

T.C.

**DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ**

**TÜRKÇE VE SOSYAL BİLİMLER EĞİTİMİ ANABİLİM DALI
SOSYAL BİLGİLER ÖĞRETMENLİĞİ PROGRAMI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**İLKOKUL SOSYAL BİLGİLER DERS KİTAPLARINDA
TOPLUMSAL CİNSİYET (2000-2023)**

ARZUM TAŞDELEN

İzmir

2024

DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
TÜRKÇE VE SOSYAL BİLİMLER EĞİTİMİ ANABİLİM DALI
SOSYAL BİLGİLER ÖĞRETMENLİĞİ PROGRAMI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

İLKOKUL SOSYAL BİLGİLER DERS KİTAPLARINDA
TOPLUMSAL CİNSİYET (2000-2023)

ARZUM TAŞDELEN

TEZ DANIŞMANI
PROF. DR. MUSTAFA ŞAHİN

JÜRİ ÜYESİ
Doç. Dr. Aşlı AVCI AKÇALI

JÜRİ ÜYESİ
Dr. Öğr. Üyesi Hülya GÖLGESİZ

JÜRİ ÜYESİ
Prof. Dr. MUSTAFA ŞAHİN

ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum “İlkokul Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Toplumsal Cinsiyet (2000-2023)” adlı çalışmanın içerdiği fikri izinsiz başka bir yerden almadığımı; çalışmamın hazırlık, veri toplama, analiz ve bilgilerin sunumu olmak üzere tüm aşamalarında ve bölümlerinin yazımında bilimsel etik ilke ve kurallara uygun davrandığımı, tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada kullanılan her türlü kaynağa eksiksiz atıf yaptığımı ve bu kaynaklara kaynakçada yer verdiğimi, ayrıca bu çalışmanın Dokuz Eylül Üniversitesi tarafından kullanılan bilimsel intihal tespit programıyla tarandığını ve *intihal içermediğini* beyan ederim. Herhangi bir zamanda aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonuca razı olduğumu bildiririm.

29/11/2024

Arzum TAŞDELEN

DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS/DOKTORA TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU

Tarih: 26/12/2024

Tez Başlığı:

"İlkokul Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Toplumsal Cinsiyet (2000-2023)"

Yukarıda başlığı belirtilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 126 sayfalık kısmına ilişkin, 26/12/2024 tarihinde **tez danışmanım tarafından** Dokuz Eylül Üniversitesi Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanlığı'nın sağladığı İntihal Tespit Programından (**Turnitin-Tez İntihal Analiz Programı**) aşağıda belirtilen **filtreleme tiplerinden biri** (uygun olanı işaretleyiniz) uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezimin **benzerlik oranı % 11'dir**.

- <http://www.kutuphane.deu.edu.tr/tr/turnitin-tez-intihal-analiz-programi/> adresindeki Tez İntihal Analiz

Programı Kullanım Kılavuzunu okudum ☒

Filtreleme Tipi 1(Maksimum %15) ☒

Filtreleme Tipi 2(Maksimum %30) ☐

☒ Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç, ☒ Kaynakça hariç, ☒ Alıntılar dâhil, ☒ Altı (6) kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç.	☐ Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç, ☐ Kaynakça dâhil, ☐ Alıntılar dâhil.
EK 1- İntihal Tespit Programı Raporu İLK SAYFA Çıktısı. ☒ EK 2- İntihal Tespit Programı Raporu (Tümü) Cd içinde.	

Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Uygulama Esasları'nı inceledim ve yukarıda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

Adı Soyadı : Arzum Taşdelen
Öğrenci No :
Anabilim Dalı : Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi
Programı : Sosyal Bilgiler Öğretmenliği
Statusü : Yüksek Lisans ☒ Doktora ☐

ÖĞRENCİ

Arzum TAŞDELEN

26/12/2024

DANIŞMAN

Prof. Dr. Mustafa ŞAHİN

26/12/2024

Açıklamalar

- 1: Bu formu teslim etmeden önce sizden istenen bilgileri uygun kutucuğu () işaretleyerek doldurunuz.
Kullanıcı şifre vb. konusunda sorun yaşanması durumunda Üniversitemiz Merkez Kütüphanesinde bulunan Turnitin yetkilisine başvurunuz.
- 2: Yüksek Lisans/Doktora Tez Çalışması Orijinallik Raporu" formu tezin ciltlenmiş ve elektronik nüshalarının içerisinde ekler kısmında yer alır.
- 3: Tez savunmasında düzeltme alınması durumunda bu form güncellenerek yeniden hazırlanır.
- 4: Turnitin-Tez İntihal Analiz Programına yükleme yapılırken Dosya Başlığı (document title) olarak **tez başlığının tamamı**, Yazar Adı (author's first name) olarak **öğrencinin adı**, Yazar Soyadı (author's last name) olarak **öğrencinin soyadı** bilgisini yazınız.

TEŞEKKÜR*

Tez sürecimde bana rehberlik eden, bilgi birikimiyle her aşamada yol gösteren ve yapıcı önerileriyle çalışmama yön veren değerli hocam Prof. Dr. Mustafa Şahin'e en derin şükranlarımı sunarım. Kıymetli katkıları ile çalışmama destek veren Dr. Öğr. Üyesi Hamide Kılıç'a teşekkür ederim. Onların teşvik edici tavırları ve uzmanlıkları her zaman bana yardımcı oldu. Her iki hocamın da katkıları, çalışmanın bugünlere gelmesinde büyük rol oynadı.

Jürimde yer alan ve lisans eğitimimden beri her zaman desteğini hissettiğim, deneyimleriyle yoluma ışık tutan gerek moral gerekse teşvikleriyle her zaman yanımda olan değerli hocam Dr. Öğr. Üyesi Hülya Gölgesiz'e ve jürimde bulunup yapıcı geri dönüşleriyle bana yol gösteren Doç. Dr. Aslı Avcı Akçalı'ya içten teşekkürlerimi sunarım.

İçinde yer almaktan büyük mutluluk duyduğum “İlkokul Öğretim Programları ve Ders Kitaplarında Kadın İmgesi (1923-2023)” adlı TÜBİTAK projesinin ekibine bana kattıkları tecrübeler için çok teşekkür ederim.

Bu süreçte, bana her zaman sevgi, sabır ve anlayışla destek olan aileme, özellikle babam Ali Haydar Taşdelen ve annem Melek Taşdelen'e teşekkürü bir borç bilirim. Hayatımın her alanında olduğu gibi tez sürecimde de onların koşulsuz desteğini yanımda hissetmek bana bu çalışmayı tamamlama yolunda güç verdi.

Son olarak bana her zaman ilham veren, zor zamanlarımda yanımda olan, desteğini ve sevgisini hiçbir zaman esirgemeyen değerli hayat arkadaşım Kaan Afyoncu'ya süreç boyunca gösterdiği sabrı, anlayışı ve sevgisi için sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Onun varlığı bu yolculuğu benim için daha anlamlı ve özel hale getirdi.

* Bu çalışma 122K971 proje numaralı TÜBİTAK 1001 projesi kapsamında desteklenmiştir.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	viii
ABSTRACT	ix
BÖLÜM I.....	1
GİRİŞ	1
1.1. Problem Durumu	1
1.2. Amaç ve Önem	2
1.3. Problem Cümlesi	4
1.4. Sınırlılıklar.....	4
1.5. Tanımlar.....	5
BÖLÜM II	6
KAVRAMSAL ÇERÇEVE	6
2.1 Cinsiyet ve Toplumsal Cinsiyet	6
2.1.1 Toplumsal Cinsiyet Kuramları	7
2.2 Sosyal Bilgiler Eğitimi	9
2.2.1 Sosyal Bilgiler Eğitimi ve Toplumsal Cinsiyet.....	11
2.3. Ders Kitapları	11
2.3.1. Sosyal Bilgiler Ders Kitapları ve Toplumsal Cinsiyet.....	12
2.3. 1998, 2005 ve 2018 Sosyal Bilgiler Öğretim Programları.....	13
2.3.1. 1998 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı	13
2.3.2. 2005 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı	14
2.3.3 2018 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı	14
2.5. 2000-2023 Yılları Arasında Türkiye	15
2.5.1. 2000-2002 Yılları Arasında Türkiye	15
2.5.2. 2002-2011 Yılları Arasında Türkiye	17
2.5.3. 2011-2023 Yılları Arasında Türkiye	18

2.6. İlgili Araştırmalar	19
BÖLÜM III	23
YÖNTEM	23
3.1. Araştırmanın Deseni/Modeli	23
3.2. Evren ve Örneklem.....	24
3.3. Veri Toplama Araçları ve Süreci.....	25
3.3.1. Veri Toplama Süreci	25
3.3.2. Veri Toplama Aracı.....	26
3.4. Verilerin Analizi.....	27
3.5. Araştırmanın Geçerliği ve Güvenirliği.....	29
3.6. Araştırmacının Rolü	30
BÖLÜM IV	31
BULGULAR.....	31
4.1 Kadın ve Erkek Karakter Betimlemelerine İlişkin Bulgular.....	31
4.2 Kadın ve Erkeğin Meslek ve Eğitim Bağlamındaki Rolüne İlişkin Bulgular.....	34
4.3 Kadının ve Erkeğin Aile İçindeki Rolü ve Akrabalık İlişkilerindeki Toplumsal Cinsiyet Rollerine İlişkin Bulgular	40
4.4 Kadın ve Erkeğin Mekanlardaki Görünürlüğüne İlişkin Bulgular	44
4.5 Kadına ve Erkeğe Atfedilen Duygusal ve Fiziksel Sıfatlara İlişkin Bulgular.....	49
4.6 Kadının ve Erkeğin Kitaplardaki Etkinlik ve Eylemlerdeki Rolüne İlişkin Bulgular.....	52
4.7 Kadına ve Erkeğe Yönelik Kullanılan Hitap, Kapsayıcı Dil, Cins Adları ve Değişmeceli Dil Unsurlarına İlişkin Bulgular	66
4.8 Kadına ve Erkeğe Yönelik Kullanılan Aksesuarlar, Renkler ve Giysi Stillerine İlişkin Bulgular	72
BÖLÜM V	85
TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER	85
5.1. Tartışma.....	85
5.2. Sonuç ve Öneriler.....	90
KAYNAKÇA.....	92
EKLER.....	102

EK 1. Öğrencinin Akademik Özgeçmişi.....	102
EK 2. Etik Kurul İzni	103
EK 3. Kod Listesi	104

TABLÖLER LİSTESİ

Tablo 1. <i>Karakterler temasının kitaplara göre dağılımı</i>	32
Tablo 2. <i>Eğitim ve meslek temasının kitaplara göre dağılımı</i>	35
Tablo 3. <i>Akrabalık ilişkileri temasının kitaplara göre dağılımı</i>	41
Tablo 4. <i>Mekanlardaki görünürlük temasının kitaplara göre dağılımı</i>	44
Tablo 5. <i>Sıfatlar temasının kitaplara göre dağılımı</i>	50
Tablo 6. <i>Etkinlik ve eylem temasının kitaplara göre dağılımı</i>	52
Tablo 7. <i>Etkinlik ve eylem temasının görsel kodlarının kitaplara göre dağılımı</i>	54
Tablo 8. <i>Dil kullanımı temasının kitaplara göre dağılımı</i>	66
Tablo 9. <i>Görsellerdeki simgesel unsurlar temasının kitaplara göre dağılımı</i>	72
Tablo 10. <i>Aksesuarlar kodlamalarının kitaplara göre dağılımı</i>	73
Tablo 11. <i>Giysiler kodlamalarının kitaplara göre dağılımı</i>	78
Tablo 12. <i>Renkler kodlamalarının kitaplara göre dağılımı</i>	84

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1. Barış Manço ve çocuklar	33
Şekil 2. İlk kadın başbakanımız Tansu Çiller	34
Şekil 3. Eğitim ve meslek kodlamalarının çalışan erkek kelime bulutu	36
Şekil 4. Eğitim ve meslek kodlamalarının çalışan kadın kelime bulutu	37
Şekil 5. Eğitim ve meslek kodlamalarının yönetici erkek kelime bulutu	38
Şekil 6. Eğitim ve meslek kodlamalarının yönetici kadın kelime bulutu	38
Şekil 7. Kadın pilotlar	39
Şekil 8. Sanayide çalışan erkek	40
Şekil 9. Akrabalık ilişkileri kodlamalarının erkek kelime bulutu	42
Şekil 10. Akrabalık ilişkileri kodlamalarının kadın kelime bulutu	42
Şekil 11. Çocuğuyla alışveriş yapan bir kadın	45
Şekil 12. Torunlarıyla birlikte olan bir anneanne	46
Şekil 13. Oyun oynayan çocuklar	47
Şekil 14. Erkek muhtar ve kadın vatandaş	48
Şekil 15. Mermi üreten insanlar	49
Şekil 16. Çocuklarla ilgilenen kadınlar	55
Şekil 17. Çocuğuyla ilgilenen kadın	56
Şekil 18. Okuma yazma öğrenen insanlar	57
Şekil 19. Evlerinde vakit geçiren aile üyeleri	58
Şekil 20. Araba yıkayan erkek ve bulaşık yıkayan kadın	59
Şekil 21. Çamaşır yıkayan erkek	59
Şekil 22. Oyun oynayan çocuklar	60
Şekil 23. Şiir okuyan öğrenciler	61
Şekil 24. Futbol oynayan erkek çocuklar	62
Şekil 25. Yol çalışması yapan erkek işçiler	63
Şekil 26. Tarım ile uğraşan erkek çiftçi	64
Şekil 27. Araba kullanan bir kadın ve kızı	65
Şekil 28. Cins adları kodlamalarının erkek kelime bulutu	67
Şekil 29. Cins adları kodlamalarının kadın kelime bulutu	67
Şekil 30. Hitap biçimleri kodlamalarının erkek tarafından üretilen temsillerinin kelime bulutu	69

<i>Şekil 31.</i> Hitap biçimleri kodlamalarının kadın tarafından üretilen temsillerinin kelime bulutu	69
<i>Şekil 32.</i> Kapsayıcı sözcükler kodlamalarının erkek kelime bulutu	70
<i>Şekil 33.</i> Kapsayıcı sözcükler kodlamalarının kadın kelime bulutu	71
<i>Şekil 34.</i> Çocuklarıyla ilgilenen erkek ve kadın	74
<i>Şekil 35.</i> Sivas Kongresi'ne katılan üyeler	75
<i>Şekil 36.</i> Kadın bir konuşmacı	76
<i>Şekil 37.</i> Tema Vakfı reklamı.....	77
<i>Şekil 38.</i> Alışveriş yapan bir kadın ve kızı	80
<i>Şekil 39.</i> Pusulanın yönleri etrafındaki çocuklar.....	82

ÖZET

İLKOKUL SOSYAL BİLGİLER DERS KİTAPLARINDA TOPLUMSAL CİNSİYET (2000-2023)

Bu araştırmanın amacı, 2000-2023 yılları arasında incelenen ilkokul sosyal bilgiler ders kitaplarının metinlerinde ve görsellerinde toplumsal cinsiyet imgelerine nasıl yer verildiğini ortaya koymaktır. Araştırma, nitel bir desende tasarlanmış ve söylem tarihsel yaklaşım temel alınarak yürütülmüştür. Bu bağlamda, 23 yıllık dönemi kapsayan 5 ilkokul sosyal bilgiler ders kitabındaki toplumsal cinsiyet imgeleri detaylı bir şekilde analiz edilmiştir. Veri toplama sürecinde kitapların dijital taramaları yapılmış ve veriler, Delphi tekniği ile kodlamaları oluşturulan NVivo-15 yazılımı kullanılarak incelenmiştir. Analiz, toplumsal cinsiyet imgelerinin dilsel ve görsel araçlarla nasıl inşa edildiğini ve toplumsal cinsiyet rollerinin nasıl yeniden üretildiğini anlamayı hedeflemiştir.

Araştırma bulgularına göre, incelenen ilkokul sosyal bilgiler ders kitaplarının metinlerinde erkek imgelerinin kadın imgelerinden fazla olduğu; kadın imgelerinin gerçek karakterler, meslekler ve eylemler gibi birçok önemli başlıkta erkek imgelerinden geri planda kaldığı; çocukla ilgilenmek, el işleri ve ev işleri gibi eylemlerin kadına yüklenirken erkeğe taşıt- binek kullanımı, tarım- hayvancılık ve sportif faaliyetler gibi toplumsal cinsiyet ve rolleriyle ilişkilendirilen eylemler yüklendiği ve cinsiyetçi söylemlere yer verildiği görülmüştür. İlkokul sosyal bilgiler ders kitaplarının görsellerinde de erkek imgelerinin kadın imgelerinden daha fazla olduğu; sunulan görsellerin kadın ve erkeğe yüklenen toplumsal cinsiyet imgeleriyle uyumlu olduğu; kadının mekânlardaki görünürlük bağlamı açısından evde, erkeğin ise kamusal alanlarda resmedildiği; görsellerde kadın ve erkeğe meslekler, eylemler, giysiler ve renkler gibi başlıklarda toplumsal cinsiyet rollerine uygun olarak atamalar yapıldığı görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Sosyal bilgiler, ders kitapları, toplumsal cinsiyet, eleştirel söylem analizi, söylem tarihsel yaklaşım.

ABSTRACT

GENDER IN PRIMARY SCHOOL SOCIAL STUDIES TEXTBOOKS (2000-2023)

The aim of this research is to reveal how gender images are included in the texts and visuals of primary school social studies textbooks examined between 2000-2023. The research was designed in a qualitative design and was conducted based on the discourse historical approach. In this context, gender images in 5 primary school social studies textbooks covering a 23-year period were analyzed in detail. During the data collection process, digital scans of the books were made and the data were examined using the NVivo-15 software, which was coded using the Delphi technique. The analysis aimed to understand how gender images are constructed with linguistic and visual tools and how gender roles are reproduced.

According to the research findings, it was observed that in the texts of the primary school social studies textbooks examined, male images were more than female images; female images were behind male images in many important titles such as real characters, professions and actions; while actions such as taking care of children, handicrafts and housework were attributed to women, actions associated with gender and roles such as using vehicles and riding vehicles, agriculture and animal husbandry and sports activities were attributed to men and sexist discourses were included. It was observed that male images were more than female images in the visuals of primary school social studies textbooks; the visuals presented were compatible with the gender images attributed to women and men; women were depicted at home in terms of their visibility in spaces and men were depicted in public spaces; assignments were made to women and men in the visuals in accordance with gender roles under titles such as professions, actions, clothing and colors.

Keywords: Social studies, textbooks, gender, critical discourse analysis, discourse historical approach

BÖLÜM I

GİRİŞ

1.1. Problem Durumu

Kadın ve erkek insanlığın başlangıcından beri bilgi ve kültürü beraber inşa etmişlerdir. Bu süreçte erkeğin konumu daha sabit olurken kadının konumu coğrafyaya, zamana ve inanca göre değişkenlik göstermiştir (Açıl, 2015). Sosyal yapı içinde gerçekleşen toplumsal değişimler, çeşitli davranış kalıpları, kültürel semboller, örgütlenme ve değer sistemleri gibi işlevlerle kendini göstermektedir. Modern toplumların, siyasi, sosyal, ekonomik ve düşünsel alanda yaşanan çok yönlü değişimler sonucu ortaya çıktığı açıktır.

İnsanlık tarihinin en eski günlerinden günümüze kadar toplumsal cinsiyet normları ve rolleri çeşitli figürler tarafından desteklenerek ataerkilliğin temelini oluşturmuştur. Kamusal ve özel alan, üretim ve yeniden üretim arasındaki ayrım, tarihsel süreçlerde gözlenen toplumsal ve siyasal değişimler erkeklerin üstünlüğünü pekiştirirken kadınları güçsüzleştirmiş, insanlık mücadelesi alanına yeni olguları ekleme zorunluluğu yaratmıştır (Sınmaz Uzgan, 2021).

Cinsiyetin inşası evde başlasa da eğitim ortamı cinsiyet rollerinin gelişiminde çok önemli bir rol oynar (Ercan vd. 2017). Okullar cinsiyete dayalı eşitsizliklerin aktarılmasında ve yeniden üretiminde önemli bir konuma sahiptir. Okullar, kız ve erkek çocuklarına cinsiyet kaynaklı rollerin sunulduğu ve benimsetildiği yerlerdir. Okullarda hem öğretmenler hem de ders kitapları aracılığıyla geleneksel toplumsal cinsiyet rolleri öğrencilere aktarılmaktadır. Eğitimin kültürel normları bireylere benimsetme işlevi, okullarda kasıtlı toplumsal cinsiyet rolleri öğretimini beraberinde getirir (Seçgin, 2012). Nitekim eğitimde cinsiyet eşitsizliğinin toplum tabanında bazı çatlaklara yol açtığı görülmüştür. Bu çatlakların derinliği kadına ve erkeğe atfedilen rollerin ağırlığıyla aynı ekseninde ilerlemektedir. Bir toplumun kalkınmasında önemli bir araç olan ders kitaplarının da toplumsal cinsiyet imgelerini nasıl şekillendirildiği önemlidir.

Değişik sosyo-kültürel ortamlarda büyüyen çocuklar okula başladıklarında Milli Eğitim Bakanlığı'nın temel hedeflerinden yola çıkarak aynı ders kitaplarından aynı başarı hedeflerine ulaşma çabasındadırlar. Ders kitaplarında öğretilen bilgilerin doğru olması kadar bu kitaplarda kullanılan dilin ve görsellerin doğru olması da önem taşır çünkü ders kitapları geleneksel cinsiyet rollerinin pekiştirilmesinde önemli bir rol oynamaktadır (Ercan vd. 2017).

Tarih, coğrafya, sosyoloji, psikoloji, arkeoloji, antropoloji, ekonomi, felsefe ve hukuk gibi birçok sosyal bilim disiplininden şekillenen bir ders olan sosyal bilgiler dersi, vatandaşlık yeterlilikleri ve insan ilişkileri kazandırmayı hedeflemektedir. Sosyal bilgiler dersinde ders içeriklerinin oluşturulması ve program kazanımlarının belirlenmesinde toplumun ihtiyaçları ve öğrenci yaşantılarının etkisi bulunmaktadır (Siyez vd., 2017).

Sosyal bilgiler dersinin, öğrencileri ulusal kültürü benimsemiş, değişen ve gelişen dünyayı tanıyan, toplum değerlerini anlayan, demokrasiyi özümsemiş iyi ve etkin birer vatandaş olarak yetiştirme amacı bulunmaktadır. Ülkeyi yöneten her iktidar sahibinin iyi vatandaş algısı farklıdır. Gücü elinde bulunduran iktidar erki öğretim programlarında, ders kitabı içeriklerinde değişiklikler yapabilir. İlkokul düzeyindeki ders kitaplarında, iktidarın kontrolü altında hazırlanan öğretim programının içeriğine uygun olarak cinsiyetçi ifadeler içeren metinler veya görseller bulunabilir. Bu yüzden sosyal bilgiler ders kitaplarında toplumsal cinsiyet imgeleri farklı dönemlerde farklı şekillerde verilebilmiş olabilir. Bu bağlamda ders kitaplarını incelemek dönemin sosyo-kültürel, sosyo-ekonomik ve siyasal faktörlerini anlamak bakımından önem taşımaktadır. Bu çerçevede bu çalışmada 2000-2023 yılları arasında ilkokul sosyal bilgiler ders kitaplarındaki toplumsal cinsiyet imgelerinin nasıl değiştiği incelenmiştir.

1.2. Amaç ve Önem

Eğitim, bireylerin kişisel, sosyal ve kültürel gelişimini sağlayan temel bir süreçtir ve bu sürecin başlangıç noktası olan ilkokul eğitimi, insan hayatında kritik bir role sahiptir. İlkokul, yalnızca bireyin akademik temellerini değil, aynı zamanda ahlaki, sosyal ve duygusal gelişimini de şekillendirir. Bu dönemde kazanılan temel beceriler hem gelecekteki akademik başarıyı hem de günlük yaşamda karşılaşılan sorunların çözümünü destekler. İlkokul, çocukların sosyal çevreye uyum sağlaması, etkili iletişim kurması, ahlaki değerleri ve etik kuralları öğrenmesi için önemli bir ortam sunar. Aynı zamanda, çocukların özgüvenlerini geliştirmelerine ve yeteneklerini keşfetmelerine olanak tanır. Her çocuğa eşit bir başlangıç fırsatı sunan ilkokul eğitimi, ekonomik ve sosyal durumdan bağımsız olarak bireyler arasında adil bir denge kurar ve toplumsal kalkınmayı destekler. İlkokulda sağlam bir temel alan bireyler, ileri eğitim süreçlerinde daha başarılı olur ve özgüvenli, becerikli bireyler olarak topluma katkı sağlar. İyi tasarlanmış ders kitapları, öğrenci başarısını arttırabilir (Lockheed, 1990). Bu nedenle, ilkokul ders kitaplarının incelenmesi, bireyin akademik hayatına ve topluma sağlayacağı yararlar açısından büyük önem taşır.

Toplumun kültürel kalıplarını yansıtan ders kitapları aracılığıyla toplumsal cinsiyet rolleri öğrencilere benimsetilir. Eğitimin politik tarafının en iyi göstergesi iktidarların ders kitaplarıyla kurduğu ideolojik ilişkilerdir. Ders kitapları oluşturulurken iktidarlar tarafından uygunluğu kontrol edilir ya da ders kitapları iktidarlar tarafından doğrudan hazırlanır. Bu şekilde iktidarlar ders kitaplarını kullanarak yeni bir meşruluk kazanıp bunu güçlendirmeyi hedeflerler (Şahin vd., 2022).

Ders kitapları öğrenmeyi sağlayan materyaller arasında bulunur. Öğrenmeyi kolaylaştırır ve içerisindeki metinsel ve görsel anlatımlarla çocukların gelişiminde etkili olur (Karaboğa, 2020). Sosyal bilgilerin doğasından dolayı, sosyal bilgiler ders kitabı içerisinde bulunan metinler ve görsel öğeler çocuğa toplumsal cinsiyet rollerinin aktarılmasında önem taşır. Sosyal bilgiler dersi etkili vatandaş yetiştirme misyonundan dolayı öğretim programları ve ders kitapları göz önüne alındığında toplumsal cinsiyet rollerinin en kolay şekilde aktarılabilceği bir ders olarak karşımıza çıkar. Bu yüzden sosyal bilgiler ders kitaplarında toplumsal cinsiyet imgelerini incelemek daha eşitlikçi öğretim programı ve ders kitapları yaratma açısından önemlidir. Bu şekilde sosyal bilgiler dersini alan bireylerin etkisiyle daha eşitlikçi bir toplum yaratılabilir.

Yapılan literatür incelemesi sonucunda sosyal bilgiler ders kitaplarında toplumsal cinsiyet konusunun farklı dönemleri ve farklı ders kitaplarını içerecek şekilde bazı araştırmacılar tarafından inceleme konusu yapıldığı görülmüştür. Demirel (2010), Başaran (2019), Fidan (2019), Bilgin (2019), Sönmez (2020), Aşçı (2020), Karaboğa (2020), Dünder (2021), Erbuyurucu (2022), Küçük Karaca (2022) tarafından yapılan çalışmalar gözden geçirildiğinde bu araştırmalarda çoğunlukla doküman analizi ve içerik analizi tekniklerinin kullanıldığı saptanmıştır. Süer (2024) ise çalışmasında eleştirel söylem analizi tekniği kullanmıştır. Çalışmalarda hem görsellerin hem de metinlerin analizi yapılacağı söylenmiş olmasına rağmen pek az çalışmada görseller görsel okumalar yapılarak yorumlanmıştır. Bazı çalışmalarda hiç görsele yer verilmezken bazılarında ekler bölümünde görsellere yer verilmiş ancak herhangi bir yorum getirilmemiştir.

Bu çalışma diğer çalışmalardan farklı olarak ilkökul sosyal bilgiler ders kitaplarındaki toplumsal cinsiyet imgelerini söylem tarihsel yaklaşımı kullanarak incelemeyi amaçlamaktadır. Mevcut literatürde 2000-2023 dönemi ilkökul düzeyindeki sosyal bilgiler ders kitaplarında toplumsal cinsiyet imgelerini inceleyen ve yöntem olarak söylem tarihsel yaklaşımı kullanan bir başka çalışma yapılmadığı görülmüştür. Bu tezde yapılmış olan analizlerle ilkökul sosyal bilgiler kitaplarında yer alan metin ve görsellerin söylemlerinde

yıllar içinde ne gibi değişikliklerin olduğu program uygulayıcıları ve ders kitapları yazarlarına örnek teşkil etmesi bakımından önem taşımaktadır.

1.3. Problem Cümlesi

Araştırmanın problem cümlesi “2000-2023 yılları arasında Türkiye’de kullanılmış olan ilkokul sosyal bilgiler ders kitaplarının metinlerinde ve görsellerinde toplumsal cinsiyet imgeleri nasıl temsil edilmiş ve bu imgelerde nasıl bir değişim gözlenmiştir?” olarak belirlenmiştir

Alt Problemler

2000-2023 yılları arasında Türkiye’de kullanılmış olan ilkokul sosyal bilgiler ders kitaplarının metinlerinde ve görsellerinde kadın ve erke/k/ğe/ğin;

- a) karakterleri nasıl betimlenmiştir?
- b) meslek ve eğitim bağlamındaki rolleri nasıl sunulmuştur?
- c) ailede, akrabalık ilişkilerinde toplumsal cinsiyet rolleri nasıl sunulmuştur?
- d) mekanlardaki görünürlüğü nasıl verilmiştir?
- e) atfedilen duygusal ve fiziksel sıfatlar nelerdir?
- f) kitaplardaki etkinlik ve eylemlerdeki rolü nasıl gösterilmiştir?
- g) için kullanılan hitap, dil, cins adları, değişmeceli dil unsurları nelerdir?
- h) için kullanılan aksesuar, renk, giysi stilleri nasıl gösterilmiştir?

1.4. Sınırlılıklar

Sosyal bilgiler ders kitaplarında toplumsal cinsiyet imgelerini inceleyen bu çalışmada 2000-2023 yılları arasında okutulan ilkokul sosyal bilgiler ders kitapları, 1998, 2005 ve 2018 sosyal bilgiler öğretim programlarına göre belirlenmiştir. Bahsi geçen öğretim programlarından her sınıf düzeyinde bir kitap olacak şekilde seçilen kitaplar, her öğretim programı için en yüksek sayfalı kitaplardır.

Bu çalışma, 1998 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı’na ait dördüncü ve beşinci sınıf, 2005 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı’na ait dördüncü ve beşinci sınıf, 2018 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı’na ait ise, 2012 yılında yapılan 4+4+4 eğitim sistemi değişikliğiyle beşinci sınıfın birinci kademe ilkokul eğitiminden çıkarılması nedeniyle yalnızca dördüncü sınıf ilkokul sosyal bilgiler kitapları ile sınırlandırılmıştır. Bu kapsamda, toplamda beş ilkokul sosyal bilgiler ders kitabı incelenmiştir.

1.5. Tanımlar

Cinsiyet: Bireylerin doğuştan getirdikleri biyolojik, fizyolojik, anatomik farklılıkları ifade eder (Akkaş, 2019).

Toplumsal Cinsiyet: Toplumun attettiği kadınlık ve erkeklik rollerinin olgusunu savunan kültürel bir yapıyı anlatan kavramdır. Bu kavram, toplumun beklentilerine göre cinsiyet rollerinin üretilmesini sağlamaktadır (Cankurtaran ve Kelebek Küçükarslan, 2021).

Toplumsal Cinsiyet Eşitliği: Bireyin cinsiyeti nedeniyle fırsatları kullanma, kaynak ayrılması ve kullanımı, hizmetleri elde etme gibi unsurlarda ayrımcılığa maruz kalmamasıdır (Akt., Özvarış, 2015).

Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği: Bireylerin cinsiyetlerinden dolayı karşılaştıkları eşit olmayan davranış, tutum ve fırsatlardır.

Toplumsal Cinsiyet Roller: Kadın ve erkeklerin belirli durumlarda nasıl davranmaları gerektiğini tanımlayan kültürel ve sosyal olarak inşa edilmiş anlamlardır. Bu roller, bireylerin cinsiyetlerine dayalı olarak kabul edilen, uygun görülen veya arzu edilen davranış ve tutumları kapsar (Alabas, vd. 2011).

Toplumsal Cinsiyet Kalıp Yargıları: Kadınlar ve erkekler hakkında yaygın olarak paylaşılan düşünce ve davranış kalıplarını ifade eder. Bu kalıp yargılar, mevcut cinsiyet farklılıklarını yansıtmakla kalmaz, aynı zamanda bireylerin kendilerini tanımlama biçimlerini ve başkaları tarafından nasıl muamele gördüklerini de etkiler (Ellemers, 2018).

Feminizm: Cinsiyetçiliği, cinsiyetçi sömürü ve baskıyı ortadan kaldırmayı amaçlayan bir harekettir (Hooks, 2016).

BÖLÜM II

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1 Cinsiyet ve Toplumsal Cinsiyet

Cinsiyet kavramı tıp, biyoloji, psikoloji, sosyoloji, din, felsefe gibi pek çok disiplinin çalışma konusu olmuştur. Bu kavram bireyleri erkek ya da kadın olarak ayırmak için kullanılmaktadır. Cinsiyet atamaları kişinin biyolojik ve fizyolojik özelliklerine göre yapılmaktadır. Cinsiyet, bireyin fiziksel özellikleri ve üreme sistemine dayalı olarak tanımlanır. İnsanlar için cinsiyet en temel özelliklerden biri olarak kabul edilmektedir. Kadınlar ve erkeklerin, doğuştan gelen biyolojik farklılıkları sebebiyle birbirleri üzerinde üstünlükler ve zayıflıkları vardır. Bu nedenle iki cinsin biyolojik açıdan birbiriyle yarışdırılması ya da karşılaştırılması uygun değildir. Her iki cinsiyet de kendine özgü özelliklere sahiptir (Ünal vd., 2017:228).

Her birey, kadın ya da erkek olarak doğar ve bu cinsiyetlendirme biyolojik ve anatomik olarak belirlenebilir. Ancak her kültürün kız ve erkek çocuklarını değerlendirme ve onlara farklı roller ve nitelikler yükleme konusunda kendine özgü yöntemleri bulunmaktadır. Doğum anından itibaren toplum tarafından yapılan bu etiketler toplumsal cinsiyet kimliğini oluşturur. Böylece toplumlar bireyleri farklı rollere sahip bir kadın ya da erkek veya eril ve dişil olarak şekillendirir (Bhasin, 2014). Tüm toplumlar, biyolojik farklılıkları kabul eder ve bunları toplumsal ayrımın temeli olarak kullanır (Esen, 2015).

Toplumsal cinsiyet ile cinsiyet kavramı birbirinden ayrı iki kavramdır (Bayraklılar ve Türkoğlu, 2022). Cinsiyet (sex) kavramı fizyolojik ve biyolojik olarak doğuştan sahip olunan özellikleri içerirken toplumsal cinsiyet (gender) kavramı cinslere yönelik toplum tarafından yüklenen görev, rol ve sorumlulukları içermektedir. Toplumsal cinsiyet, toplum tarafından oluşturulmuş erkeklik ve kadınlık kavramlarıyla ilişkilidir. Bireyin biyolojik cinsiyetinin bir sonucu olması gerekmez (Giddens, 2008). Cinsiyet, biyolojik bir kavramdır ve insanların biyolojik olarak kadın veya erkek olarak tanımlanmasını içerir. Toplumsal cinsiyet ise toplumsal ve kültürel normlarla şekillenen bir olgu olma özelliğini taşır.

Unger ve Crawford (1992), toplumsal cinsiyet (gender) kavramını feministlerin kadınlar ile erkekler arasındaki farklılıkların kültürel ve sosyal açıklamalarını vurgulamak için kullanmayı tercih ettiğini, politik olarak bu kullanımı yanlış bulan kesimin de cinsiyet (sex)

kavramını kullandıklarını söyler. Kimileri tarafından da bu iki kavram birbiri yerine kullanılabilir (Akt. Dökmen, 2015).

Toplumsal roller, normlar ve davranış kalıpları, toplumsal cinsiyet kimliğinin ayrılmaz bir parçasıdır. Helvacıoğlu Gümüšoğlu (1994)'na göre kadın ve erkeğin toplumdaki rollerini, sorumluluklarını, haklarını, görevlerini, üretimdeki yerlerini ve kişilik özelliklerini belirleyen her unsur, toplumsal cinsiyet kalıplarına göre şekillenmektedir. Toplumsal cinsiyetlere yönelik hangi davranışların uygun olduğuna dair her toplumun kuralları vardır ve bu kurallar toplumdan topluma göre değişebilir (Oakley, 1972). Tarih boyunca kadınlar ve erkekler yalnızca biyolojik farklılıklarla değil, toplumsal olarak inşa edilen derin ayrımlarla birbirinden farklılaşmış ve bu durum cinsiyetler arası eşitsizliğin temelini oluşturmuştur (Karakaya, 2018).

Toplumsal cinsiyet, bireylerin sosyal kimliklerini ve toplumsal rollerini şekillendiren bir kavramdır. Bu kavram, bireylerin kendilerini kadın ya da erkek olarak tanımlamalarının yanı sıra, toplum içindeki statü ve liderlik rollerini de etkiler. Toplumdaki cinsiyet statüsü algıları, genellikle erkeklerin daha yüksek statü ve yetkinlik ile ilişkilendirilmesine yol açar. Bu durum, kadınların liderlik pozisyonlarına erişimini zorlaştıran önemli bir engel oluşturur. Toplumsal cinsiyet, güç ilişkileriyle iç içe geçmiş bir sistem olarak, sosyal hiyerarşi ve liderlik yapılarıyla yakından bağlantılıdır. Bu bağlantı, kadınların liderlik pozisyonlarına ulaşırken karşılaştıkları engellerin temel nedenlerinden biri olarak öne çıkar (Ridgeway, 2001).

2.1.1 Toplumsal Cinsiyet Kuramları

Toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin teoriler, bireylerin kadınlık ve erkeklik rollerini nasıl benimsediğini ve toplumun bu roller üzerindeki etkisini açıklayan yaklaşımlardır. Bu teoriler, toplumsal cinsiyet rollerinin biyolojik, psikolojik ve sosyokültürel bağlamlarını anlamaya katkı sağlar. Toplumsal cinsiyet rollerinin nasıl benimsendiğini ve cinsiyetler arasındaki farklılıkların nasıl anlaşıldığını açıklamak için geliştirilen kuramlar, feminist filozoflar ve yazarlar tarafından şekillendirilmiştir. Bu kuramlar, toplumsal cinsiyet davranışlarını ve durumlarını neden-sonuç ilişkileriyle açıklayan önemli düşünce akımlarıdır (Süer, 2024).

Biyolojik kuram, cinsiyet farklılıklarının temelinde biyolojik süreçlerin yattığını savunan bir yaklaşımdır. Bu teoriye göre, hormonlar, genetik faktörler ve beyin yapısı gibi biyolojik unsurlar, cinsiyet kimliği ile cinsiyetle ilişkili davranışların oluşumunda belirleyici bir rol oynar (Fausto- Sterling, 2000). Testosteron ve östrojen gibi hormonlar, özellikle doğum

öncesi ve ergenlik döneminde beyin yapısını ve işlevlerini etkileyerek cinsiyet kimliğini ve davranışlarını şekillendirir. Genetik faktörler de bu süreçte etkilidir, ancak belirli genlerin etkisi tam olarak açıklanamamıştır (Udry, 2000 ve Ristori vd. 2020)

Sosyal öğrenme kuramı, bireylerin gözlem ve taklit yoluyla öğrendikleri ve pekiştirdikleri davranışları açıklayan bir yaklaşımdır. Bu teori, toplumsal cinsiyet rollerinin ve davranışlarının nasıl öğrenildiğini ve pekiştirildiğini açıklar. Bandura'nın sosyal öğrenme teorisine göre, bireyler toplumsal cinsiyet rollerini gözlem, taklit ve pekiştirme yoluyla edinirler. Aile, medya ve çevre, bireylerin bu rolleri öğrenmesinde belirleyici bir rol oynar (Dökmen, 2015).

Psikanalitik kuram, biyolojik ve sosyokültürel etkiler arasındaki gerilimi incelemektedir. Erken dönem teoriler, biyolojik faktörlere daha fazla vurgu yaparken, günümüz yaklaşımları sosyokültürel etkilerin önemini ön plana çıkarmaktadır. Bu iki etki arasındaki denge, cinsiyet kimliği ve rollerinin anlaşılmasında kritik bir rol oynamaktadır (Hansell, 2011). Freud, toplumsal cinsiyetin oluşumunu, libidoya dayandırarak açıklar. Libido, biyolojik ve toplumsal cinsiyeti düzenleyen biyolojik temelli bir cinsel enerji olarak tanımlanır. Freud'a göre, her çocuk psikoseksüel gelişim basamaklarından geçerken, bu süreç çocukların gelişimi ve duygusal deneyimleriyle bağlantılıdır (Bilgili, 2016).

Bilişsel gelişim kuramına göre, çocuklar öncelikle kendi cinsel kimliklerini, ardından başkalarının kimliklerini öğrenirler. Yani önce insanların kadın ve erkek olmak üzere iki gruba ayrıldığını ve kendilerinin hangi gruba ait olduğunu kavrayıp bireyleri birbirinden ayıran özellikleri öğrenmeye başlarlar. Sonrasında cinsiyetle ilgili kalıplaşmış normların farkına varırlar ve cinsiyetle ilişkilendirilen davranışları sergilemeye başlarlar (Akt. Çıtak, 2008). Bilişsel yaklaşım bireylerin bilişsel tutarlılığa ihtiyaçları olduğunu varsayar. Bu ihtiyaç, kişinin kendisine ve dünyaya dair tutarlı ve dengeli bir anlayış oluşturma ve bunu sürdürme arzusunu doğurur. Çocuklar için bu tutarlılığı sağlama yollarından biri en uygun nasıl kız ya da erkek olacağını bulmaktır. Kendini kız olarak tanımlayan bir çocuk kadınsı; kendini erkek olarak tanımlayan bir çocuk ise erkeksi nesne, etkinlik ve davranışları benimsemeye başlar (Dökmen, 2015).

Sosyobiyolojik kuram, insan davranışlarını evrimsel biyoloji ve genetik temeller üzerinden açıklamaya çalışan bir yaklaşımdır. Bu kuram, toplumsal cinsiyet rollerinin ve cinsiyetler arası farklılıkların biyolojik olarak belirlendiğini savunur. Sosyobiyolojik yaklaşıma göre, cinsel seçilim ve ebeveyn yatırımı gibi evrimsel süreçler, erkek ve kadın

davranışları arasındaki farkları şekillendirir (Travis ve Yeager, 1991). Ayrıca, erkekler ve kadınlar arasındaki cinsel davranış farklılıklarının biyolojik temellere dayandığı öne sürülür. Bu teori, toplumsal cinsiyet rollerinin doğal ve kaçınılmaz olduğunu savunsa da, bu rollerin sosyal ve kültürel faktörlerle şekillendiğini de kabul eder (Hasinoff, 2009; Murnen ve Stockton, 1997).

Toplumsal cinsiyet şeması kuramı, sosyal öğrenme ve bilişsel gelişim kuramlarının birleştirilmesiyle ortaya çıkmıştır (Çıtak, 2008). Her kültürde kadınsı ve erkeksi kişilik özellikleri tanımlanmış; kadın ve erkeğin toplumdaki rolleri ve yapabileceği işler cinsiyetlerine göre ayrılmıştır. Gelişim sürecinde çocuk, kadınlara ve erkeklere özgü olan davranışları, görev ve sorumlulukları kavrar. Çocuklar, toplumsal cinsiyet şeması aracılığıyla kavradığı bilgileri kodlar, iki cinsiyet arasındaki farkları görür, kendi cinsiyetiyle ilgili bilgiler edinir ve bu bilgiler doğrultusunda kendi cinsiyetini tanımlar (Dökmen, 2015).

2.2 Sosyal Bilgiler Eğitimi

Sosyal bilgiler, bireyin toplumsal varoluşunu gerçekleştirebilmesi için tarih, coğrafya, ekonomi, sosyoloji, antropoloji, psikoloji, felsefe, siyaset bilimi ve hukuk gibi vatandaşlık bilgisi konularını içeren; öğrenme alanlarını bir ünite veya tema altında toplayan; insanın sosyal ve fiziksel çevresiyle etkileşimini geçmiş, bugün ve gelecek bağlamında inceleyen disiplinlerarası bir derstir (MEB, 2005).

Sosyal bilgiler dersi, insanı yaşadığı topluma uyumlu hale getirir ve iktidar erkinin istediği vatandaş tipini yetiştirmede araç olarak kullanılır. Vatandaş yeterliliklerinin edinilmesini sağlar (Safran, 2015). Sosyal bilgiler dersinde etkili vatandaşlık eğitimi amacıyla sosyal bilimler, disiplinlerarası yaklaşımla işlenir. Sosyal bilgiler dersinin temel amacı, bireyin demokratik bir toplumda bilinçli ve mantıklı karar verebilme yeteneklerini geliştirerek onların kamu yararını gözeten davranışlarda bulunmasını sağlamaktır (NCSS, 1994). Çocukların, insanlar arasındaki ilişkiyi, toplum dinamiklerini ve toplumsal kurumların özelliklerini anlayabilmeleri için sosyal bilgiler dersine ihtiyaçları vardır (Özmen, 2015). Sosyal bilgiler, çocuklara içinde yaşadıkları toplumun değerlerini kavratır ve onları topluma faydalı olarak yetiştirme, toplumsal kurumlar hakkında bilgi verme, çeşitli tutum ve beceriler kazandırma süreçlerinde yardımcı olur (Akt. Özmen, 2015).

Sosyal bilgiler alan uzmanları, sosyal bilgiler öğretiminin temel amacının vatandaşlık eğitimi olduğu konusunda anlaşmaya varmışlardır. Ancak onu yorumlamada ve uygulamada farklı yaklaşımlara sahiptirler (Öztürk, 2012). Sosyal bilgiler öğretiminin üç yaklaşımı

bulunmaktadır. Bunlar vatandaşlık aktarımı olarak sosyal bilgiler, sosyal bilim olarak sosyal bilgiler ve yansıtıcı inceleme olarak sosyal bilgiler öğretimidir (Barr vd., 1977).

Vatandaşlık aktarımı olarak sosyal bilgiler yaklaşımı, sosyal bilgilerin en eski yaklaşımıdır. Bu yaklaşımda kültürün temel değer ve inanışları öğrencilere aktarılır (Safran, 2015). Sosyal bilgiler vatandaşlık aktarımı amacıyla iktidar erki tarafından oluşturulur. Otoritenin ideolojisi öğrencilere benimsetilmeye çalışılır (Akt. Çalışkan ve Uzunkol, 2021). Egemen gücün istediği vatandaş tipini yetiştirme amacı bulunmaktadır. Sosyal bilgiler dersleri, öğrencilerin topluma uyum sağlamalarına, değerleri ve bilgileri benimseyip aktarmalarına olanak tanıyarak sosyalizasyon sürecine katkı sağlar. Aynı zamanda, eleştirel okuryazarlık becerilerini geliştirerek öğrencilerin vatandaşlık niteliklerini artırır ve kendi politik kimliklerini oluşturabilmeleri için gereken becerileri kazanmalarına destek olur (Sandahl, 2020; Crockett, 1994).

Sosyal bilim olarak sosyal bilgiler yaklaşımı, etkin vatandaşlık için sosyal bilimlere ait bilgi, değer ve becerilerin kazandırılmasını savunur (Safran, 2015). Bu anlayışta öğrenciler, sosyal bilimlerin temel anlayışlarını inceleyerek etkili vatandaş olabilirler. Öğrencilerden, sosyal bilimciler gibi düşünmeleri ve sosyal bilimler yöntemlerini kullanmaları beklenir (Doğanay, 2005). Bu yaklaşım, sosyal bilimlerin disiplinlerarası yapısını temel alarak bireylerin toplumsal olay ve olguları analiz edebilme, yorumlayabilme ve eleştirel bir perspektif geliştirebilme yetkinliklerini kazanmalarını hedefler. Bu bağlamda, öğrenciler tarih, coğrafya, sosyoloji, ekonomi ve siyaset bilimi gibi sosyal bilim alanlarını bir arada değerlendirerek, bu disiplinlerin temel kavramlarını ve yöntemlerini kavrar.

Yansıtıcı inceleme olarak sosyal bilgiler yaklaşımında, öğrencilerin, toplumsal problemlerle karşı karşıya kaldıklarında bunu çözebilen etkili vatandaşlar olarak yetiştirilmesi amaçlanmaktadır (Akt. Çalışkan ve Uzunkol, 2021). Yansıtıcı inceleme, sosyal bilgiler öğretiminde eleştirel düşünme ve problem çözme becerilerini geliştirmek için benimsenen önemli bir yaklaşımdır. Bu yaklaşımda öğrenciler, geçmiş ve güncel toplumsal olayları ele alarak bu olaylara dair farklı perspektifleri değerlendirir, neden-sonuç ilişkilerini inceler ve alternatif çözüm yolları üretirler. Yansıtıcı inceleme olarak sosyal bilgiler, bireylerin toplumsal sorunlara duyarlı, demokratik değerleri benimsemiş ve etkin birer vatandaş olarak yetişmesini hedefler. Bu bağlamda, öğrencilerden sadece bilgi edinmeleri değil, aynı zamanda öğrendiklerini analiz etmeleri, sorgulamaları ve kendi hayatlarında kullanmaları beklenir (Özmen, 2011).

2.2.1 Sosyal Bilgiler Eğitimi ve Toplumsal Cinsiyet

Toplumsal cinsiyet, bireylerin toplum içindeki rollerini, sorumluluklarını ve beklentilerini belirleyen sosyal ve kültürel bir kavramdır. Bu kavram, son yıllarda giderek önemini artırmaktadır. Toplumsal cinsiyet bilinci, eşitlikçi ve demokratik bir toplumun temel taşlarından biridir. Bu bilincin geliştirilmesi ve yaygınlaştırılması, cinsiyet eşitsizliklerini azaltmak ve kadın-erkek ilişkilerini daha adil hale getirmek açısından önemlidir. Bu noktada eğitim sistemi ve okullar kritik bir rol oynamaktadır. Sosyal bilgiler dersinde öğretmenlerinin, öğrencilere toplumsal cinsiyet, kadın hakları ve eşitlik gibi kavramları doğru ve etkili bir şekilde aktarması onlara görev olarak düşmektedir. Özellikle ilkökul düzeyindeki öğrencilere bu kavramlarını doğru şekilde öğretmek çok önemlidir (Akt. Seçgin, 2012)

Sosyal bilgiler dersi, öğrencilerin analitik düşünme, yorum yapma, etkili iletişim kurma ve araştırma becerilerini geliştirmelerine olanak tanır. Bu beceriler, karmaşık toplumsal cinsiyetle ilişkili sorunların çözümüne katkı sağlar. Sosyal bilgiler eğitimi, etkin vatandaşlık yetiştirmek için daha fazla ilgi gerektirmesine rağmen disiplinler arası odaklanmanın artması, sosyal bilgilerin toplumsal amaçlardan uzaklaşmasına neden olmuştur. Sosyal bilgiler dersinin temel prensibi etkili vatandaş yetiştirmek olduğu için bu derste verilecek toplumsal cinsiyet eşitliği eğitimi ile toplumsal cinsiyete ilişkin roller ve toplumsal cinsiyet kalıp yargıları yıkılabilir. Sosyal bilgiler dersi daha eşitlikçi bireyler ve daha eşitlikçi bir toplumun oluşmasında rol oynayabilir.

2.3. Ders Kitapları

Millî Eğitim Bakanlığı, ders kitaplarını örgün eğitim, yaygın eğitim ve öğretim kurumlarında okutulan kitap olarak tanımlamaktadır (MEB, 2005). Ders kitapları, dersin eğitim ve öğretim programını yansıtacak şekilde hazırlanır. Ülkelerin kalkınma planları doğrultusunda hazırlanan ders kitapları, eğitim programlarını hedefine ulaştırmada en önemli materyallerden biridir. Bu kitaplar, yalnızca bireysel eğitim ve öğretimi desteklemekle kalmaz, aynı zamanda kalkınma planlarının ihtiyaç duyduğu insan profilini oluşturmada diğer eğitim girdileri ile birlikte önemli bir rol oynar (Güzel ve Şimşek, 2012). Ders kitapları iktidar aygıtının devletin sürekliliğini sağlamak amacıyla gelenek ve kültür aktarımı ve kendi değerlerini öğretme aşamasında doğrudan kullandığı temel araçlardandır. Ders kitaplarının insan yetiştirme sürecindeki çok boyutlu işlevi nedeniyle, devletler toplumsal düzeni oluşturma ve milli çıkarlar doğrultusunda vatandaş yetiştirme konusunda ders kitaplarına önemli sorumluluklar yüklemiştir (Doğan ve Tuğ, 2017). Ders kitabı bir ülkede meşru bilginin sınırlarını ve içeriğini belirleyen temel araçlardan biridir (Akt. Kılıç, 2021).

Ders kitaplarının toplumsal değerlerin ve bilgilerin öğrencilere aktarılmasında önemli bir yeri bulunmaktadır. Ders kitapları, belirli bir dönemin kültürel, ekonomik ve politik dinamikleri çerçevesinde oluşturulur (Apple ve Christian-Smith, 1991). Ders kitaplarındaki bilgi ve değerler, toplumsal cinsiyet, sınıf, kültür ve iktidar konularıyla yakından bağlantılıdır (McLaren, 1989). Öğrenciler ders kitaplarına yüksek oranda maruz kalırlar. Ders kitapları öğrencilere farklı ideolojileri aktarabilir. Bu yüzden ders kitaplarında bulunabilecek her türlü önyargı ve olası yıkıcı unsurlara karşı dikkatli olunmalıdır (Riazi, 2003).

Öğretim programı değişikliklerine bağlı olarak yazılan ders kitapları, açık veya örtük söylemler ile yazıldıkları dönemin ekonomik, politik, sosyal ve kültürel özelliklerini ideal kadınlık ve ideal erkeklik kurgularıyla aktarırlar. Böylece toplumsal cinsiyet kalıp yargılarını yaratmaya ve yeniden üretmeye katkıda bulunurlar. Kadın ve erkeğe uygun olan başarı ölçütleri ve sınırları, toplumsal roller ve davranışlar okullarda toplumsal cinsiyet kalıp yargılarıyla açık ya da örtülü mesajlarla çocuğa iletilir (Aratemur Çimen ve Bayhan, 2018).

Kullanılan görseller, içerik, söylenen dil, ele aldığı ya da almadığı konularla birtakım mesajları barındıran ders kitapları, bir ülkede hâkim olan ve normal kabul edilen söylemleri ve kodları yansıtır. Ders kitabında var olan ya da olmayan konular, ders kitabının içeriği, aslında o ülkede konuşulabilecek ya da konuşulamayacak konular anlamına da gelir. Bu bakımdan ders kitapları resmi söylemin temel unsurlarındandır (Çayır, 2014). Dönemsel olarak incelendiğinde gerek kullanılan dil gerek dile getirilen ve getirilmeyen konular bağlamında belli ifadeler ve söylemlerle ders kitaplarında iktidarın yaratmak istediği tipolojiler ortaya çıkarılır (Kılıç, 2021). Ders kitapları kadınlara ve erkeklere ilişkin toplumsal cinsiyet kalıp yargılarının gelecek nesle aktarılmasında kullanılır (Özkan, 2013). İlkokul düzeyindeki ders kitaplarının, çocuklara toplumsal cinsiyet rollerini aktarmada kritik bir rolü vardır (Şahin vd., 2022).

2.3.1. Sosyal Bilgiler Ders Kitapları ve Toplumsal Cinsiyet

Sosyal bilgiler ders kitapları, öğrencilerin toplumsal normları, tarihsel süreçleri ve vatandaşlıkla ilgili temel kavramları anlamalarına rehberlik eder. Temel haklar, özgürlükler, demokrasi gibi değerlerin üzerinde durarak bireylerin bilinçli birer vatandaş olarak yetişmelerine katkı sağlar.

Sosyal bilgiler ders kitapları, öğrencilerin toplumsal cinsiyet farkındalığını artırmak ve cinsiyet eşitliği bilincini geliştirmek için önemli bir araçtır. Sadker ve Klein (1991), cinsiyet açısından adil konumlandırmaya sahip materyallerin öğrencilerin motivasyonunu

artırabileceğini ve toplumdaki toplumsal cinsiyet rollerine yönelik tutumlarını genişletebileceğini savunmaktadır.

Sosyal bilgiler dersi, öğrencilere ulusal kültürü benimsetmeyi, değişen ve gelişen dünyayı tanımalarını sağlamayı, toplum değerlerini anlamalarını hedefler. Ancak, ülkeyi yöneten her iktidar sahibinin iyi vatandaş algısı farklılık gösterebilir. Gücü elinde bulunduran iktidar, öğretim programlarında ve ders kitaplarının içeriklerinde değişiklikler yapabilir. Bu nedenle, sosyal bilgiler ders kitaplarında toplumsal cinsiyet rolleri farklı dönemlerde farklı şekillerde sunulabilir. Sosyal bilgiler ders kitaplarında toplumsal cinsiyet imgelerini incelemek ise farklı dönemlerdeki roller hakkında bilgi verirken, dönemin sosyo-kültürel, sosyo-ekonomik ve siyasal faktörlerinin anlaşılması açısından önemlidir. Sosyal bilgiler eğitimi, toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanmasında kritik bir rol oynar. Sosyal bilgiler ders kitapları, öğrencilere cinsiyet eşitliği konusunda farkındalık kazandırmak için kullanılabilir. Bu kitaplar, cinsiyet rollerinin sorgulanmasını ve eşitlikçi bir bakış açısının geliştirilmesini teşvik eder.

2.3. 1998, 2005 ve 2018 Sosyal Bilgiler Öğretim Programları

2.3.1. 1998 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı

1998 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı, öğrencilerin milli ve kültürel değerleri tanıması ve bu değerlere bağlı bireyler olarak yetişmesini amaçlamaktadır. Programda, öğrencilerin temel insan hakları, vatandaşlık bilinci ve tarihsel olayların önemini kavrayarak birey olarak sorumluluklarının farkında varması hedeflenmiştir. Geleneksel bilgi aktarımı yöntemlerinin yanı sıra, grup çalışmaları ve projeler gibi etkinlikler de önerilmiştir. Program toplumun milli birlik ve beraberliğini güçlendirmeyi açıklamış ve öğrencilerin sosyal becerilerini geliştirmeyi öncelikli hedefleri altına almıştır. Çevre bilinci, etik değerler ve bireysel sorumluluklar üzerinde durulmuş, eğitimin içerik odaklı bir yaklaşımla sunulması benimsenmiştir (MEB, 1998).

1998 Sosyal Bilgiler Programında milli eğitimin temel amaçlarına vurgu yapılarak, öğrencilerin Atatürk ilke ve inkılaplarına bağlı, insan haklarına saygılı, demokratik bireyler olarak yetişmesi hedeflenmiştir. Tarih, coğrafya ve vatandaşlık bilgisi disiplinleri bütünleştirilmiştir. Temel kazanımlar Atatürkçülük, vatandaşlık bilinci ve milli değerler etrafında şekillenmiştir. Eğitim, öğretmen rehberliğinde, klasik yöntemlerle sürdürülmüştür. Değer eğitimi doğrudan ders içeriğine entegre edilmiştir. Özellikle milli değerlerin korunması ve tarih bilincinin geliştirilmesi ön plandadır (MEB, 1998).

2.3.2. 2005 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı

2005 Sosyal Bilgiler Programı, yapılandırmacı eğitim anlayışı ile yazılmış ve programda öğrenci merkezli bir yaklaşım benimsenmiştir. Bu dönemde öğrencilerin aktif öğrenme süreçlerine dahil edilmesi öncelik haline gelmiş, problem çözme, eleştirel ve analitik düşünme becerileri üzerinde durulmuştur. Bu programda değerler eğitimi ön plana çıkarılmış ve öğrencilerin empati, iş birliği ve demokratik değerler gibi becerileri kazanmalarına önem verilmiştir. Öğrencilerin yaratıcı düşünme becerilerini geliştirmeye olanak tanımak için grup projeleri, tartışmalar ve problem odaklı öğrenme yöntemleri kullanılmıştır (MEB, 2005).

Programda vatandaşlık aktarımı olarak sosyal bilgiler, sosyal bilimler olarak sosyal bilgiler ve yansıtıcı inceleme olarak sosyal bilgiler geleneklerinin hepsinin benimsendiği ifade edilmiştir. Öğrencinin sosyal bilimlerin yöntemlerini deneyimleyerek öğrenmesine ağırlık verilmiştir. Programın temel amacı, öğrencilerin bireysel ve toplumsal farkındalıklarını artırmak, eleştirel düşünme ve problem çözme becerilerini geliştirmektir. Öğrencilere sosyal bilimler yöntemlerini tanıtarak onların tarihsel, kültürel ve toplumsal olayları analiz etmeleri hedeflenmiştir. Kazanımlar tematik bir çerçevede düzenlenmiş ve öğrenme alanlarına ayrılmıştır. Etkinlik temelli, aktif öğrenmeye vurgu yapılmıştır. Değer eğitimi, birey ve toplum odaklı etkinliklerle desteklenmiştir. Demokrasi, insan hakları ve çevre bilinci kazanımlarla ilişkilendirilmiştir (MEB 2005).

2.3.3 2018 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı

2018 Sosyal Bilgiler Programında, 21. yüzyıl becerileri ön planda tutulmuştur ve öğrencilerin bireysel farklılıkları dikkate alınmıştır. Değerler eğitimi, eleştirel düşünme, teknoloji kullanımı ve farkındalık gibi unsurlar programın yapı taşlarıdır. Öğrencilerin yalnızca bilgiye ulaşmaları değil, bu bilgiyi kullanarak sorunlara çözüm üretmeleri hedeflenmiştir. Bu programda kazanımların somut yaşantılar üzerinden öğrencilere aktarılması için gerçek yaşam senaryoları ve disiplinler arası öğrenme yaklaşımları benimsenmiştir. Teknoloji entegrasyonu ve yenilikçi öğretim yöntemleriyle zenginleştirilen program, öğrencilerin bilgiye ulaşma ve kullanma süreçlerini desteklemiştir. Programda yer alan çevre bilinci, sosyal sorumluluk ve kültürel miras gibi konuların detaylı bir şekilde ele alınması, öğrencilerin toplumsal farkındalıklarının artmasını amaçlamıştır (MEB, 2018).

Güncel eğitim yaklaşımlarını temel alan, sadeleştirilmiş, değerler ve becerilerle entegre edilmiş bir yapı sunulmuştur. Türkiye Yeterlilikler Çerçevesi (TYÇ) doğrultusunda yetkinlik kazandırma amaçlanmıştır. Programın temel amacı, öğrencilerin sosyal bilimlerin

temel bilgilerini kazanmalarını sağlarken birey ve toplum arasında bir denge kurmalarına olanak tanımaktır. Öğrencilere tarih, coğrafya, ekonomi, demokrasi ve hukuk gibi alanlarda farkındalık kazandırmak, eleştirel düşünme ve problem çözme becerileri geliştirmek hedeflenmiştir. Program daha bütünlüklü ve disiplinlerarası bir yaklaşıma sahiptir. Programda adalet, dostluk, sabır, sevgi, saygı, sorumluluk, vatanseverlik ve yardımseverlik gibi kök değerler vurgulanmıştır. Değerler programın ruhu olarak tanımlanmış hem ünite bazında hem de genel öğretim süreçlerinde ele alınmıştır. Ölçme değerlendirilmede ise süreç odaklı değerlendirme benimsenmiş, ölçme araçları çeşitlendirilmiştir (MEB, 2018).

2.5. 2000-2023 Yılları Arasında Türkiye

2000’li yıllardan sonraki süreçte Türkiye’deki siyasal gelişmeler, eğitim politikalarını da etkilemiştir. Torun (2021)’a göre 2002-2023 yılları arasında okul yönetiminden öğretim programlarına kadar birçok dönüşümün yaşandığı iki dönemden bahsedilebilir. Birinci dönem neo-liberal politikaların etkisinde devletin yeniden yapılandırıldığı Avrupa Birliği’ne tam üyelik için adımların atıldığı 2002-2011 yılları arasındaki dönem, ikinci dönem ise Avrupa Birliği’nden uzaklaşarak eğitim kurumları ve politikalarında neo-liberal yapıya ek olarak dini ve muhafazakâr anlayışın yükseldiği dönemdir.

2000-2023 yılları arasındaki iktidarların farklı siyasi anlayış ve politikaları benimsemesinden dolayı bu süreç 2000-2002, 2002-2011, 2011-2023 olmak üzere üç döneme ayrılarak incelenmiştir. Bu dönemlerin her biri, ideoloji, siyasi liderlik ve politika dinamikleri açısından kendi içinde belirgin farklılıklar barındırmaktadır. Bu nedenle, sürecin daha kapsamlı ve ayrıntılı bir şekilde incelenebilmesi için bu ayrım yapılmıştır.

2.5.1. 2000-2002 Yılları Arasında Türkiye

2000-2002 yılları arası, Türkiye’nin derin siyasi ve toplumsal dönüşümler yaşadığı kritik bir dönem olmuştur. Ekonomik krizler, siyasi belirsizlikler ve toplumsal değişimler, ülkenin hem iç hem de dış politikasını önemli ölçüde etkilemiştir. 2000-2002 yılları arasında Türkiye’de koalisyon hükümeti iktidardaydı. 1999 genel seçimleri sonrasında Bülent Ecevit liderliğindeki Demokratik Sol Parti (DSP), Devlet Bahçeli liderliğindeki Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) ve Mesut Yılmaz liderliğindeki Anavatan Partisi (ANAP) arasında kurulan koalisyon hükümeti ülkeyi yönetti. Başbakan Bülent Ecevit, başbakan yardımcısı Devlet Bahçeli, Mesut Yılmaz ve Hüsamettin Özkan’dı. DSP laiklik, Atatürkçülük ve milliyetçilik söylemleri; MHP yoksulluk, yolsuzlukla mücadele, hizmet, milliyetçilik ve muhafazakarlık söylemleri; ANAP sessiz çoğunluk, yoksullukla mücadele ve hizmet söylemleri ile ön plana

çıkılmıştır. Koalisyon hükümetindeki parti liderleri uzlaşa ve hoşgörü söylemlerini sıklıkla dile getirmişlerdir (Gezer, 2020). Koalisyon hükümetinin genel ilkeleri şu şekilde sıralanabilir (Neziroğlu ve Yılmaz, 2015):

Demokrasi ve İnsan Hakları: Demokrasi kültürünün geliştirilmesi ve insan haklarının daha ileri bir seviyeye taşınması hedeflenmiştir.

Laiklik ve Atatürk İlkeleri: Laiklik, din ve vicdan özgürlüğünün teminatı olarak görülmüş, kutsal din duygularının siyasete alet edilmesine karşı çıkmıştır. Bu çerçevede kadınların giyimine karışılmamakla beraber kamu kurumlarında türbanın siyasi simge olarak kullanılmasının önlenmesi bu kapsamda ele alınmıştır.

Toplumsal Huzur ve Birlik: Toplumdaki ayrışma ve gerilimlerin azaltılması, toplumsal değerler etrafında birleşme ve devlet güveninin güçlendirilmesi amaçlanmıştır.

Terörle Mücadele: Terörle mücadele hem güvenlik güçlerinin çalışmaları hem de terörün iç ve dış kaynaklarını kurutmaya yönelik ekonomik, sosyal ve eğitsel tedbirlerle desteklenmiştir.

Hukuk Devleti: Yargı sisteminin etkinliğinin artırılması ve yolsuzluklarla mücadele önceliklendirilmiştir.

Ekonomi ve Kalkınma: Gelir dağılımındaki adaletsizliklerin giderilmesi, ekonomik kalkınmanın istikrarlı büyüme temeline oturtulması ve bölgeler arası gelişmişlik farklarının azaltılması hedeflenmiştir.

Sosyal Politikalar: Eğitim, sağlık ve çevre konularında halkın yaşam kalitesinin artırılması öncelikli hedefler olmuştur.

25 Nisan 2000 tarihinde Ahmet Necdet Sezer, DSP genel başkanı Bülent Ecevit, MHP genel başkanı Devlet Bahçeli, Fazilet Partisi (FP) genel başkanı Recai Kutan, ANAP genel başkanı A. Mesut Yılmaz ve DYP genel başkanı Tansu Çiller tarafından cumhurbaşkanlığı için ortak aday olarak gösterilmiştir. 25 Nisan 2000 ve 1 Mayıs 2000 tarihlerinde yapılan oylamalarda üçte iki oy çoğunluğu sağlanamamıştır. 5 Mayıs 2000 tarihinde yapılan üçüncü oylama sonucunda Ahmet Necdet Sezer Türkiye'nin 10. Cumhurbaşkanı seçilmiştir (TBMM Tutanak Dergisi, 2000).

Şubat 2001'de yaşanan büyük ekonomik kriz, Türk ekonomisi üzerinde derin bir etki bıraktı (Cizre ve Yeldan, 2005). Koalisyon hükümeti içinde sık sık yaşanan görüş ayrılıkları,

liderler arası uyumsuzluk ve siyasi istikrarsızlık durumu iyice kötüleştirdi. Bu krizin sonucunda istihdam azaldı, işsizlik arttı ve ekonomi daralmıştır (Sönmezay, 2014). Ekonomik krizinin etkisiyle hükümete olan güven ciddi şekilde sarsılmıştır.

Bu dönemde, Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) 2001 yılında kurulmuş ve 2002 seçimlerinde tek başına iktidara gelmiştir. AKP'nin iktidara gelmesi, Türkiye'de yeni bir siyasi dönemi başlatmıştır (Aras ve Toktaş, 2010).

2.5.2. 2002-2011 Yılları Arasında Türkiye

2001 ekonomik krizinin ardından 2002'de iktidara gelen AKP, Türkiye'nin siyasi arenasında istikrarı sağlamış ve bu süreçte Avrupa Birliği üyelik sürecinin de etkisiyle demokratikleşme ile hukuki reformlara imza atmıştır. Bu reformlar, devlet ile toplum arasındaki ilişkileri dönüştürerek, bireylerin, sivil toplumun ve yeni toplumsal hareketlerin siyasi hayata daha etkin bir şekilde katılımının önünü açmıştır (Aras ve Toktaş, 2010). AKP, ekonomik liberalizasyon, mali reformlar ve büyük çaplı özelleştirmeler uygulamıştır. Bu politikalar, devletin ekonomideki rolünü azaltarak ekonomik büyümeyi teşvik etmiştir (Dorlach ve Savaşkan, 2017).

AKP'nin iktidara gelmesinin ardından, ekonomik reformlar, demokratikleşme adımları ve Avrupa Birliği (AB) üyelik süreci gibi önemli alanlarda ilerlemeler kaydedilmiştir. Ancak, AKP'nin iktidarı yalnızca ekonomik alandaki reformlarla sınırlı kalmamış, aynı zamanda parti içindeki güç dinamiklerinin değişmesiyle de şekillenmiştir. 2007 Cumhurbaşkanlığı seçim sürecindeki gerilimler ve Abdullah Gül'ün cumhurbaşkanı olarak seçilmesi, AKP'nin siyasi gücünü pekiştiren önemli bir etkidir (TBMM Tutanak Dergisi, 2007; Çokoğullar, 2021). Bu dönemde gerçekleştirilen reformlar, Türkiye'nin demokratikleşme sürecine katkıda bulunmuş ancak aynı zamanda artan kutuplaşma ve otoriterleşme eğilimleri de gözlemlenmiştir. 2008 yılında gelindiğinde ise AKP'ye "laiklik ilkesine aykırı eylemlerin odağı haline gelme" sebebiyle kapatma davası açılmıştır. Anayasa Mahkemesi, partiyi kapatmama kararı verdi (Anayasa Mahkemesi, 2008).

12 Eylül 2010'da anayasa değişikliğini içeren bir referandum yapılmıştır. Muhalefet partilerinin hayır kampanyalarına rağmen AKP tarafından sunulan değişiklik paketi kabul edilmiştir (Bozatay, 2011).

Ayrıca bu dönemde Kadınlara Yönelik Şiddet ve Aile İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye Dair Avrupa Konseyi Sözleşmesi 11 Mayıs 2011’de imzalanmıştır. Ancak, İstanbul’da imzaya açılmasından ötürü daha yaygın bir şekilde İstanbul Sözleşmesi olarak anılmaktadır (Renci, 2023). İstanbul Sözleşmesi, kadına yönelik şiddeti önlemek için kapsamlı bir yasal çerçeve sunmaktadır. Avrupa’daki birçok ülke, bu sözleşmeyi mevzuatlarına dahil ederek cinsiyet eşitliğine ve kadına yönelik şiddetin önlenmesine önemli katkılarda bulunmuştur. Ancak, bazı ülkelerde geleneksel, milliyetçi ve otokratik rejimler, sözleşmenin cinsiyet eşitliği ve toplumsal cinsiyet kavramlarına itiraz etmektedir (Merdovic vd. 2022). İmzalayan devletlerin önleme, koruma, kovuşturma ve politika üretimi yükümlülükleri bulunmaktadır.

2.5.3. 2011-2023 Yılları Arasında Türkiye

2011-2023 yılları arasında Türkiye’nin siyasi, sosyal ve ekonomik yapısında önemli değişim ve dönüşümler yaşanmıştır. Bu yıllar, özellikle AKP’nin iktidarının derinleştiği, Türkiye’nin iç ve dış politikada çeşitli zorluklarla karşılaştığı bir dönemi kapsamaktadır. 12 Haziran 2011 genel seçimlerinde AKP üçüncü kez iktidar olmuştur (Bölükbaşı ve Macar, 2019).

Suriye iç savaşının yarattığı mülteci akını, Türkiye için önemli bir sosyal ve ekonomik sorun haline gelmiştir. 2010’lu yılların başından itibaren Türkiye, milyonlarca Suriyeli mülteciye ev sahipliği yapmış ve bu durum, toplumsal yapıyı etkilemiş ve sosyal gerilimlere yol açmıştır. Mültecilere yönelik uygulanan politikalar ve sağlanan yardımlar hem iç hem de dış politikada önemli tartışmalara neden olmuştur (Bozkurt, 2018).

2010’lu yıllarda Recep Tayyip Erdoğan en güçlü siyasi figür haline gelmiştir. 2014 yılında cumhurbaşkanı olarak seçilen Erdoğan, başkanlık sistemi önerisini gündeme getirmiştir. Bu, Türkiye’nin en önemli siyasi değişimlerinden birini oluşturmuş, 2017’de yapılan referandumla, Türkiye parlamenter sistemden başkanlık sistemine geçiş yapmıştır. Bu anayasa değişikliği ile Cumhurbaşkanının yürütme yetkilerini artırması sağlanmış ve Türkiye’nin siyasi yapısında köklü bir değişiklik yapılmıştır (Seyhan, 2019). 2018 yılındaki genel seçimlerde Recep Tayyip Erdoğan yeni hükümet sisteminin ilk cumhurbaşkanı seçilmiştir ve seçimleri AKP ve MHP’den oluşan Cumhuriyet İttifakı’nı kazanmıştır (Ete, 2018).

Türkiye, 20 Mart 2021’de Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın kararıyla İstanbul Sözleşmesi’nden çekilmiştir. Bu karar, parlamentonun onayı olmadan alındığı için hem ulusal hem de uluslararası düzeyde büyük tepki toplamıştır (Türközü, 2021 ve Cerami, 2021).

Hükümet yetkilileri tarafından, İstanbul Sözleşmesi'ndeki toplumsal cinsiyet ve cinsel yönelim kavramlarının aile yapısına zarar verebileceği savunulmuş, bu nedenle sözleşmenin toplum değerleriyle uyumlu olmadığı ifade edilmiştir (İletişim Başkanlığı, 2021).

2023 seçimlerinde Cumhuriyet İttifakı (Ak Parti, Milliyetçi Harekât Partisi, Büyük Birlik Partisi ve Yeniden Refah Partisi) ve Millet İttifakı (Cumhuriyet Halk Partisi, İyi Parti, Saadet Partisi, Deva Partisi, Gelecek Partisi ve Demokrat Parti) olmak üzere iki büyük ittifak karşı karşıya gelmiştir. Mete (2023) tarafından “birbirine benzemez altı siyasi parti” olarak tanımlanan Millet İttifakı adayı Kemal Kılıçdaroğlu farklı siyasi düşüncelere sahip partileri bir araya toplama başarısını gösterse de seçimi Cumhuriyet İttifakı adayı olan Recep Tayyip Erdoğan kazandı.

2.6. İlgili Araştırmalar

Ders kitaplarında toplumsal cinsiyet ve kadın konusunda yapılan çalışmalar, cinsiyetçilik ve cinsiyet rollerinin eğitim materyallerinde nasıl temsil edildiğine dair önemli bulgular sunmaktadır. Bu konuda yapılan literatür incelemesinde, Türkiye’de bu konunun akademik düzeyde ele alınmasının özellikle kadın çalışmaları alanındaki gelişmelerle ivme kazandığı ve benzer bir gelişim sergilendiği görülmüştür.

Bu alanda yapılan en kapsamlı çalışmalar arasında Helvacıoğlu Gümüşoğlu (1994), Demirel (2010), Başaran (2019), Fidan (2019), Bilgin (2019), Sönmez (2020), Aşçı (2020), Karaboğa (2020), Dünder (2020), Erbuğurcu (2022), Küçük Karaca (2022) ve Süer (2024) bulunmaktadır.

Ders kitapları konusunda ilk akademik çalışma Helvacıoğlu Gümüşoğlu’nun (1994) çalışmasıdır, 1928’den 1994’e kadar olan dönemde Türkiye’deki ilköğretim ve ortaokul ders kitaplarında toplumsal cinsiyet rollerinin nasıl yansıtıldığını incelemiştir. Araştırma sonuçlarına göre, 1945 yılı öncesinde kadınların toplumsal işlevlerinin vurgulandığı ve aile içi geleneksel rollerinin öne çıkarılmadığı, ancak 1945’ten sonra kadınların daha çok ev ve aile içinde ilişkilendirildiği tespit edilmiştir.

Demirel (2010), “Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Cinsiyet Ayrımcılığı” adlı yüksek lisans tezinde 1928- 2008 yılları arasındaki sosyal bilgiler ders kitaplarını incelemiştir. Ders kitaplarının metinlerinde ve görsellerinde erkek cinsinin daha çok kullanılarak kadın cinsinin görünmez kılındığı, metinlerinde erkek ön plana çıkarılırken kadının arka plana itildiği, kadınların önemsizleştirildiği, ev kadınlığı ile özdeşleştirildiği ve ev işleri yüklendiği, kadının

özel alanlarda erkeklerinse kamusal alanlarda daha çok görünür olduğu, kadınlar edilgen ve zayıfken erkeklerin etken ve güçlü karakterler olarak gösterildiği sonuçlarına ulaşmıştır.

Başaran (2019) “Sosyal Bilgiler Öğretim Programı ve Ders Kitaplarında Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Eğitimi” isimli yüksek lisans çalışmasında 2018-2019 öğretim yılı sosyal bilgiler ders kitaplarındaki metinlerde ve görsellerde toplumsal cinsiyet eşitliği öğelerini araştırmıştır. Araştırma sonuçlarına göre, “toplumsal cinsiyet algısı bağlamında ders kitaplarının çok büyük yanlışlıklar ve eksiklikler taşımadığı” kanaatine varılmıştır.

Fidan (2019) “Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Toplumsal Cinsiyet” isimli yüksek lisans tezinde 2018-2019 öğretim yılında sosyal bilgiler ders kitaplarından her kademedede bir kitap olmak üzere toplam dört kitabı içerik analizine tabi tutmuştur. Araştırma sonucuna göre, “ders kitaplarındaki görsellerde ve metinlerde erkeklerin sayıca daha görünür ve kamusal alanlarda ön planda olduğu” tespit edilmiştir.

Bilgin (2019), “Ortaokul Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Toplumsal Cinsiyet” isimli yüksek lisans tezinde 2018-2019 öğretim yılında okutulan 5,6,7. Sınıf sosyal bilgiler ders kitaplarını incelemiştir. Çalışmanın sonucunda kitapların görsel ve metinlerinde toplumsal cinsiyet kalıp yargılarının yeniden üretilmesi ve pekiştirilmesine yönelik içeriklere rastlansa da önceki yıllarda yapılan araştırmalarla karşılaştırıldığında azaldığı, buna rağmen görsellerde erkeklerin ön planda olduğu ve cinsiyetçi söylemlere yer verildiği görülmüştür.

Sönmez (2020), “İlkokul Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarının Toplumsal Cinsiyet Açısından İncelenmesi” isimli yüksek lisans tezinde 2019-2020 öğretim yılında okutulan hayat bilgisi ve sosyal bilgiler ders kitaplarını incelemiştir. Araştırma sonuçlarına göre, ders kitaplarındaki toplumsal cinsiyet söylemlerinin kullanılışı ve toplumsal cinsiyet rollerinin sunulmasının genel anlamda hassasiyetle hazırlandığı ancak bu hassasiyet düzeyinin yeterli olmadığı sonucuna varmıştır.

Aşçı (2020) “Cumhuriyetten Günümüze Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Toplumsal Cinsiyet Kalıp Yargıları” isimli yüksek lisans tezinde 1934-1972 dönemi yurt bilgisi ve yurttaşlık bilgisi ders kitapları ile 1974-2019 dönemi sosyal bilgiler ders kitaplarını araştırma konusu yapmıştır. Araştırma sonucuna göre, “bireylere aile içinde verilen rollerin toplumsal cinsiyet temelli olduğu, bireylerin cinsiyetlerinin meslek seçimlerinde önemli olduğu, bireylerle özleştirilen nesne ve renklerin toplumsal cinsiyet temelli olduğu, bireylerin kişisel uğraş ve eylemlerinin toplumsal cinsiyet tarafından şekillendiği ve dil içerisine yerleşmiş toplumsal cinsiyetçi ifadeler bulunduğu” tespit edilmiştir.

Karaboğa (2020), “Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Cinsiyet Roller” adlı makalesinde 2019-2020 eğitim öğretim yılında ortaokullarda okutulan 5, 6, ve 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitaplarındaki görsel öğeleri incelemiştir. Araştırma sonucuna göre, görsel öğeler toplumsal cinsiyet kalıp yargılarının yeniden üretilip pekiştirilmesine yöneliktir. Erkek çocuk ve kadın çocuk gösterimleri arasında önemli fark olmasa da erkek yetişkin gösterimi kadın yetişkin gösteriminden oldukça fazladır. Kadın yetişkinlerin çoğu yine kadınlarla ya da çocuklarla gösterilmiştir.

Dündar (2021), “Ortaokul Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Toplumsal Cinsiyet” isimli yüksek lisans tezinde 2018-2019 ve 2019-2020 eğitim öğretim yıllarında okutulan ortaokul 5. 6. ve 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitaplarını incelemiştir. Sonuç olarak çalışmasında erkeklerin temsil sıklığının kadınlardan daha çok olduğu; erkeklerin kamusal alanda, kadınların özel alanda daha görünür olduğu, erkek isimlerinin daha fazla geçirildiği, meslek temsillerinde toplumsal cinsiyet kalıp yargılarına uyulduğu, erkek güç sahibi olarak gösterilirken kadınların ev ve çocuk bakımı ile eşleştirildiği görülmüştür.

Erbuyurucu (2022), “Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Toplumsal Cinsiyetin Temsili: İstanbul Sözleşmesi Öncesi ve Sonrası” adlı yüksek lisans tezinde İstanbul Sözleşmesi yürürlüğe girmeden önce (2011-2013) ve İstanbul Sözleşmesi yürürlüğe girdikten sonra (2016-2020) okullarda kullanılan ortaokul sosyal bilgiler ders kitaplarının görsel ve metinleri toplumsal cinsiyet eşitliği yönüyle incelemiştir. Buna göre, “kız çocuklarının temsil oranlarının arttığı, kadın ve erkek gösterimlerinde kadın aleyhinde büyük farklar olduğu, kadınların genelde ev içerisinde gösterildiği, kadınların ve kız çocuklarının geri planda bırakıldığı” sonuçlarına ulaşılmıştır.

Küçük Karaca (2022), “Cinsiyet Eşitliği Çerçevesinde Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarının (4, 5, 6, 7) İncelenmesi” adlı yüksek lisans tezinde 2021-2022 yıllarında okutulan sosyal bilgiler ders kitapları incelenmiştir. Çalışmanın sonucunda “metin ve görsellerde erkeklerin daha çok görünür olduğu, mesleklerde kadınlara genellikle belli meslek grupları içerisinde ve erkeklerden daha az yer verildiği, kadın bilim insanlarının erkek bilim insanlarına göre daha az yer bulduğu, ders kitaplarında kadınların erkeklere göre daha az temsil edildiği” görülmüştür.

Süer (2024), “4. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Toplumsal Cinsiyet (1968-2021)” adlı doktora tezinde bu yıllar arasında seçilen dört sosyal bilgiler dördüncü sınıf ders kitabı araştırmaya dahil edilmiştir. Kitaplardaki toplumsal cinsiyet temsiliinde, 1974’ten

2021'e kadar önemli değişiklikler olduğu görölse de bu değişikliklere rağmen kadın ve erkek rollerinin, geleneksel toplumsal cinsiyet kalıp yargılarına göre şekillendirilmeye devam ettiği sonucuna ulaşılmıştır.

BÖLÜM III

YÖNTEM

Bu bölümde araştırmanın modeli, evren ve örnekleme, veri toplama süreci, veri toplama araçları, verilerin analizi, araştırmanın geçerlik ve güvenilirliği ile araştırmacının rolü ile ilgili bilgilere yer verilmiştir.

3.1. Araştırmanın Deseni/Modeli

Bu araştırma, nitel araştırma deseniyle gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın odak noktası, 2000-2023 yılları arasında okutulan ilköğretim 4. ve 5. sınıf sosyal bilgiler ders kitaplarındaki toplumsal cinsiyet imgeleri, kadın ve erkeğe atfedilen toplumsal cinsiyet rolleri, bu imgelerin temsilleri ve yıllar içindeki değişimlerinin incelenmesidir. Nitel araştırma, bir konunun derinlemesine incelenmesine olanak tanıyan ve problemleri keşfetmek veya belirli konuları detay, kapsam ve farklılıklar açısından araştırmak için kullanılan bir yaklaşımdır (Creswell, 2013; Patton, 2014; Yıldırım ve Şimşek, 2013). İnsan davranışlarını, düşüncelerini, duygularını ve deneyimlerini anlamayı amaçlayan nitel araştırma, nicel araştırmadan farklı olarak genellikle sözel veya görsel veriler toplar ve bu verilerden anlam çıkarmayı hedefler (Creswell, 2013; Miles vd. 2014). Bu araştırmada nitel araştırma yaklaşımı, erkek ve kadın imgelerine dair anlamların, toplumsal rollerin ve temsillerin ayrıntılı olarak incelenebilmesi amacıyla tercih edilmiştir.

Bu çalışmada araştırma modeli olarak tematik analiz ve ESA (eleştirel söylem analizi) yöntemlerinden biri olan STY (söylem tarihsel yaklaşım) tercih edilmiştir. Tematik analiz, nitel verilerdeki kalıpları veya temaları tanımlama sürecidir. Braun ve Clarke (2006) bu tür bir analizin yürütülmesi için altı aşamalı bir rehber sunmaktadır: Verileri tanımak, başlangıç kodlarını oluşturmak, temaları aramak, temaları gözden geçirmek, temaları isimlendirmek ve raporlaştırmaktır. STY, ESA'nın bir yaklaşımı olarak, bulguların sosyo-kültürel ve tarihsel bağlam içinde incelenmesini sağlamaktadır. Bu yaklaşım, söylemi tarihsel süreçte anlamlandırarak toplumsal bağlamdaki etkilerini çözümlemeyi hedefler. Elde edilen bulguların sosyo-kültürel ve tarihsel bağlamda anlaşılmasını sağlamak için kullanılan STY, ESA kapsamında yer almaktadır ve önemli bir yere sahiptir. STY “verilerden uzaklık kazanmak, verileri toplumsal bağlamın içine yerleştirmek, söylem paydaşlarının politik konumlanmalarını netleştirmek ve araştırma yaparken devamlı bir öz yansıtmaya (düşünme biçimi, veri toplama ve çözümlemeye ilişkin araştırmacının kendisini sorgulaması) odaklanmaktır” (Reisigl ve Wodak, 2009: 87).

3.2. Evren ve Örneklem

Bu araştırmanın evrenini 2000-2023 yılları arasında Milli Eğitim Bakanlığı tarafından onaylanan ve sosyal bilgiler öğretim programlarına göre yazılan sosyal bilgiler ders kitapları oluşturmaktadır. 2000-2023 yılları arasında ders kitabı olarak kabul edilen kitapları belirlemek için öncelikle Milli Eğitim Bakanlığı Tebliğler Dergisi'nde 2000-2023 dönemi incelenmiştir. Yapılan incelemeler sonucunda İzmir Milli Kütüphane, Ankara Milli Kütüphane, Talim Terbiye Kurulu Kütüphanesi ve Ferit Ragıp Tuncor Bakanlık Arşiv ve Dokümantasyon Kütüphanesi'nde 2000-2023 yılları arasında okutulmuş olan 31 adet sosyal bilgiler ders kitabına ulaşılmıştır. Elde edilen kitap sayısının fazla olması nedeniyle bu kitaplar arasından amaçlı örneklem ile kitap seçimi yapılmıştır. 1998, 2005 ve 2018 öğretim programları çerçevesinde yazılmış olan ilköğretim 4. ve 5. sınıf düzeyindeki en yüksek sayfa sayılı ders kitapları örneklem olarak araştırmaya dahil edilmiştir. Amaçlı örneklem, araştırmada belirli bir amaca uygun verilerin seçilerek oluşturulan örnekleme yöntemidir. Bu yöntem, araştırmacının çalışmanın hedeflerine uygun bilgi sağlayabileceğine inandığı katılımcılara odaklanmasını sağlar (Patton, 2015; Yıldırım ve Şimşek, 2013). Hedef odaklı bir yaklaşım olan amaçlı örneklem, genellikle daha az sayıda katılımcı ile kapsamlı veri toplama amacı güder. Bu teknik, özellikle belirli bir kültürel alanı veya uzmanlık gerektiren konuları incelemek için kullanılır ve hem nitel hem de nicel araştırma yöntemleriyle uygulanabilir (Tongco, 2007). Bu araştırmada, amaçlı örnekleme yönteminin tercih edilmesinin temel nedeni, örneklem içinde yer alan kitap sayısının fazla olmasıdır. Araştırmanın hedeflediği veri ve bilgilerin en verimli şekilde elde edilebilmesi için, çalışmaya dahil edilen kitapların sayısının azaltılması, araştırmanın derinlemesine ve kapsamlı bir şekilde gerçekleştirilmesine olanak tanımaktadır. Bu yöntem sayesinde, araştırmanın amacına en uygun bilgi sağlayabilecek ders kitaplarına erişilmesi ve bu ders kitaplarının analiz edilmesi mümkün hale gelmiştir. Böylece, seçilen kitaplar daha derinlemesine incelenebilmiştir.

Araştırmanın örneklemini oluşturan sosyal bilgiler ders kitapları şunlardır:

- 1) Şenünver, G. vd. (2001). *İlköğretim sosyal bilgiler-4*. Milli Eğitim Basımevi.
- 2) Sarıalioğlu, F. ve Karadaş, M. (2003). *İlköğretim sosyal bilgiler-5*. Cemre Yay.
- 3) Karagöz, D. vd. (2007). *İlköğretim sosyal bilgiler ders kitabı-5*. Devlet Kitapları.
- 4) Koyuncu Kaya, M. vd. (2014). *İlköğretim sosyal bilgiler ders kitabı-4*. Devlet Kit.
- 5) Ayantaş, T. (2023). *İlkokul sosyal bilgiler ders kitabı-4*. Ferman Yayıncılık.

3.3. Veri Toplama Araçları ve Süreci

3.3.1. Veri Toplama Süreci

Araştırmaya konu olan ders kitaplarını belirlemek amacıyla öncelikle Milli Eğitim Bakanlığı Tebliğler Dergisi'nin 2000-2023 arası dönemi incelenmiştir. Böylelikle, TTKB tarafından okutulması için kabul edilen sosyal bilgiler ders kitaplarının listesi oluşturulmuştur. Daha sonra İzmir Milli Kütüphane, Ankara Milli Kütüphane, Ferit Ragıp Tuncor Bakanlık Arşiv ve Dokümantasyon Kütüphanesi ve Talim Terbiye Kurulu Kütüphanesi'nden elde edilen ve amaçlı örnekleme yöntemiyle belirlenmiş olan 5 adet sosyal bilgiler ders kitabı scan edilerek dijital ortama aktarılmıştır. Hemen sonrasında kodlama yapılabilmesi için kitaplara metin tanıma (OCR) işlemi uygulanmıştır. Böylece kitapların hem metin hem görselleri kodlanabilir duruma getirilmiş ve NVivo-15 yazılım programı aracılığıyla kodlamalar yapılmıştır.

NVivo, nitel verilerin karmaşıklık ve çeşitlilik içeren yapısını kapsamlı bir şekilde analiz etmek için tasarlanmış bir yazılımdır. Araştırmada NVivo yazılımının tercih edilme nedeni, nitel verilerin sistematik bir biçimde kodlanmasını ve analiz edilmesini sağlamasıdır. Yazılım, içerik ve tematik analiz süreçlerinde bilimsel tutarlılığı desteklemekte ve verilerin kapsamlı bir şekilde incelenmesine olanak tanımaktadır. Bu özellikleri, araştırmanın bulgularının güvenilirliğini ve geçerliliğini artırmaya yönelik önemli bir katkı sunmaktadır. Yazılım; verileri sıralama, filtreleme, temalar ve kategoriler atama, veriler arasında ilişkiler kurma, analiz sonuçlarını görselleştirme ve raporlar oluşturma gibi pek çok işlev sunar. Kelime bulutları, matrisler, sütun ve pasta grafikler gibi görsel araçlar sayesinde verilerin daha kolay temsil ve analiz edilmesini sağlar. Bu özellikler, araştırmacıların bulgularını daha anlaşılır ve etkili bir şekilde sunmalarına yardımcı olur (Philips ve Lu, 2018). Ayrıca Neuman'ın (2012, ss. 659-662) belirttiği gibi, bilgisayar destekli nitel veri analizi, araştırmacıların "baskın kültürel değerlerden kaynaklanan örtük varsayımlar, önyargılar ve yanlış tanımlanmış kavramları" kullanmalarını engelleyerek daha objektif bir bakış açısı kazanmalarına yardımcı olmaktadır.

Kodlama aşamasında 122K971 numaralı Tübitak 1001 proje çerçevesinde gerçekleştirilmiş olan Delphi anketinin sonuçları ölçüt olarak kullanılmıştır (Özdemirci vd., 2024). Delphi anketi, veri toplama sürecine titiz ve çok yönlü bir bakış açısı kazandırmıştır. Delphi tekniği, karmaşık konular üzerinde fikir birliğine ulaşmak için başvurulmuş sistematik bir yöntemdir (Prieto-Sandoval vd., 2018). Bu teknik, ilgili alandaki uzmanların görüşlerinin birkaç turda toplanmasını ve bu doğrultuda kılavuzlar, standartlar veya ölçütler

oluşturulmasını sağlar (Green, 2014). Güvenilir ölçütler geliştirmek amacıyla, fikirlerin oluşturulması, öncelik sırasına göre düzenlenmesi, ölçütlerin belirlenmesi ve bu süreçlerin tekrarlı turlar halinde yürütülmesi ile karar alma sürecine katkıda bulunur (Calleo vd, 2023).

Delphi tekniğinin kullanıldığı bu araştırmanın uzman grubunun oluşturulmasında amaçlı ve maksimum çeşitlilik örnekleme kullanılmıştır. Kadın çalışmaları alanında deneyime sahip, Amerikan edebiyatı, dilbilim, eğitim bilimleri, güzel sanatlar eğitimi, kamu yönetimi, psikoloji, sanat tarihi, siyaset bilimi, sosyal bilgiler eğitimi, sosyoloji, tarih, Türkçe, Türk edebiyatı ve Türk halk bilimi alanlarından 23 uzmanın katılımı ile gerçekleştirilen Delphi çalışması üç turda tamamlanmıştır. Araştırma sonucunda, yazılı metinlerin incelenmesine yönelik 21 ölçüt geliştirilmiştir. Bu ölçütler, kadın ve erkeklerin kamusal ve özel alanda farklılaşan rollerine, kadın ve erkek mesleklerine ve mesleki statülerine, kadın ve erkeklerin duygusal durumlarına ve bedenlerine atanan rollere, dildeki eşitsizliklere ve kadın ile teknoloji ilişkisine dikkat çekmektedir.

Görsellerin incelenmesine yönelik uzlaşıya varılan 10 ölçüt ise erkek ve kadın görsellerinin niceliksel analizine, toplumsal ve ev içi mekânlardaki görselleştirilme biçimlerine, erkek ve kadın kıyafetlerinin analizine, çoklu kadın kimliklerinin yansıtılma durumuna, kadın görsellerinin bedensel analizine, teknoloji-kadın ilişkisine, karakterlerin bireysel ve grup içindeki sunumu ile metin ve görsel arasındaki tutarlılık/tutarsızlık durumlarına odaklanmaktadır. Son olarak, sosyal, siyasal, ekonomik ve kültürel faktörlere yönelik geliştirilen 21 ölçüt, nicel değişimlere (yazar sayısı, kadınların karar alma mekanizmalarındaki temsili, çalışma yaşamındaki temsili) ve bu değişimlerin niteliğe yansımalarına (kadının rolleri, statüsü, aile içindeki yeri, giyimi) odaklanmıştır.

3.3.2. Veri Toplama Aracı

Bu araştırmanın verileri a) doküman incelemesi, b) Delphi sonuçları ile elde edilmiştir.

a) Doküman İncelemesi: Doküman incelemesi, belirli bilgileri toplamak ve incelemek amacıyla yazılı belgelerin, metinlerin veya dokümanların incelenmesini içeren bir yöntemdir. Bu teknik, esnek yapısı sayesinde farklı araştırma alanlarında geniş bir uygulama alanı bulur (Yıldırım ve Şimşek, 2011, s. 187; Patton, 2014, s. 4). Scan edilerek dijital ortama aktarılmış olan ve OCR işlemi uygulanmış olan 5 adet sosyal bilgiler ders kitabı NVivo-15 programı aracılığıyla hem metinlerde hem görsellerde kodlanmıştır.

b) Delphi Anketi: Kodlama aşamasında 122K971 numaralı Tübitak 1001 projesi çerçevesinde gerçekleştirilmiş olan Delphi anketinin sonuçları ölçüt olarak kullanılmıştır

(Özdemirci vd., 2024). Delphi anketi, veri toplama sürecine titiz ve çok yönlü bir bakış açısı kazandırmıştır.

3.4. Verilerin Analizi

Bu araştırmanın sonuçlarından elde edilen verilerin analizinde iki yöntem kullanılmıştır. a) Tematik analiz, b) STY (söylem tarihsel yaklaşım)

a) Tematik Analiz: Tematik analiz, nitel verilerdeki kalıpları veya temaları tanımlama sürecidir. Braun ve Clarke (2006), bu tür bir analizin yürütülmesi için altı aşamalı bir rehber sunmaktadır. Bunlar; verileri tanımak, başlangıç kodlarını oluşturmak, temaları aramak, temaları gözden geçirmek, temaları isimlendirmek ve raporlaştırmaktır. Bu araştırmada kodlama süreci tamamlandıktan sonra, tüm verileri kapsayan kapsamlı bir kod listesi oluşturulmuştur. Bu kodlar benzerlik ve farklılıklarına göre sınıflandırılmış, ortak yönlerinden yola çıkılarak daha geniş ve kapsayıcı temalar altında bir araya getirilmiştir. Araştırmanın bu aşamasında ilgili alan uzmanlarıyla çok sayıda toplantı yapılmış ve her içerik eleştirel bir yaklaşımla detaylı olarak değerlendirilmiştir. Kodlamaların doğruluğunu ve tutarlılığını sağlamak amacıyla metin ve görseller çok yönlü bir şekilde incelenmiştir. İncelenen materyaller, özünden sapmadan, belirlenen temalar altında titizlikle sınıflandırılmıştır. Kodlama sürecinde belirlenen temalar ve açıklamaları şöyledir:

Akrabalık İlişkileri: Bu tema, erkeğin ve kadının aile içindeki rollerini ele almaktadır. Erkeklerin ve kadınların toplumsal cinsiyet rollerindeki temsilleri, geleneksel aile yapısının ne ölçüde ön plana çıkarıldığı analiz edilmiştir. Ayrıca, kadın ve erkek rollerinin eşitlikçi ya da ayrımcı bir şekilde yansıtılıp yansıtılmadığı değerlendirilmiştir.

Dil Kullanımı: Bu tema, erkeğe ve kadına yönelik kullanılan dil kullanımının kıyaslanarak incelenmesini kapsamaktadır. Erkeğe ve kadına yönelik hitap biçimleri, kapsayıcı dil kullanımı, cins adlarının seçimi ve değişmeceli dil kullanımı bağlamında, kadın ve erkek arasında eşitlikçi bir temsil sergilenip sergilenmediği değerlendirilmiştir.

Eğitim ve Meslek: Bu tema, erkeğin ve kadının meslek ve eğitim bağlamındaki temsilini incelemektedir. Ders kitaplarında, erkeklerin ve kadınların meslek çeşitliliği ve eğitime erişim hakkı konularındaki temsilleri ele alınmıştır. Toplumsal cinsiyet rolleri ile uyumlu ya da karşıt bir yaklaşım sergilenip sergilenmediği değerlendirilmiştir.

Etkinlik ve Eylem: Bu tema, erkeklerin ve kadınların etkinliklerdeki rollerini ve gerçekleştirdikleri eylemleri karşılaştırmalı olarak ele almaktadır. Erkeklerin ve kadınların aktif ya da pasif roller üstlenip üstlenmediği, hangi faaliyetlerle ilişkilendirildikleri ve bu

faaliyetlerin niteliği analiz edilmiştir. Erkek ve kadınların farklı etkinliklerdeki temsilleri, metinler ve görseller üzerinden değerlendirilerek, bu temsiller arasındaki farklar ve benzerlikler ortaya konmuştur.

Görsellerde Simgesel Unsurlar: Bu tema, erkek ve kadınların görsellerdeki temsillerinde kullanılan simgesel unsurları incelemektedir. Erkek ve kadınların giyim tarzı, aksesuarları, saç stilleri ve renk gibi görsel detaylarla nasıl sunulduğu ve bu unsurların toplumsal cinsiyet imgelerine kattığı anlamlar analiz edilmiştir.

Karakterler: Bu tema, ders kitaplarında yer alan gerçek ve kurmaca kadın ve erkek karakterlerin temsillerini karşılaştırmalı olarak ele almaktadır. Kadın ve erkek karakterlerin isimlendirilmesi ve diğer karakterlerle olan ilişkileri analiz edilmiştir.

Mekanlardaki Görünürlük: Bu tema, erkek ve kadının farklı mekanlardaki temsillerini ele almaktadır. Ders kitaplarında erkeklerin ve kadınların ev, kamusal alanlar, resmî kurumlar ve vatan koruma gibi mekanlarla ilişkilendirilme biçimleri incelenmiştir. Erkeklerin ve kadınların bu mekanlarda temsil edilme sıklığı ve rolleri analiz edilmiştir. Ayrıca, erkek ve kadınların bu mekanlarda aktif ya da pasif bir rol üstlenip üstlenmediği ve toplumsal cinsiyet rollerine uygun ya da aykırı bir şekilde sunulup sunulmadığı değerlendirilmiştir.

Sıfatlar: Bu tema, erkeklere ve kadınlara atfedilen sıfatları karşılaştırmalı olarak incelemektedir. Erkeklerin ve kadınların hangi olumlu ya da olumsuz niteliklerle tanımlandığı, bu sıfatların metinlerde nasıl bir bağlamda kullanıldığı ve hangi mesajları taşıdığı analiz edilmiştir.

b) Söylem Tarihsel Yaklaşım (STY): Verilerin analizinin ikinci aşamasında STY kullanılmıştır. STY, söyleme eleştirel yaklaşım, dilin diğerlerinin düşüncelerini ve eylemlerini de yönetme, biçimlendirme ve yönlendirme işlevlerine odaklanmaktadır (Ercan ve Danış, 2019). Söylem analizinde metinler dilbilimsel olarak analiz edilmektedir. STY tarihsel bir araştırma perspektifine sahiptir ve söylemin üretildiği tarihsel ve sosyo-politik bağlamı içeren bir altyapı sunar (Rençberler, 2022). STY, söylemin toplumsal cinsiyet rollerini nasıl yeniden ürettiğini ve şekillendirdiğini ders kitaplarında etkili olabilecek şekilde analiz edebilecek bir yöntemdir. Söylemi tarihsel bağlamında ele alarak onun zaman içindeki gelişimini, dönüşümünü ve toplumsal etkilerini inceler. Bu yaklaşım, bir söylemin belirli bir dönemde ortaya çıkış nedenlerini ve o dönemin toplumsal, politik ve kültürel koşullarını göz önünde bulundurur. Ayrıca söylemin tarihsel süreçte nasıl değiştiğini, farklı bağlamlarda nasıl yeniden üretildiğini ve güç ilişkileri tarafından nasıl şekillendirildiğini analiz eder (Fairclough, N., 1992; Foucault, M. 1972). İdeoloji, STY’de belli bir grubun inanç, temsil, bakış açısı, görüş,

tutum ve değerlendirmelerini söylem aracılığıyla kurar ve eşit olmayan güç ilişkilerinin sürdürülmesinin aracı olur (Elmacıoğlu, 2024). Fairclough (2003)’a de göre söylem analizi dili sosyal yaşamın bir parçası olarak kabul eder ve sosyal yaşama ait diğer unsurlar ile ilişkili olduğunu varsayar (Akt. Kılıç, 2021). Ders kitapları bir ideolojinin ürünü olduğundan dolayı metin içerisindeki toplumsal cinsiyet imgelerindeki ideolojinin etkisine ulaşmak için en uygun yöntemlerden birisi STY’dir.

Bu araştırmada, STY stratejilerinden “atama (nomination) ve yükleme (predication)” stratejileri kullanılmıştır (Wodak & Meyer, 2009, s. 95). Atama ve yükleme stratejileri, toplumsal aktörlerin adlandırılması, gönderimde bulunulması ve onlara belirli özelliklerin atanarak nitelendirilmesi amacıyla kullanılan dilsel araçları belirlemeye yöneliktir.

Atama Stratejisi: Bu strateji, toplumsal aktörlerin ve süreçlerin söylemde nasıl inşa edildiğini ortaya koymayı amaçlar. Kullanılan dilsel araçlar şunlardır (Reisigl & Wodak, 2009): a) Antroponimi, b) Düz değişmece, c) Gösterimler, d) tekileştirme, e) Metafor, f) yelik kategorileştirme.

Yükleme Stratejisi: Bu strateji, toplumsal aktörlerin niteliklerinin nasıl göreceli olarak olumlu ya da olumsuz bir şekilde kurgulandığını belirlemeyi hedefler. Kullanılan dilsel araçlar; a) Abartı, b) Açık karşılaştırmalar, c) Benzetmeler, d) Düz değişmece, e) Eşlemeler, f) İlge bekleri, g) Kurgulanan kalıp yargısal ve değerlendirici olumlu ya da olumsuz nitelendirmeler, h) rtmece, i) Sıfat tümceleri, j) Sıfatlar şeklinde sıralanabilir (Reisigl & Wodak, 2009).

3.5. Araştırmanın Geçerliği ve Güvenirliği

Çalışmanın geçerlilik ve güvenilirliğine katkıda bulunmak için verilerin kodlanması ve analiz edilmesi NVivo-15 programında yapılmıştır. Ayrıca her kitap analizinin sonunda kitaplar, STY ve NVivo-15 eğitimi alan başka bir kodlayıcı tarafından ikinci kez kodlanarak kodlayıcı güvenirliği test edilmiştir. Araştırmada yapılan kodlamalar, sistematik ve sırasıyla gerçekleştirildiğinden dolayı görüş birliği ve görüş ayrılığına dair sayısal veriler kaydedilmiştir. Bu sayısal veriler, Miles ve Huberman’ın (1994) “Güvenirlik = $(\text{Görüş Birliği} \times 100) / (\text{Görüş Birliği} + \text{Görüş Ayrılığı})$ ” formülü ile hesaplanmış ve görüş birliği oranının en az %70 olması gerektiği kriteri belirlenmiştir (Tutar, 2022, s. 128). Bu araştırmada yapılan hesaplamalar sonucunda görüş birliği oranı %81,50 olarak tespit edilmiş ve bu sonuç da araştırmanın güvenirliğine katkı sağlamıştır.

3.6. Araştırmacının Rolü

İlkokul sosyal bilgiler ders kitaplarında toplumsal cinsiyet imgelerinin STY ile incelemenin literatüre katkı sağlayacağını düşünen araştırmacı, süreç boyunca bilimsel etik ve akademik standartlara uygun olarak aktif bir rol üstlenmiştir. Öncelikle belirlediği alan hakkında okumalar yaparak tez için gerekli bilgi birikimini oluşturmuştur. Daha sonra 2000-2023 yılları arasında Milli Eğitim Bakanlığı tarafından ders kitabı olarak kabul edilen kitapların Tebliğler Dergisi'nde araştırmasını yapmış, devamında çalışmalarını kitapların edinimi üzerine kütüphanede devam ettirmiştir. Bu kitapları dijital ortama aktararak bunları analiz etmiş ve yorumlamalarını yapmıştır. Analiz sürecindeki hakimiyetini arttırabilmek amacıyla bursiyeri olduğu 122K971 kodlu TÜBİTAK 1001 projesi olan “İlkokul Öğretim Programları ve Ders Kitaplarında Kadın İmgesi” projesi kapsamında Prof. Dr. Çınla Şeker'den görsellerin analizi, Doç. Dr. Gülsüm Songül Ercan'dan STY eğitimi ve Dr. Öğr. Üyesi Hamide Kılıç'tan NVivo-15 eğitimi almıştır. Araştırmanın ilerleyen aşamalarında aldığı eğitimleri kullanarak sistematik bir inceleme ve analiz süreci yürütmüştür. Bu tez, adı geçen projenin çıktılarından biridir.

BÖLÜM IV

BULGULAR

Bu bölümde sosyal bilgiler ders kitaplarından elde edilen bulgulara yer verilmiştir. Araştırma problemi alt problemlere ayrılmış ve sekiz başlık altında sunulmuştur.

Bu araştırmada seçilen 2001, 2003, 2007, 2014 ve 2023 yıllarına ait ilkökul dördüncü ve beşinci sınıf sosyal bilgiler ders kitapları incelenmiştir. Belirlenen ders kitaplarında yer alan metinler ve görseller aracılığıyla toplumsal cinsiyete dair imgeler detaylı bir şekilde analiz edilmiştir. Bu analiz için, her bir ders kitabının metinlerinde ve görsellerinde toplumsal cinsiyetle ilgili unsurların belirlenebilmesi amacıyla temalar doğrultusunda metin ve görsel kodları oluşturulmuştur. Her ders kitabı, aynı kod listesi ile sistematik bir şekilde kodlanmıştır. Kod listesi, şu şekilde sıralanabilir: Akrabalık ilişkileri, dil kullanımı, etkinlik ve eylem, eğitim ve meslek, görsellerdeki simgesel unsurlar, mekanlardaki görünürlük ve sıfatlar. Her bir kod listesi, ilgili temalar altında ayrıntılı bir şekilde açıklanmıştır. Bu temalar ve alt başlıkları, seçilen ders kitaplarında toplumsal cinsiyet imgelerinin nasıl temsil edildiğini belirlemek amacıyla incelenmiştir. Temel olarak, erkek ve kadın figürleriyle ilişkilendirilen kodlar oluşturulmuştur. Ayrıca, bu araştırmada toplumsal cinsiyetle ilgili imgeler üzerinde durulduğu için, kitaplarda yer alan cinsiyetsiz unsurlar analiz dışında bırakılmıştır.

4.1 Kadın ve Erkek Karakter Betimlemelerine İlişkin Bulgular

Bu tema altında öncelikle 2000-2023 yılları arasında incelenen ilkökul sosyal bilgiler ders kitaplarındaki karakterler dilsel ve görsel olarak ayrı ayrı ele alınmıştır. Dilsel ve görsel kodların altında ise gerçek karakterler ve kurmaca karakterler olmak üzere iki kod açılmıştır. Daha sonra bu kodların altındaki erkek ve kadın imgeleri detaylı bir şekilde analiz edilmiştir.

2002023 yılları arasında incelenen ilkököl sosyal bilgiler ders kitaplarındaki erkek ve kadın karakterlerin temsil edilme sıklığı Tablo 1’deki gibidir.

Tablo 1. *Karakterler temasının kitaplara göre dağılımı*

	2001 Şenünver-4	2003 Sarıalioğlu-5	2007 Karagöz-5	2014 Koyuncu-4	2023 Ayantaş-4
Karakterler	262	442	866	1722	815
Dilsel	75	196	332	547	320
Gerçek Karakterler	73	196	172	67	81
Erkek	71	186	160	56	70
Kadın	2	10	12	11	11
Kurmaca Karakterler	2	0	160	480	239
Erkek	1	0	73	200	119
Kadın	1	0	87	280	120
Görsel	187	246	534	1175	495
Gerçek Karakterler	40	199	221	134	60
Erkek	25	173	181	122	35
Kadın	15	26	40	12	25
Kurmaca Karakterler	147	47	313	1041	435
Erkek	79	23	177	544	209
Kadın	68	24	136	497	226

Tablo 1’e göre, seçilen ders kitaplarında hem dilsel hem görsel imgelerde yıllar içinde belirgin bir artış olduğu, zamanla daha çeşitli ve kapsayıcı bir yapıya evrildiği anlaşılmaktadır. Kadın imgeleri hem dilsel hem de görsel olarak erkek imgelerine kıyasla sınırlı kalmıştır. Belirli dönemlerde kadın imgelerine yönelik artışlara karşın bu artışlar genel olarak sürdürülebilir bir denge bağlamında yeterli görülmemektedir.

İncelenen ders kitaplarında yer alan karakter sayılarında dalgalanmalar yaşanmıştır. İncelenen ilk kitap olan Şenünver (2001)’de 262 karakter temsil edilirken Koyuncu (2014)’da zirve yaparak 1722’ye yükselmiştir. Ancak Ayantaş (2023)’ta 815’e gerilediği görülmektedir. Bu dalgalanmalar, ders kitaplarındaki içerik yoğunluğunun ve karakter çeşitliğinin dönemsel olarak değiştiğini göstermektedir. Buna rağmen incelenen ders kitaplarındaki kadın imgesi hem gerçek karakterlerdeki hem de kurmaca karakterlerdeki erkek imgesine oranla düşük kalmıştır. Kadın imgeleri özellikle Koyuncu (2014) kitabıyla artış göstermiş, bu durum dilsel ve görsel imgelere de yansımıştır.

Dilsel kodlar altındaki kadın imgeleri gerçek karakter olarak oldukça sınırlı bir şekilde temsil edilmiştir. Şenünver (2001)'de yalnızca 2 kadın gerçek karakter olarak temsil edilirken Ayantaş (2023)'te bu sayı 11'e yükselmiştir. Erkek imgeleri yıllar içinde artsa da Ayantaş (2023) kitabında düştüğü görülmektedir. Bu durum, kadın imgelerindeki artışa rağmen erkek imgelerinin hala dilsel olarak temsillerde daha baskın olduğunu göstermektedir. Kurmaca karakterlerde ise kadın imgeleri Karagöz (2007)'den itibaren artmış ve Koyuncu (2014)'te en yüksek temsiline ulaşmıştır. Bu artış kadınların kurgusal içeriklerde daha fazla yer almaya başladığını göstermektedir. Bununla beraber, gerçek karakterlerdeki kadın imgeleri oldukça düşük kaldığı için bu gelişme sınırlı bir kapsayıcılık sunmaktadır.

Görsel kodlar altında da dilsel kodlarda olduğu gibi cinsiyetler arasındaki dengesizlik göze çarpmaktadır. Görsel kodlardaki gerçek karakterler temsillerinde her dönemde, erkek imgeleri, kadın imgelerinden daha fazladır. Kurmaca karakterlerde ise kadın imgelerindeki artış ancak Ayantaş (2023) kitabında olabilmıştır. Bu durum, incelenen ders kitaplarının görsellerinde kadınların sınırlı bir şekilde temsil edildiğini göstermektedir.

Koyuncu (2014)'da Uzaktaki Arkadaşlarım ünitesi altında Barış Manço'nun Dönence Dünya Turu programı anlatılmış ve görseli paylaşılmıştır.

Şekil 1. Barış Manço ve çocuklar

Şekil 1'de Barış Manço'nun karikatürize bir resmi bulunmaktadır (Koyuncu vd., 2014, s. 168). Onunla beraber hem bir kız çocuk hem de bir erkek çocuk görselde yer almıştır. Barış Manço, çocukların dünyasıyla ilgili bir şekilde dünyalarını taşıyan bir pozda betimlenmiştir.

Karagöz (2007)'de Başbakanın görevlerinin anlatıldığı bir metnin görselinde ilk kadın başbakanımız olan Tansu Çiller'in görseli yer almıştır.

Şekil 2. İlk kadın başbakanımız Tansu Çiller

Şekil 2'de Türkiye'nin ilk kadın başbakanı olan Tansu Çiller bulunmaktadır (Karagöz vd., 2007, s. 167). Bu anlatımda dönemin başbakanı yerine Tansu Çiller'in örnek olarak verilmesi önemli bir siyasi figür olarak kadınların da örnek gösterilebileceği mesajını iletmiştir.

4.2 Kadın ve Erkeğin Meslek ve Eğitim Bağlamındaki Rolüne İlişkin Bulgular

Bu tema altında 2000-2023 yılları arasında incelenen ilkokul sosyal bilgiler ders kitaplarındaki meslek ve eğitim öğeleri dilsel ve görsel olarak ayrı ayrı ele alınmıştır. Dilsel ve görsel kodların altında ise çalışan ve yönetici olmak üzere iki kod açılmıştır. Daha sonra bu kodların altındaki erkek ve kadın imgeleri detaylı bir analize tabi tutulmuştur. Çalışan kodunun altında öğrenci, işçi, doktor, mühendis, hemşire gibi meslekler yer alırken yönetici kodunun altında kral, kraliçe, hükümdar, başbakan, cumhurbaşkanı, müdür gibi meslekler yer almıştır.

2000-2023 yılları arasındaki incelenen ilkökul sosyal bilgiler ders kitaplarının eğitim ve meslek temalarının dağılımı Tablo 2’deki gibidir.

Tablo 2. *Eğitim ve meslek temasının kitaplara göre dağılımı*

	2001 Şenünver-4	2003 Sarıalioğlu-5	2007 Karagöz-5	2014 Koyuncu-4	2023 Ayantaş-4
Eğitim ve Meslek	171	223	268	622	221
Dilsel	81	163	96	115	52
Çalışan	9	21	54	91	37
Erkek	4	20	47	62	27
Kadın	6	1	8	29	10
Yönetici	72	142	42	24	15
Erkek	68	139	37	23	13
Kadın	4	4	5	1	2
Görsel	90	60	172	507	169
Çalışan	87	38	145	496	160
Erkek	38	30	96	299	79
Kadın	49	8	49	197	81
Yönetici	3	22	27	11	9
Erkek	3	22	25	11	7
Kadın	0	0	2	0	2

Tablo 2’ye göre, incelenen ders kitaplarında meslek gösterimlerinde dalgalanmalar yaşansa da bu süreçte toplumsal cinsiyet rollerinin genellikle geleneksel kalıplar içerisinde sunulduğu görülmektedir. Ders kitaplarının farklı dönemlerde meslekleri ele alış biçiminde farklılıklar olduğu anlaşılmaktadır.

Dilsel kodlardaki yıllar içinde çalışan karakter sayısında belirgin bir değişim vardır. Bu değişime rağmen erkek imgeleri her dönemde kadın imgelerinden belirgin bir şekilde daha fazladır. Kadınların meslek hayatındaki görünürlüğünün, ders kitaplarında yeterince temsil edilmediği görülmektedir. Yönetici başlığı altında ise erkek imgelerinin temsili, kadın imgelerinin temsiline göre açıkça öndedir. Bu durum, yönetici pozisyonlarının genellikle erkeklere atfedildiğini göstermektedir. Kadın imgeleri ise sınırlı bir şekilde temsil edilmiştir.

Görsel kodlarda da dilsel kodlara paralel olarak çalışan ve yönetici başlıklarındaki erkek imgeleri, kadın imgelerinden daha fazladır. Ancak çalışan kodlarının altında Şenünver (2001) ve Ayantaş (2023)’ta kadın imgelerinin, erkek imgelerinden daha fazla olduğu görülmektedir. Sarıalioğlu (2005), Karagöz (2007) ve Koyuncu (2014)’da çalışan başlığının altındaki erkek imgeleri belirgin bir şekilde kadın imgelerinden daha fazladır. Görsel

kodlardaki yönetici başlığında kadın imgeleri sadece Karagöz (2007) ve Ayantaş (2023)'ta mevcuttur. Şenünver (2001), Sarılioğlu (2003) ve Koyuncu (2014)'da ise herhangi bir kadın imgesine rastlanmamıştır. Erkek imgeleri, yönetici başlığının altında belirgin bir şekilde her kitapta daha fazla temsil edilmiştir. Bu durum, liderliğe dair toplumsal algıların ders kitaplarında yeniden üretildiğini göstermektedir. Kadınların yönetici rollerinde neredeyse yok sayılması, liderlik ve otorite kavramlarının erkeklere atfedildiğini ortaya koymaktadır.

İncelenen ilkökul sosyal bilgiler ders kitaplarındaki eğitim ve meslek temasının altındaki imgeler kelime bulutları olarak hazırlanmıştır. Kelime bulutları hazırlanırken Nvivo-15 yazılımı kullanılmıştır. Kelime bulutu belirli bir metinde geçen kelimelerin sıklığının görselleştirilmesidir. Kelime bulutunda, kelimelerin boyutları ve renkleri kullanım sıklığına göre belirlenir. Daha büyük ve belirgin yazılan kelimeler, metinde daha fazla tekrar eden kelimelerdir (Atenstaedt, 2012). İncelenen ilkökul sosyal bilgiler ders kitaplarındaki eğitim ve meslek temasının dilsel kodlarındaki çalışan erkek imgelerinin gösterimi Şekil 3'te verilmiştir.

Şekil 3. Eğitim ve meslek kodlamalarının çalışan erkek kelime bulutu

Şekil 3'e göre, incelenen ilkökul sosyal bilgiler ders kitaplarının metinlerinde çalışan başlığı altındaki erkek meslekleri en fazla asker ve öğretmen olarak temsil edilmiştir. Mucit, doktor, imam, profesör, yaver, semerci, aktar, gazeteci meslekleri de dikkat çekici boyutta yer almaktadır. Erkeklerin çeşitli mesleklerde temsil edildiği görülmektedir. Askerlik gibi geleneksel rollerle ilişkili bir mesleğin baskınlığı, incelenen ders kitaplarının toplumsal cinsiyet rollerini aktardığını göstermektedir. Öğretmen, imam, doktor gibi mesleklerin gösterimi ise eğitim, din ve sağlığın toplumsal yapı içindeki önemini vurgulamaktadır.

İncelenen ilkokul sosyal bilgiler ders kitaplarındaki eğitim ve meslek temasının dilsel kodlarındaki çalışan kadın imgelerinin gösterimi Şekil 4’te verilmiştir.

Şekil 4. Eğitim ve meslek kodlamalarının çalışan kadın kelime bulutu

Şekil 4’e göre, incelenen ilkokul sosyal bilgiler ders kitaplarının metinlerinde çalışan başlığı altındaki kadın meslekleri en fazla öğrenci ve doktor olarak temsil edilmiştir. Öğretmen, terzi, görevli ve sporcu meslekleri de dikkat çekmektedir. Ders kitaplarındaki meslek gösterimlerinde, erkek meslek temsillerinin, kadın meslek temsillerinden daha çok olduğu görülmektedir. Öğrenci ve doktor mesleklerinin çokluğu kadının ders kitaplarında en çok eğitim ve sağlık alanlarıyla ilişkilendirildiğini göstermektedir. Kadınlara farklı toplumsal roller atandığı anlaşılmaktadır.

Kadınlara farklı meslekler atanması, ders kitaplarında da kendine yer bulmuştur. Şenünver (2001)’de kadının birçok mesleği yapabilmesi şu şekilde anlatılmıştır: “Bugün Türk kadını, çalışma hayatının her alanına katılmaktadır. Doktor, yargıç, milletvekili, bakan, sporcu, sanatkâr vb. olarak görev yapmaktadır. Bilimsel çalışmalara katılmakta, üst düzey yöneticilik görevleri üstlenmektedir” (s. 40).

İncelenen ilkokul sosyal bilgiler ders kitaplarındaki eğitim ve meslek temasının dilsel kodlarındaki yönetici erkek imgelerinin gösterimi Şekil 5’te verilmiştir.

Şekil 5. Eğitim ve meslek kodlamalarının yönetici erkek kelime bulutu

Şekil 5’e göre, incelenen ilkokul sosyal bilgiler ders kitaplarının metinlerinde yönetici başlığı altındaki erkek meslekleri en fazla sultan, kağan ve paşa olarak temsil edilmiştir. Cumhurbaşkanı, halife, lider, hükümdar ve milletvekili meslekleri de dikkat çekmektedir. Bu meslekler, ders kitaplarında erkek liderliğiyle ilişkilendirilen bir tarihsel anlatım olduğunu göstermektedir. Hem geleneksel hem de modern erkek liderlik meslekleri ders kitaplarında yer almaktadır.

İncelenen ilkokul sosyal bilgiler ders kitaplarındaki eğitim ve meslek temasının dilsel kodlarındaki yönetici kadın imgelerinin gösterimi Şekil-6’da verilmiştir.

Şekil 6. Eğitim ve meslek kodlamalarının yönetici kadın kelime bulutu

Şekil 6’ya göre, incelenen ilkokul sosyal bilgiler ders kitaplarının metinlerinde yönetici başlığı altındaki kadın mesleği en çok hatun olarak temsil edilmiştir. Üsteğmenlik, başbakan ve milletvekili meslekleri de dikkat çekmektedir. Kadın hem geleneksel hem de

modern meslekler ile temsil edilmiştir. Ancak kadının yönetici olarak erkekten daha az kelimeyle temsil edildiği görülmektedir. Kadınlar imgelerinin liderlikte erkeklere göre daha sınırlı olduğu anlaşılabılır. Kadınlara özgü yönetici mesleklerinin sınırlı olması toplumsal cinsiyet eşitsizliğini ve erkek egemen bir yönetim anlayışını yansıtmaktadır.

Şenünver (2001)'de çalışma hayatında kadının yeri ile ilgili bir bölüm bulunmaktadır. Aynı zamanda farklı meslek gösterimleri de mevcuttur. Buna örnek olarak Şekil 7 gösterilebilir.

Şekil 7. Kadın pilotlar

Şekil 7'de hangardaki kadın pilotlar ve erkek pilot gösterilmiştir (Şenünver vd., 2001, syf. 15). Kadınların farklı mesleklerde temsil edilmesi, toplumsal cinsiyet eşitliği açısından büyük bir öneme sahiptir. Bu durum, kadınların sadece belirli rollere uygun olduğu yönündeki kalıplaşmış toplumsal cinsiyet yargılarını yıkarak, bireylerin yetenek ve ilgilerine göre meslek seçimi yapabilmelerine olanak tanır. Aynı zamanda, genç kızlara rol modeller sunarak, onların hayallerini ve kariyer hedeflerini genişletir. Kadınların değişik mesleklerde yer alması, toplumsal çeşitliliği güçlendirirken toplumun tüm potansiyelini kullanmasına da katkı sağlar. Bu nedenle, kadınların farklı mesleklerde görünür kılınması hem bireysel hem de toplumsal düzeyde olumlu dönüşümler yaratır.

Birçok meslek gösteriminde erkeğin sanayi, atölye gibi çalıştığı bulgusuna ulaşılmıştır. Karagöz (2007)'de Ürettiklerimiz başlığı altında farklı meslek gruplarından gösterimler mevcuttur. Bu gösterimlerde erkek fabrikada, sanayide çalışıyor gösterilirken; kadına halı dokuma gibi gösterimler yüklenmiştir. Buna örnek olarak Şekil 8 verilebilir.

Şekil 8. Sanayide çalışan erkek

Şekil 8’de araba tamiri yapan bir erkek bulunmaktadır (Karagöz vd., 2007, syf. 40). Erkeğin ders kitaplarındaki görsellerde çoğunlukla sanayide, fabrikada ya da fiziksel güç gerektiren işlerde çalışıyor olarak gösterilmesi geleneksel toplumsal cinsiyet rollerini pekiştirir. Bu durum, erkeklere ait olduğu varsayılan “güçlü”, “dayanıklı” ve “ailenin geçimini sağlayan” kişi olma algısını yeniden üretir. Böyle bir temsil, erkeklerin de duygusal, sanatsal ya da bakım emeği gerektiren meslekleri seçebileceği gerçeğini göz ardı eder ve onları bu tür mesleklerden uzaklaştırabilir.

4.3 Kadının ve Erkeğin Aile İçindeki Rolü ve Akrabalık İlişkilerindeki Toplumsal Cinsiyet Rollerine İlişkin Bulgular

Bu tema altında öncelikle 2000-2023 yılları arasında incelenen ilkökul sosyal bilgiler ders kitaplarındaki aile bağlarını incelemek için akrabalık ilişkileri başlığı oluşturulmuştur. Bu başlığın altında metinlerde geçen erkek ve kadın aile üyeleri kodlamalarına yer verilmiştir. 2000-2023 yılları arasında incelenen ilkökul sosyal bilgiler ders kitaplarının metinlerindeki akrabalık ilişkileri Tablo 3’teki gibidir.

Tablo 3. *Akrabalık ilişkileri temasının kitaplara göre dağılımı*

	2001 Şenünver-4	2003 Sarıalioğlu-5	2007 Karagöz-5	2014 Koyuncu-4	2023 Ayantaş-4
Akrabalık İlişkileri	44	39	73	245	79
Erkek	29	26	43	113	37
Kadın	15	13	30	132	42

Tablo 3'e göre, akrabalık ilişkileri başlığında yıllar içerisinde değişimler olmuştur. İncelenen ders kitaplarındaki akrabalık ilişkileri başlığının altındaki erkek imgelerinin, kadın imgelerine kıyasla Şenünver (2001), Sarıalioğlu (2003) ve Karagöz (2007) kitaplarında öne çıktığı görülmektedir. Kadın imgelerinin Koyuncu (2014) kitabında artış göstermesi olumlu bir gelişme olarak sayılabilir ve kadınların ders kitaplarında kendilerine yer bulmaya başladığı söylenebilir. Ayantaş (2023) kitabında da akrabalık ilişkileri başlığının altındaki kadın imgeleri erkek imgelerinden daha fazla temsil edilmiştir. Ancak kadınların özellikle aile içindeki geleneksel roller üzerinden temsil edilmesi, bireysel kimliklerinin geri planda kaldığını ve bunun toplumsal cinsiyet eşitsizliğini pekiştirdiğini düşündürmektedir.

Akrabalık ilişkileri başlığının altında kadın imgeleri, çoğunlukla geleneksel rollerle sınırlı kalmaktadır. Kadınlar genelde anne, eş, abla gibi roller üzerinden gösterilmekte ve bireysel kimliklerinden çok aile bağları üzerinden tanımlanmaktadır. Erkekler, ailede daha güçlü ve baskın rollerle ilişkilendirilmekte baba, abi ve dede üyelerine otorite figürleri yüklenerek temsil edilmektedirler. Bu da geleneksel toplumsal cinsiyet rollerinin ders kitaplarına yansıdığını göstermektedir.

Şekil 10'a göre, ders kitaplarının metinlerinde akrabalık ilişkileri temasının altındaki kadın aile üyeleri en fazla anne ve annearne olarak gösterilmiştir. Babaanne, abla, teyze ve gelin kelimeleri de dikkat çekmektedir. Kelime bulutunda babaanne, hala gibi aile üyeleri de görünürdür ancak anne ve annearne kelimelerinin kelime bulutunun merkezinde olması, anne tarafının akrabalık ilişkileri içinde daha fazla önemsendiğini düşündürülebilir. Anne, annearne ve babaanne gibi aile üyelerinin baskınlığı, kadınların aile içindeki imgelerinin bakım veren, koruyucu ve nesiller arası bağları kuran kişiler olarak konumlandırıldığını göstermektedir.

Ders kitaplarında yer alan yazılar ve görseller, çocukların zihinlerinde toplumsal rollerin şekillenmesinde önemli bir rol oynar. Ancak bu içeriklerde sıklıkla kadınlara yalnızca annelik rolünün yüklenmesi, toplumsal cinsiyet eşitliği açısından sorunlu bir algıyı pekiştirir. Karagöz (2007)'de Atatürk ve Kadın hakları başlığı altında kadının annelik vurgusuna şu şekilde dikkat çekilmektedir:

Bir gün Atatürk sofrada: Kadın mı daha önemlidir, erkek mi? diye sordu. Kimisi erkeğin önemli olduğunu ispatlamaya çalıştı. Kimi kadının lehine konuştu. Fakat en ciddi kanıtlar, erkeğin lehine ortaya atılmıştı. Erkek her şey olabiliyordu. Atatürk, biraz düşündü, sonra: Doğrudur. Erkek her şey olabilir. Fakat onun olmadığı bir şey vardır ki, dünyada erişilebilecek en büyük kuvvet ve şeref onda mevcuttur. Efendiler, erkek her şey olabilir, yalnız ana olamaz. Onun için kadın, erkekten önce gelir. Onun için uygar toplumlarda erkek daima kadına saygıyla yükümlüdür. (Karagöz vd., 2007, syf. 64)

Ders kitaplarında kadınların toplumdaki rolleri genellikle aile bağlamında tanımlanmakta ve kadınlara aile kurumunun temel unsuru olarak önemli anlamlar yüklenmektedir. Şenünver (2001)'de kadın ailedeki önemi “Geçmişten günümüze Türk kadının toplumdaki yeri, her zaman önemli olmuştur. Ailesiz bir toplum düşünölemeyeceği gibi, kadının olmadığı bir aile yaşamı ve toplum da düşünölemez (s. 37).” olarak tanımlanmaktadır.

Ders kitaplarında aile tanımları yapılırken ataerkil bir yapı kullanıldığı görölmüştür. Ataerkil toplumlarda aile erkek üzerinden tanımlanır ve kız çocuklarının başka bir aileye katılacağı varsayılır. Evli oğullar ve gelinler aile içine dahil edilirken evli kızlar ve damatlar aile dahil edilmemiştir. Şenünver (2001)'de büyük aile “Büyük baba, büyük anne ile bunların evli olduğu evli oğullarından, gelinlerinden ve torunlarından oluşan aileye ise büyük aile adı verilir.” (s. 11) olarak tanımlanmıştır.

4.4 Kadın ve Erkeğin Mekanlardaki Görünürlüğüne İlişkin Bulgular

Bu tema altında öncelikle 2000-2023 yılları arasında incelenen ilkökul sosyal bilgiler ders kitaplarındaki mekânlar belirlenmiştir. Daha sonra mekânlardaki kadın ve erkek imgelerini belirlemek için her mekân başlığının altına erkek ve kadın kodları açılmıştır. Alışveriş başlığının altında bakkal, manav, market gibi ortamlar; ev kodunun altında ev içi gösterimler, kamusal alanlarda halka açık resmi olmayan yerler; resmî kodunun altında okul, hastane gibi kurumlar; vatan koruma kodunun altında ise savaş alanları gibi mekânların kodlamaları yapılmıştır. İncelenen ilkökul sosyal bilgiler ders kitaplarının görsel mekânlardaki erkek ve kadın imgeleri Tablo 4'teki gibidir.

Tablo 4. Mekanlardaki görünürlük temasının kitaplara göre dağılımı

	2001 Şenünver-4	2003 Sarıalioğlu-5	2007 Karagöz-5	2014 Koyuncu-4	2023 Ayantaş-4
Mekanlardaki Görünürlük	184	244	427	1047	443
Alışveriş	2	0	4	9	16
Erkek	2	0	2	5	7
Kadın	0	0	2	4	9
Ev	12	5	3	76	59
Erkek	7	4	0	33	24
Kadın	5	1	3	43	35
Kamusal	82	170	287	598	244
Erkek	44	138	199	375	128
Kadın	38	32	88	223	116
Resmî	88	43	118	331	124
Erkek	48	33	82	158	51
Kadın	40	10	36	173	73
Vatan Koruma	0	26	15	33	0
Erkek	0	21	15	20	0
Kadın	0	5	0	13	0

Tablo 4'e göre, incelenen ilkökul sosyal bilgiler kitaplarında farklı yıllarda mekân kullanımına verilen önemin değiştiği görülmektedir. Erkek imgeleri her kategoride kadın imgelerinden daha çok temsil edilmiştir. Ancak kadın imgelerinde yıllar içinde artış olduğu söylenebilir. Kadınlar ev ile ilişkilendirilirken erkekler özellikle kamusal mekanlarda ve vatan koruma mekanlarında daha çok öne çıkmaktadır. Kadınların kamusal ve resmî mekanlardaki görünürlüğü artmış olsa da bu eşit bir temsil oluşturmak açısından yeterli değildir.

Erkek imgeleri, alışveriş mekânlarındaki kadın imgelerine göre daha yüksektir. Ancak bu mekânın, ders kitaplarında diğer mekânlara oranla daha sınırlı işlendiği görülmektedir.

Alışveriş gibi günlük işlerin erkeklere de atfedildiği ve kadınların Ayantaş (2023) kitabında temsilde öne geçtiği görülmektedir. İncelenen ilkökul sosyal bilgiler ders kitaplarındaki alışveriş mekânlarında toplumsal cinsiyet bağlamında önemli bir ayrım görülmemektedir. Ancak kadınların alışveriş mekânlarında çocuk bakımı ile bağdaştırıldığı temsiller bulunmaktadır. Buna örnek olarak Şekil 11 gösterilebilir.

Şekil 11. Çocuğuyla alışveriş yapan bir kadın

Şekil 11’de, bir kadının alışveriş yaparken aynı zamanda çocuk bakımını da üstlendiği bir görsel verilmiştir (Ayantaş, 2023 s. 139). Bu görüntü, kadınların toplumsal yaşamda hem çocuk bakımı hem de alışveriş gibi işleri bir arada yürütmek zorunda olduğunu düşündürmektedir. Bu görevlerin kadınlarla ilişkilendirilmesi toplumsal cinsiyet eşitsizliğini yansıtmaktadır.

Ev ortamı, kadın imgelerinin daha fazla olduğu bir mekân olarak öne çıkmaktadır. Erkeklerin ev ortamında temsilleri olsa da kadınlar kadar yüksek değildir. Kadınların, ev mekânlarında erkeklerden daha fazla temsil edilmesi geleneksel toplumsal cinsiyet rollerinin ders kitaplarındaki varlığına işaret etmektedir. Ders kitaplarında kadınlar ev mekânlarında da çocukla ilgilenme görevini üstlenmiştir. Buna örnek olarak Şekil 12 paylaşılabılır.

Şekil 12. Torunlarıyla birlikte olan bir annee

Şekil 12’de torunlarına aile geçmişlerini anlatan bir annee bulunmaktadır (Koyuncu vd., 2014 s. 35). Kadın hem evde resmedilmiş hem de kadına çocukla ilgilenme görevi yüklenmiştir. Çocukların, kadına olan yakınlıklarından onlar için sıcak ve güven veren bir insan olduğu anlaşılmaktadır.

Kamusal mekânlar hem erkek imgelerinin hem de kadın imgelerinin en fazla olduğu alanlardır. Kadınların kamusal mekânlardaki temsili yıllar içinde artsa da erkeklerin baskınlığı devam etmektedir. Bu da kadınların kamusal alanlardaki rollerinin sınırlı kaldığını, erkeklerin ise bu alanlarda daha aktif gösterildiğini ortaya koymaktadır. İncelenen ilköğretim sosyal bilgiler ders kitaplarında kamusal alanlarda çocukların oynadığı birçok görsel bulunmaktadır. Bu tür görsellerde park, doğa bahçe gibi alanlarda erkek imgelerinin daha fazla olduğu görülmüştür. Buna örnek olarak Şekil 13 verilebilir.

Şekil 13. Oyun oynayan çocuklar

Şekil 13'te kamusal alanda halat çekme oyunu oynayan çocuklar verilmiştir (Ayantaş, 2023, s. 50). Çocukların kalabalık bir şekilde bir oyun içinde yer alması, sosyal iletişim ve fiziksel aktivitelerin önemine vurgu yapmaktadır. Ancak görseldeki erkek çocukların kadın çocuklardan fazla olması, kamusal alanlardaki erkek imgelerinin daha çok öne çıktığını göstermektedir.

Resmî mekânlardaki erkek imgeleri, kadın imgelerine göre daha yüksektir. Koyuncu (2014)'da kadın imgeleri, erkek imgelerini geçse de Ayantaş (2023)'ta tekrar erkek imgelerinin sayısı artmıştır. Kadınların resmi mekânlardaki görünürlüğü artmış olsa da erkeklerin hala bu mekânlarda baskın olarak yer aldıkları söylenebilir. İncelenen sosyal bilgiler ders kitaplarındaki resmî mekânlarda hem erkeklerin hem kadınların bulunduğu görsellerde, erkeklerin daha üst statüde olduğu görülmüştür. Buna Şekil 14 örnek verilebilir (Koyuncu vd., 2014, s. 149).

Şekil 14. Erkek muhtar ve kadın vatandaş

Şekil 14’te resmî bir mekânda erkek masa başında oturan bir görevliyken kadın vatandaş olarak evrak uzatmaktadır. Bu görselde toplumsal cinsiyet rollerinin resmî mekânlarda da devam ettirildiği görülmektedir.

Vatan koruma mekânlarında ise imgeler, büyük oranda erkeklere aittir. Kadınların bu mekânlardaki imgelerinin çok sınırlı olduğu görülmektedir. Şenünver (2001) ve Ayantaş (2023)’ta herhangi bir vatan koruma mekânı kodlamasına rastlanmamıştır. Sarıalioğlu (2003) ve Koyuncu (2014)’da vatan koruma mekânlarında hem erkek imgeleri hem de kadın imgeleri mevcuttur. Kadın imgeleri artış gösterse de erkek imgeleri, kadın imgelerine göre daha baskındır. Karagöz (2007)’de ise erkek imgeleri mevcutken kadın imgeleri hiç bulunmamaktadır. Bu durum, vatan koruma gibi askeri eylemlerle ilişkilendirilen mekânların erkek merkezli bir bakış açısıyla ele alındığını göstermektedir. Kadınların bu mekanlarda genellikle yer bulamadıkları görülmektedir. Kadınların vatan koruma mekânlarında temsil edildiği görsellerde genellikle yardımcı rollerde yer aldıkları görülmektedir. Kadın mermi üretme ya da yaralılara yardım gibi yardımcı rollerde gösterilmiştir. Vatan koruma mekânlarındaki kadın temsillerine Şekil 15 örnek verilebilir.

Şekil 15. Mermi üreten insanlar

Şekil 15’te mermi üreten kadınlar ve erkekler bulunmaktadır (Koyuncu vd., 2014, s. 129). Vatan koruma mekânında kadınların emeği de temsil edilmiştir. Ancak bu görselde erkek figür otorite olarak temsil edilmiştir.

İncelenen sosyal bilgiler ders kitaplarında erkeklerin ve kadınların farklı mekânlardaki temsilleri üzerinden toplumsal cinsiyet rolleri yeniden üretilmiş ve aktarılmıştır. Erkekler kamusal, resmî ve vatan koruma gibi alanlarda daha çok temsil edilirken, kadınlar daha çok geleneksel toplumsal cinsiyet rollerine uygun olarak ev mekânlarında temsil edilmiştir. Kadın imgelerinin kamusal ve resmî alanlardaki temsilinin artışı olumlu bir gelişme olarak savunulabilir ancak eşitlik açısından eksiktir.

4.5 Kadına ve Erkeğe Atfedilen Duygusal ve Fiziksel Sıfatlara İlişkin Bulgular

Bu tema altında 2000-2023 yılları arasında incelenen ilkökul sosyal bilgiler ders kitaplarındaki kadınlara ve erkeklere atfedilen sıfatlar karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. Kadınların ve erkeklerin hangi olumlu ya da olumsuz niteliklerle tanımlandığı, bu sıfatların nasıl bir bağlamda kullanıldığı ve hangi mesajları taşıdığı analiz edilmiştir.

İncelenen ilkökul ders kitaplarında sıfatlar önce duygusal ve fiziksel sıfatlar olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Daha sonra ise bu başlıkların altında erkek ve kadın kodlamaları yapılmıştır. Bunların kitaplardaki gösterimleri Tablo 5'teki gibidir:

Tablo 5. *Sıfatlar temasının kitaplara göre dağılımı*

	2001 Şenünver-4	2003 Sarılioğlu-5	2007 Karagöz-5	2014 Koyuncu-4	2023 Ayantaş-4
Sıfatlar	22	16	14	42	29
Duygusal	22	14	11	21	19
Erkek	17	9	8	14	13
Kadın	7	5	3	7	6
Fiziksel	0	2	3	21	10
Erkek	0	0	1	14	9
Kadın	0	2	2	8	1

Tablo 5'e göre, incelenen ilkökul sosyal bilgiler kitaplarında yıllar içinde sıfatlarla yapılan vurgu değişim göstermiştir. Erkeklerle yönelik sıfat kullanımının kadınlardan daha fazla olduğu görülmektedir. Erkeklerin metinlerde daha ayrıntılı ve daha fazla betimlendiği anlaşılmaktadır.

Kadınlara yönelik duygusal sıfatların kullanımı genellikle erkeklerden daha düşük kalmıştır. Kadınların duygusal özellikleriyle tanımlanma oranı erkeklerle oranla daha sınırlıdır. Erkek karakterlere yönelik duygusal sıfatlar ise kadın karakterlerle karşılaştırıldığında daha fazladır. Erkeklerle yönelik duygusal sıfatların yoğunluğu, metinlerde daha çeşitli bağlamlarla tanımlamalar yapıldığı göstermektedir. Kadınların duygusal sıfatlarla erkeklerden daha az ilişkilendirilmesi, onların incelenen ders kitaplarında genel olarak daha yüzeysel gösterildiğini düşündürmektedir. Erkek karakterler hem duygusal hem fiziksel sıfatlarda kadınlarla karşılaştırıldığında daha ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır. Bu durum, erkek karakterlerin metinlerde daha çok temsil edildiğini ve bağlamının daha geniş olduğunu göstermektedir.

Kadınlara yönelik fiziksel sıfatların kullanımında ise kadın imgelerinin azlığı dikkat çekmektedir. Kadınların fiziksel özellikleri üzerinden tanımlanması kitaplar arasında değişkenlik göstermiştir. Erkeklerle yönelik fiziksel sıfatlar ise kadınlara kıyasla daha çok kullanılmıştır. Kadınlara yönelik fiziksel sıfatların, erkeklerden daha az olması kadın karakterlerin fiziksel özellikleri üzerinden erkekler kadar tanımlanmadığını göstermektedir. Bu durum, kadınların genel olarak sınırlı bir şekilde ele alındığını göstermektedir. Erkeklerle yönelik fiziksel sıfatların fazlalığı ders kitaplarının metinlerinde daha çok ve ayrıntılı olarak yer aldıklarını göstermektedir. Şenünver (2001), Sarılioğlu (2003) ve Karagöz (2007) kitaplarında erkeklerle yönelik sıfat kullanımı, kadınlara oranla daha baskın kalmıştır. Kadın karakterler çok az sıfatla tanımlanmıştır. Koyuncu (2014) kitabında kadın imgelerinde artış

olsa da yine de erkek imgelerinin gerisinde kalmıştır. Ayantaş (2023) kitabında ise kadınlara yönelik hem duygusal hem de fiziksel sıfatlarda azalma görülmektedir. Bunlar, ders kitaplarında erkeklerin daha ayrıntılı olarak ele alındığı, kadınların ise sınırlı tanımlamaya tabi tutulduğu ve toplumsal normlara uygun olarak daha yüzeysel bağlamda ele alındığını göstermektedir. İncelenen ilkokul sosyal bilgiler ders kitaplarındaki duygusal ve fiziksel sıfatlar şu şekilde sıralanabilir:

Şenünver (2001)'de duygusal sıfatlarda erkek kodlamaları şu şekilde nitelendirilmiştir: Yardımcı, can yoldaşı, kahraman, ünlü, değerli, büyük. Kadın kodlamaları şu şekilde nitelendirilmiştir: Yardımcı, can yoldaşı, büyük, erkeğin ortağı, arkadaşı, yardımcısı, koruyucusu. Şenünver (2001) fiziksel sıfatlarda kodlama bulunmamaktadır.

Sarılioğlu (2003)'da duygusal sıfatlarda erkek kodlamaları şu şekilde nitelendirilmiştir: Yüreği temiz, kültürlü, sağlam, olgun, güvenilir, iyi yetişmiş, terbiyeli, dürüst, güvenilir. Kadın kodlamaları şu şekilde nitelendirilmiştir: Aydın, verimli, olgun, bilgili, kahraman. Sarılioğlu (2003) fiziksel sıfatlarda erkek kodlaması bulunmamaktadır. Kadın kodlamaları şu şekilde nitelendirilmiştir: İri yapılı, esmer.

Karagöz (2007)'de duygusal sıfatlarda erkek kodlamaları şu şekilde nitelendirilmiştir: Dünyaca ünlü, öncü, zeki, ünlü. Kadın kodlamaları şu şekilde nitelendirilmiştir: Usta, iyi. Karagöz (2007) fiziksel sıfatlarda erkek kodlamaları şu şekilde nitelendirilmiştir: İhtiyar. Kadın kodlamaları şu şekilde nitelendirilmiştir: Genç, küçük.

Koyuncu (2014)'da duygusal sıfatlarda erkek kodlamaları şu şekilde nitelendirilmiştir: Arkadaş canlısı, çekingen, ünlü, kahraman, cesur, kararlı, yurtsever, güler yüzlü. Kadın kodlamaları şu şekilde nitelendirilmiştir: Kahraman, vefalı, köylü, çalışkan, güler yüzlü. Koyuncu (2014) fiziksel sıfatlarda erkek kodlamaları şu şekilde nitelendirilmiştir: Siyah gözlü, esmer tenli, düz saçlı, uzun, ela gözlü, sarı saçlı, genç, görme engelli, düz burunlu. Kadın kodlamaları şu şekilde nitelendirilmiştir: Yaşlı, genç, görme engelli.

Ayantaş (2023)'ta duygusal sıfatlarda erkek kodlamaları şu şekilde nitelendirilmiştir: Konuşkan, sakın, önemli, seçkin, düşman, başarılı, örnek. Kadın kodlamaları şu şekilde nitelendirilmiştir: Hayal gücü geniş, güçlü, kahraman. Ayantaş (2023) fiziksel sıfatlarda erkek kodlamaları şu şekilde nitelendirilmiştir: Görme engelli, sarı saçlı, siyah gözlü, uzun boylu, tombul yüzlü, küçük, hasta. Kadın kodlamaları şu şekilde nitelendirilmiştir: Görme yetersizliği olan.

4.6 Kadının ve Erkeğin Kitaplardaki Etkinlik ve Eylemlerdeki Rolüne İlişkin Bulgular

Bu tema altında erkeklerin ve kadınların etkinliklerdeki rolleri ve gerçekleştirdikleri eylemler ele alınmıştır. Erkeklerin ve kadınların hangi faaliyetlerle ilişkilendirildikleri ve bu faaliyetlerin niteliği analiz edilmiştir. Erkeklerin ve kadınların farklı etkinliklerdeki temsilleri, metinler ve görseller üzerinden değerlendirilmiştir. Bu başlık altında öncelikle temanın toplam kod sayısı, metinlerdeki etkinlik ve eylem sayısı, daha sonra görsellerin her bir alt başlığındaki erkek ve kadın imgelerine yer verilmiştir.

İncelenen ders kitaplarındaki etkinlik ve eylemlerin dilsel ve görsel kodlamalarındaki dağılımı Tablo 6'daki gibidir.

Tablo 6. *Etkinlik ve eylem temasının kitaplara göre dağılımı*

	2001 Şenünver-4	2003 Sarıaloğlu-5	2007 Karagöz-5	2014 Koyuncu-4	2023 Ayantaş-4
Etkinlik ve Eylem	153	119	264	552	320
Dilsel	96	102	128	280	156
Erkek	66	77	76	146	102
Kadın	34	26	54	142	60
Görsel	57	17	136	272	164
Erkek	39	7	88	143	86
Kadın	18	10	48	129	78

Tablo 6'ya göre, kadınlar etkinlik ve eylem temasının altında hem dilsel hem görsel kodlarda erkeklere kıyasla daha az temsil edilmiştir. Kadınların temsilde yıllar içinde artış olsa da kadın imgeleri, erkek imgelerinin gerisinde kalmıştır.

Dilsel kodlar altında erkeklerin etkinlik ve eylemlerde daha fazla yer alması, erkeklere daha aktif ve görünür roller yüklendiğini göstermektedir. Kadınların dilsel temsili Koyuncu (2014) yılında artış gösterse de bu artış Ayantaş (2023)'te sürdürülememiştir. Toplumsal cinsiyet eşitliğine yönelik imgelerin daha çok dönemsel olduğu anlaşılabılır.

İncelenen ilkökul ders kitaplarında kadın ve erkeğin, etkinlik ve eylemlerde değişik faaliyetlerle ilişkilendirildiği görülmüştür. Şenünver (2001) örneğinde kadın ev içi roller bakımından toplumsal cinsiyet imgelerine şu şekilde maruz bırakılmıştır: “Aile bireyleri, planlı yaşamak ve genel masraflarını en ucuza getirmenin yollarını aramakla üretici olabilirler. Örneğin; kadın, dikiş dikerek ve örgü örerek, alışverişlerini ucuz ve kaliteli mal satan yerlerden yaparak aile bütçesinin yükünü hafifletebilir” (s.17).

Ders kitaplarında kadınların toplumdaki rolleri farklı şekilde ele alınmıştır. Aile içi rollerle temsil edilirken tarihsel süreçte de kadınların öne çıkarıldığı metinler bulunmaktadır. Buna duruma Şenünver (2001)'in şu anlatımı paylaşılabılır:

Tarih boyunca Türk kadını, Türk erkeği ile yan yana, omuz omuza çarpışmıştır. Vatanın ve milletin kurtuluşu, bağımsızlığı, gelişmesi, ilerlemesi ve mutluluğu için her zaman özveriyle, içtenlikle çalışmıştır. Toplum hayatında kendine düşen görevi eksiksiz yerine getirmiş ve her yönüyle değerini kanıtlamıştır (Şenünver vd., 2001, s. 37).

Görsel kodlar altında da, dilsel kodlarla benzer şekilde erkek gösterimleri, kadın gösterimlerinden daha fazladır. Erkeklerin görsellerde daha sık gösterilmesi, onların etkinlik ve eylemlerde daha baskın bir şekilde temsil edildiğini göstermektedir. Kadınların görsel kodlardaki temsili sadece Sarılioğlu (2003)'te erkeklerden daha fazladır. İncelenen diğer sosyal bilgiler ders kitaplarındaki erkek imgeleri, kadın imgelerinden daha fazladır.

Erkek imgeleri hem dilsel hem görsel kodlamalarda kadın imgelerinden daha fazladır. Erkeklerin toplumsal hayatta daha aktif ve ön planda bir rol üstlendiği söylenebilir. Bu fark, erkeklerin geleneksel olarak daha hareketli rollerde yer almasının ders kitaplarına yansıdığını göstermektedir. Yıllar içinde kadınların hem dilsel hem de görsel kodlarda artışı toplumsal cinsiyet eşitliği açısından olumlu bir gelişme olarak değerlendirilebilir ancak bu artış Ayantaş (2023)'ta sürdürülemediğinden bu yaklaşımın kalıcı olmadığı düşünülmektedir. Kadınların etkinlik ve eylemlerdeki imgeleri onların toplumsal hayatta daha aktif bireyler olarak temsil edildiklerini düşündürse de bu temsiller erkeklerle eşit düzeyde değildir.

Şenünver (2001), Sarılioğlu (2005) ve Karagöz (2007)'de erkekler etkinlik ve eylemlerde daha fazla temsil edilirken, kadınlar dilsel ve görsel imgelerde daha sınırlı bir şekilde yer almıştır. Koyuncu (2014)'da kadınların etkinlik ve eylem teması altında hem dilsel hem görsel kodlardaki temsili artışı toplumsal cinsiyet eşitliği açısından olumlu bir dönemin olduğunu göstermektedir. Ayantaş (2023)'ta ise kadın imgeleri azalmış, erkekler imgeleri ise etkinlik ve eylem teması altında tekrar baskın hale gelmiştir.

İncelenen ilkökul sosyal bilgiler ders kitaplarında yer alan etkinlik ve eylemler temasının görsel kodlamaları detaylı bir şekilde incelenmiştir. Bu inceleme sonunda etkinlik ve eylemler alt başlıklara ayrılmıştır. Bu başlıklar çocukla ilgilenmek, eğitsel etkinlikler, el işleri, ev işleri, oyun ve etkileşim, sanatsal- kültürel etkinlikler, sportif etkinlikler, tamirat-yapı işleri, tarım-hayvancılık ve taşıt- binek kullanımı olarak sıralanabilir. Daha sonra her

başlık altında erkek ve kadın imgeleri kodlamaya tabi tutulmuştur. Bu başlıkların dağılımı Tablo 7’deki gibidir.

Tablo 7. *Etkinlik ve eylem temasının görsel kodlarının kitaplara göre dağılımı*

	2001 Şenünver-4	2003 Sarıalioğlu-5	2007 Karagöz-5	2014 Koyuncu-4	2023 Ayantaş-4
Görsel	57	17	136	272	164
Çocukla İlgilenmek	3	1	1	22	10
Erkek	0	0	0	10	3
Kadın	3	1	1	12	7
Eğitsel Etkinlikler	3	0	4	35	20
Erkek	2	0	3	12	10
Kadın	1	0	1	23	10
El İşleri	1	0	4	8	2
Erkek	0	0	1	0	0
Kadın	1	0	3	8	2
Ev İşleri	1	0	4	13	4
Erkek	1	0	2	2	1
Kadın	0	0	2	11	3
Oyun-Etkileşim	6	0	13	47	56
Erkek	5	0	8	19	29
Kadın	1	0	5	28	27
Sanatsal- Kültürel Etkinlikler	35	15	43	54	32
Erkek	23	6	20	24	15
Kadın	12	9	23	30	17
Sportif Etkinlikler	1	0	48	40	30
Erkek	1	0	41	37	21
Kadın	0	0	7	3	9
Tamirat-Yapı İşleri	0	0	1	5	1
Erkek	0	0	1	5	1
Tarım- Hayvancılık	3	0	15	47	9
Erkek	3	0	10	33	6
Kadın	0	0	5	14	3
Taşıt-Binek Kullanımı	4	1	3	1	0
Erkek	4	1	2	1	0
Kadın	0	0	1	0	0

Tablo 7'ye göre, farklı yıllarda etkinlik ve eylem görsellerinin kullanım sıklığı değişmiştir. Erkek imgelerinin, etkinlik ve eylem temasının görsel kodlarındaki temsili genellikle kadın imgelerine oranla daha fazladır. Ancak bazı kategorilerde kadın imgelerinin artış gösterdiği görülmektedir. Kadın imgelerinin özellikle el işleri, ev işleri ve çocuk bakımı başlıklarında daha çok öne çıktığı söylenebilir.

Çocukla ilgilenmek başlığının altında çocuk bakımı, çocuğun ödevlerine yardım, çocukla ilgilenmek gibi farklı eylemler tek başlık altında toplanmıştır. Bu başlığın altındaki kadın imgeleri, erkek imgelerinden daha fazladır. Şenünver (2001), Sarılioğlu (2003) ve Karagöz (2007)'de çocukla ilgilenmek başlığı altında erkek gösterimlerinin hiç olmadığı görülmektedir. Koyuncu (2014) kitabından itibaren erkek imgelerinde artış olsa da çocukla ilgilenmek başlığı altında kadın imgelerinin daha baskın olarak temsil edildiği söylenebilir. Erkeklerin, çocukla ilgilenmek etkinliklerinde her dönemde kadınlara oranla çok daha az temsil edildiği görülmektedir. Yıllar içinde erkek imgelerinin çocukla ilgilenmek kodundaki temsilleri artsa da kadın imgeleri her dönemde bu kod altında erkek imgelerinden daha fazla temsil edilmiştir. Çocuk bakımı, çocukla ilgilenmek gibi eylemlerin toplumsal cinsiyet rollerine paralel olarak kadına atfedildiği söylenebilir.

Şekil 16. Çocuklarla ilgilenen kadınlar

Şekil 16'da çocuğun ailedeki mutluluk kaynağı olduğundan bahsedilirken paylaşılan resim verilmiştir (Şenünver vd., 2001, s. 14). Çocuklarla ilgilenen aile bireylerinin kadınlar oldukları görülmektedir. Çocukların yanında kadın figürlerinin temsil edilmesi, çocuk bakımının kadınlara atfedilmesiyle ilişkilendirilebilir.

Çocuğun yaşam öyküsünün anlatıldığı bölümde ise Ayantaş (2023)'ta şu ifade geçmektedir:

Yaşamımızın ilk yılları, ihtiyaçlarımızı kendi kendimize karşılayamadığımız için annemizin ve babamızın ilgi ve şefkatine muhtaç olduğumuz yıllardır. Bebeklik dönemimizde beslenmemiz, giyinmemiz ve temizlenmemiz için annemiz ve babamız bizimle çok yakından ilgilenmişlerdir. Bu dönemde, konuşmayı ve yürümeyi öğrenmemiz bizim için önemli gelişmelerdir. (Ayantaş, 2023, s.16)

Metinde anne ve babanın birlikte çocukla ilgilenmesi söz konusu olmasına rağmen yukarıdaki alıntının görselinde ise çocukla ilgilenen anne gösterimi mevcuttur.

Şekil 17. Çocuğuyla ilgilenen kadın

Şekil 17'de çocuğuna sevgi gösteren bir anne yer almaktadır (Ayantaş, 2023, s.16). Çocuk bakımı ve çocukla ilgilenme gibi eylemlerin kadınlara atfedilmesi, toplumsal cinsiyet rollerini pekiştiren yaygın bir algıdır. Ders kitaplarında çocukla ilgilenen bireylerin genellikle anne, büyükanne ya da abla gibi kadın olarak aile üyeleri olarak temsil edilmesi, bu sorumlulukların doğal olarak kadınlara ait olduğu izlenimini vermektedir.

Eğitsel etkinlikler başlığının altında ders çalışmak, gözlem yapmak, ödev yapmak, kitap okumak, deney yapmak gibi farklı eğitsel etkinlikler toplanmıştır. Bu başlık altında kadın imgelerinin, erkek imgelerinden daha fazla temsil edildiği görülmektedir. İncelenen sosyal bilgiler ders kitaplarının kadın ve erkek imgelerinde Koyuncu (2014) dışındaki diğer kitaplarda belirgin bir fark bulunmamaktadır. Sarıaloğlu (2003)'da eğitsel etkinlikler başlığı

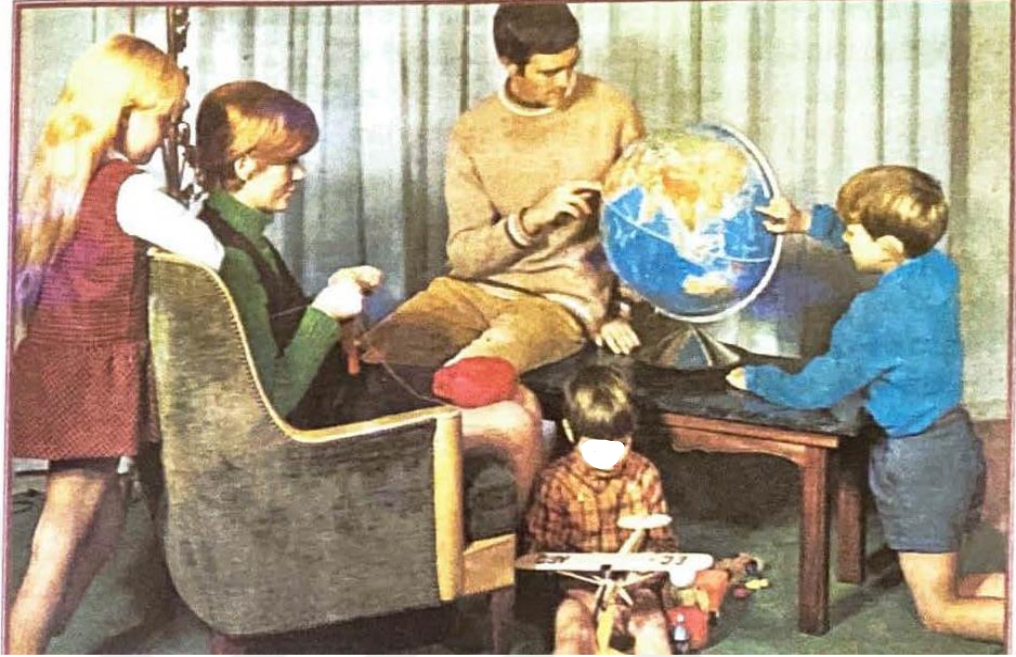
altında herhangi bir kodlama yapılmamıştır. Koyuncu (2014)'da eğitsel faaliyetler başlığındaki kadın imgelerinin erkek imgelerinden daha fazla olduğu görülmektedir.

Şekil 18. Okuma yazma öğrenen insanlar

Şekil 18’de okuma yazma öğrenen insanların bulunduğu bir sınıf görseli bulunmaktadır (Koyuncu vd., 2014, s. 130). Bu görsel “Ana Kız Okuldayız” projesini anlatmak için kullanılmıştır. Görselde, okuma yazma öğrenen insanların büyük çoğunluğunun kadınlardan oluştuğu görülmektedir. Kadınların görsellerde daha çok temsil edilmesi onların da eğitim süreçlerine dahil edildiklerinin görülmesi açısından olumlu bir mesaj taşıyabilir. Ancak kadınların okuma yazma bilmeyen bireyler olarak temsil edilmesi, onların toplumsal açıdan daha düşük bir eğitim seviyesine sahip olduğu algısını da güçlendirebilir. Görsel, kadınların eğitime erişimde dezavantajlı bir grup olduğunu gösterse de aynı zamanda eğitim süreçlerine dahil edilmenin önemine vurgu yapması açısından önem taşımaktadır.

El işleri kodunun altında dikiş dikmek, örgü örmek, halı dokumak gibi farklı el işleri tek başlık altında toplanmıştır. Kadınlar, incelenen bütün ders kitaplarında el işi eylemlerinin yapıldığı görsellerde baskın olarak yer almıştır. Erkekler ise el işleriyle ilgili görsellerde neredeyse hiç imgenlenmemiştir. Erkeklerin, el işleri etkinlik ve eylemlerinde gösterildiği tek görsel Karagöz (2007)’dir. Kadınların bu tür etkinliklerde sıkça imgenlenmesi, el işleri etkinlik ve eylemlerinin kadınlarla ilişkilendirilen ve geleneksel toplumsal cinsiyet rollerine uygun olarak kadınlara atfedildiğini göstermektedir.

Şekil 19. Evlerinde vakit geçiren aile üyeleri

Şekil 19’da evlerinde birlikte vakit geçiren aile üyeleri paylaşılmıştır (Şenünver vd., 2001, s. 19). Aile üyelerinin birlikte vakit geçirdiği görselde anne örgü örerken kız çocuğu onu izlemektedir. Baba ve oğullarının ise eğitsel faaliyetler ve oyun- etkileşim eylemlerinde bulundukları görülmektedir. Bu görselde kadın geleneksel bir figür olarak temsil edilmiştir. Kız çocuğunun kadını izlemesi, bu rolün kadınlar arasında kuşaktan kuşağa aktarılabilceğini gösteriyor olabilir. Görseldeki erkek ise erkek çocuklara bilgi aktaran öğretici bir figür rolündedir. Erkek çocuğun da bu rolü öğrenmeye yönlendirildiği anlaşılabılır. Görselin toplumsal cinsiyet normlarını pekiştirdiği söylenebilir.

Ev işleri kodunun altında yemek yapmak, sofrayı kurmak, ütü yapmak, çamaşır yıkamak, bulaşık yıkamak, ev toplamak gibi farklı ev işleri tek başlık altında toplanmıştır. Kadınlar ev işleri içeren görsellerde, erkeklere oranla daha fazla temsil edilmiştir. Erkeklerin ev işleri görsellerindeki temsilleri sınırlıdır ve genellikle kadınları destekleyici rollerde bulunmuşlardır. Karagöz (2007)’de eşit bir gösterim varken Koyuncu (2014)’da kadın imgeleri, erkek imgelerine oranla daha baskın kalmıştır. Ayantaş (2023)’ta bu fark azalsa da kadınlar hala ev işlerinde erkeklerden daha fazla temsil edilmiştir. İncelenen ders kitaplarında ev işleri başlığının altında kodlanan görsellerin toplumsal cinsiyet rollerine paralel olarak ilerlediği görülmektedir.

Şekil 20. Araba yıkayan erkek ve bulaşık yıkayan kadın

Şekil 2000’de suyun önemini anlatan resimlerde kullanılan görseller paylaşılmıştır (Koyuncu vd., 2014, s.87). Ders kitaplarında erkek çocukların araba yıkarken, kız çocuklarının ise bulaşık yıkarken temsil edilmesi toplumsal cinsiyet rollerini pekiştiren görsel örneklerdir. Bu tür imgeler erkeklerin fiziksel güce dayalı ve dış mekanlarda yapılan işleri kadınların ise ev içi sorumlulukları üstlenmesi gerektiği yönündeki kalıplaşmış algıları güçlendirir.

Bazı görsellerde geleneksel toplumsal cinsiyet rollerine yönelik normları değiştirmeye çalışan eylemler görülmüştür. Buna örnek olarak Şekil 21 paylaşılabılır.

Şekil 21. Çamaşır yıkayan erkek

Şekil 21’de makineye çamaşır atan bir erkek görseli verilmiştir (Ayantaş, 2023, s. 102). Ders kitaplarında erkeklerin ev işleriyle ilişkilendirilmesi modern bir temsildir. Geleneksel toplumsal cinsiyet rollerinde ev içi işler kadının görevi olarak algılanırken, bu

görsel erkeklerin ev işlerine katılımını göstermesi açısından toplumsal cinsiyet eşitliğine uygun bir yaklaşım simgeleri.

Oyun ve etkileşim başlığı altında parkta oynamak, oyuncakla oynamak, tablet- telefon oyunları gibi farklı etkinlikler tek başlık altında toplanmıştır. İncelenen sosyal bilgiler ders kitaplarında yıllar içinde oyun ve etkileşim etkinlik ve eylemlerine yönelik vurgunun arttığı görülmektedir. Erkek imgeleri, Şenünver (2001) ve Karagöz (2007)'de kadın imgelerinden daha fazladır. Koyuncu (2014)'da ise kadınların bu etkinlik ve eylemlerdeki temsili belirgin bir şekilde artıp daha baskın hale gelmiştir. Ayantaş (2023)'ta ise aradaki fark neredeyse kapanmıştır. Şenünver (2001)'de oyun ve etkileşim kodlarının neredeyse tamamı erkeklerle ilişkilendirilirken devam eden kitaplarda bu sayı kadınların lehine yükselmiş ve sonrasında da neredeyse eşit hale gelmiştir. Bu başlık altında incelenen ilkökul sosyal bilgiler ders kitaplarının toplumsal cinsiyet eşitliği konusunda tutarlı bir yaklaşım izlediği söylenebilir. Çocuklar farklı alanlarda oyun ve etkileşim bağlamlarında resmedilmişlerdir.

Şekil 22. Oyun oynayan çocuklar

Şekil 22'de doğa içinde saklambaç oynayan çocuklar verilmiştir (Ayantaş, 2023, s. 50). Erkek ve kadın çocuklar birlikte oynayarak eşit bir şekilde bir etkinliğin içinde bulunmaktadır. Toplumsal cinsiyet ayrımından bağımsız bir oyun etkinliği içinde oldukları görülmektedir.

Sanatsal- kültürel etkinlikler başlığının altında dans etmek, tiyatrodan rol almak, ebru yapmak, koroya katılmak, enstrüman çalmak gibi farklı etkinlikler tek başlık altında toplanmıştır. İncelenen ilköğretim sosyal bilgiler ders kitaplarında yıllar içinde sanatsal- kültürel etkinlikler başlığı altında değişimler görülmektedir. Şenünver (2001)'de erkek imgeleri, kadın imgelerinden daha baskınken Sarioğlu (2003)'dan sonra bu başlık altında dengelenmeye gidildiği görülmektedir. Koyuncu (2014)'da ise kadın imgeleri erkek imgelerinden daha baskındır. Karagöz (2007) ve Ayantaş (2023)'ta ise kadın imgeleri erkek imgelerinden daha fazla olsa da önemli bir fark yoktur. Hem kadınların hem erkeklerin bu kategorideki temsillerinin daha dengeli olduğu görülmektedir. Sanatsal- kültürel etkinliklerin toplumsal cinsiyet eşitliği açısından daha kapsayıcı bir kategori olduğu söylenebilir. Erkek ve kadın öğrencilerin birlikte sanatsal- kültürel etkinliklerde gösterildikleri birçok görsel bulunmaktadır.

Şekil 23. Şiir okuyan öğrenciler

Şekil 23'te birlikte şiir okuyan öğrenciler görülmektedir (Ayantaş, 2023, s. 163). Öğrenciler hem erkek hem de kız olarak temsil edilmiştir ve herhangi bir toplumsal cinsiyet ayrımı olmadan aynı etkinlikle yer almışlardır. Çocukların yan yana aynı rolü

üstlenmelerinin temsiline toplumsal cinsiyet eşitliğini gösteren olumlu bir örnek olduğu söylenebilir.

Sportif etkinlikler başlığının altında voleybol oynamak, futbol oynamak, basketbol oynamak, dövüş sporları yapmak, at sporları yapmak, kayak yapmak, güreşmek, halter kaldırmak, bisiklet sürmek gibi farklı etkinlikler tek başlık altında toplanmıştır. Kadın imgelerinin sportif etkinlikler altında erkek imgelerinden daha düşük olduğu görülmüştür. Erkekler sportif etkinliklerde kadınlardan çok daha fazla temsil edilmiştir. Şenünver (2001)'de sadece bir erkek gösterimi varken Karagöz (2007) ve sonrasında sportif etkinlikler başlığı altındaki erkek temsilleri, kadın temsillerine oranla çok daha baskındır. Bu fark Ayantaş (2023)'ta azalsa da hala imgelerde önemli bir fark vardır. Bu durum geleneksel toplumsal cinsiyet rollerine paralel olarak sportif etkinliklerin erkeklerle ilişkilendirildiğini göstermektedir. Kadınların bu başlık altında daha az temsil edilmesi kadınların fiziksel aktivitelerde erkeklere oranla sınırlı kaldığını ve geleneksel toplumsal cinsiyet rollerine uygun şekilde yeterince görünür olmadıklarını ortaya koymaktadır. Erkek imgeleri ve kadın imgeleri kodlamalarında hem sayısal fark bulunmaktadır hem de yaptıkları sportif eylemler farklıdır. Örneğin erkek öğrenciler incelenen ders kitaplarında birçok kez futbol oynarken temsil edilmiştir.

Şekil 24. Futbol oynayan erkek çocuklar

Şekil 24’te sahanın içinde futbol oynayan erkek öğrenciler bulunmaktadır (Ayantaş, 2023, s. 163). Sahada futbol oynayan çocukların sadece erkek olması toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin etkinliklerin ders kitaplarında da yer aldığını göstermektedir.

Tamirat- yapı işleri başlığının altında araba-alet tamirâtı, inşaat işleri gibi farklı etkinlikler tek başlık altında toplanmıştır. Bu başlık altında herhangi bir kadın imgesine rastlanılmazken sadece erkek imgelerine yer verilmiştir. Erkekler, tamirat ve yapı işlerinde aktif rol üstlenmiştir. Kadınların incelenen bütün ders kitaplarında bu başlık altında yer almaması, toplumsal cinsiyet rollerine uygun olarak bu işlerin sadece erkeklere özgü işler olduğunu düşündürmektedir. Fiziksel ve teknik işler, ders kitapları aracılığı ile erkeklere yüklenmiştir. Kadınların bu başlık altında yer almaması, onların fiziksel işler ya da teknik beceriler açısından uygun olmadıkları algısını pekiştirmektedir. Şenünver (2001) ve Sarılioğlu (2003)’da bu başlık altında herhangi bir koda rastlanmazken Karagöz (2007)’den itibaren temsillere rastlanmaya başlanmıştır. Koyuncu (2014)’da gösterimlerin artmasının sebebi kitabın görsel anlamda zengin olmasından dolayı olabilir.

Şekil 25. Yol çalışması yapan erkek işçiler

Şekil 25'te yol yapımında çalışan işçiler bulunmaktadır (Koyuncu vd., 2014, s. 154). Bu işçilerin tamamının erkek olduğu görülmektedir. Bu durum, fiziksel güç gerektiren işlerin geleneksel toplumsal cinsiyet rollerine uygun olarak erkeklere atfedildiği algısını yansıtmaktadır. Görseldeki kadın işçilerin yokluğu, kadınların güç gerektiren işlere uygun olmadığına dair toplumsal normları destekleyebilir.

Tarım-hayvancılık başlığının altında tarla işleri, ağaç kesmek, hayvan bakımı, meyve toplamak gibi farklı etkinlikler toplanmıştır. Erkek imgeleri tarım ve hayvancılık başlığı altında kadın imgelerine oranla baskın bir şekilde temsil edilmiştir. Bu durum, tarımsal üretim ve hayvancılık etkinliklerinin erkeklere yüklendiğini göstermektedir. Erkeklerin bu alanda kadınlara oranla daha görünür olması, hayvancılık, fiziksel güç ya da tarımsal üretimle ilgili becerilerin erkeklere atfedildiği bir toplumsal algıyı desteklemektedir. Kadınların ise bu başlık altındaki temsilleri sınırlıdır. Kadınlar tarım ve hayvancılık işlerinde yer aldıklarında daha destekleyici rollerle ilişkilendirilmişlerdir. Tarım ve hayvancılık sürecinde kadınların daha az temsil edilmesi kadının emeğine yeterince önem verilmediğini düşündürmektedir. Şenünver (2001)'de bu başlık altında erkek kodlamaları varken kadın kodlamalarına hiç yer verilmemiştir. Karagöz (2007), Koyuncu (2014) ve Ayantaş (2023) kitaplarında ise erkek imgeleri, kadın imgelerinin neredeyse iki katıdır. Tarım-hayvancılık başlığındaki toplumsal cinsiyet imgelerinin geleneksel rollerle paralel olarak ilerlediği görülmektedir.

Şekil 26. Tarım ile uğraşan erkek çiftçi

Şekil 26’da mısır tarlasının yanında erkek bir çiftçi görülmektedir (Ayantaş, 2023, s. 134). Çiftçilik, fiziksel güç gerektiren bir meslek olarak görülür. Erkeklerin tarım- hayvancılık işlerinde temsil edilmesi, onların fiziksel olarak güçlü ve dayanıklı kişiler olduğuna dair toplumsal algıyı güçlendirebilir.

Taşıt-binek kullanımı başlığının altındaki erkek imgelerinin, kadın imgelerinden daha yüksek olduğu görülmektedir. Kadınlar sadece Karagöz (2007)’de taşıt-binek kullanırken temsil edilmişlerdir. Ayantaş (2023)’ta ise herhangi bir taşıt-binek kullanımı kodlamasına rastlanmamıştır. Şenünver (2001), Sarılioğlu (2003), Karagöz (2007) ve Koyuncu (2014)’da taşıt-binek kullanımı başlığı altında erkeklere yönelik kodlamalar bulunmaktadır. Erkek temsilleri bu bağlamda baskın bir şekilde yer alırken, kadınlar büyük ölçüde yok sayılmıştır. Kadının taşıt- binek kullanımı başlığının altında temsil edildiği tek görsel Karagöz (2007)’de bulunmaktadır.

Şekil 27. Araba kullanan bir kadın ve kızı

Şekil 27’de incelenen ilkokul sosyal bilgiler ders kitaplarındaki kadın imgelerinin taşıt-binek kullanımı başlığı altındaki tek temsili bulunmaktadır (Karagöz vd., 2007, s. 160). Kadının araç kullanırken temsil edilmesi, toplumsal cinsiyet rollerinin dönüştüğü mesajını taşır ancak bu temsilin tek kitapta bulunması bu mesajın devamlılığı olmadığını göstermektedir. Ayrıca kadının araç sürerken aynı zamanda kızıyla temsil edilmesi kadının annelik rolünün de vurgulandığına bir örnektir.

4.7 Kadına ve Erkeğe Yönelik Kullanılan Hitap, Kapsayıcı Dil, Cins Adları ve Değişmeceli Dil Unsurlarına İlişkin Bulgular

Bu tema erkeğe ve kadına yönelik kullanılan dilin incelenmesini kapsamaktadır. Erkeğe ve kadına yönelik hitap biçimleri, kapsayıcı dil kullanımı, cins adlarının seçimi ve değişmeceli dil kullanımı bağlamında, kadın ve erkek arasında eşitlikçi bir temsil sergilenip sergilenmediği değerlendirilmiştir. Tablo 8’de incelenen ders kitaplarındaki dil kullanımı unsurlarının kitaplara göre dağılımı verilmiştir.

Tablo 8. *Dil kullanımı temasının kitaplara göre dağılımı*

	2001 Şenünver-4	2003 Sarıalioğlu-5	2007 Karagöz-5	2014 Koyuncu-4	2023 Ayantaş-4
Dil Kullanımı	68	129	97	152	74
Cins Adları	16	32	47	36	26
Erkek	5	12	18	13	16
Kadın	11	20	29	23	10
Değişmeceli Dil Kullanımı	2	2	6	13	4
Erkek	2	2	6	9	3
Kadın	0	0	0	4	1
Hitap Biçimleri	0	0	7	37	18
Erkek Tarafından Üretilen	0	0	5	5	8
Erkek	0	0	4	1	1
Kadın	0	0	1	4	7
Kadın Tarafından Üretilen	0	0	2	32	10
Erkek	0	0	1	9	7
Kadın	0	0	1	23	3
Kapsayıcı Sözcükler	50	95	37	66	27
Erkek	27	69	14	46	22
Kadın	23	26	23	20	5

Tablo 8’e göre, dil kullanımı temasındaki kod toplamına bakıldığında Şenünver (2001), Karagöz (2007) ve Koyuncu (2014)’da erkek imgeleri ve kadın imgeleri arasında önemli bir fark bulunmasa da Sarıalioğlu (2003) ve Ayantaş (2023)’ta erkek imgelerinin kadın imgelerine oranla çok daha baskın olduğu görülmektedir.

Cins adları başlığında kadın, erkek, delikanlı, kız gibi cins bildiren sözcükler kodlama kapsamına alınmıştır. Bu başlık altında hem erkek imgeleri hem de kadın imgelerinde

dalgalanmalar görülmektedir. Ayantaş (2023) dışında incelenen bütün ders kitaplarında cins adları başlığındaki kadın imgeleri, erkek imgelerinden daha fazladır. Ayantaş (2023)'ta kadın imgelerinin cins adları başlığının altında temsilinin azaldığı söylenebilir.

Cins adları kodlarının erkek imgelerinde en çok kodlanan kelimeler Şekil 28'de verilmiştir.

Şekil 28. Cins adları kodlamalarının erkek kelime bulutu

Şekil 28'e göre, cins adları kodlamalarında en çok kullanılan erkek imgesi çocuktur. Erkek, genç ve insan kelimeleri de dikkat çekmektedir. Çocuk, genç ve delikanlı gibi kelimeler erkek imgelerinin yaşlarına göre tanımlamalar içerdiğini ve erken dönemlerde de toplumsal rollerle ilişkilendirildiklerini göstermektedir. İnsan kelimesinin kullanımı, erkeklerin yalnızca cinsiyet olarak değil genel insanlık kavramıyla da özdeşleştirildiğini düşündürülebilir ve toplumsal olarak kabul edilen norm olarak sayılmalarına yol açabilir.

Cins adları kodlarının kadın imgelerinde en çok kodlanan kelimeler Şekil 29'da verilmiştir.

Şekil 29. Cins adları kodlamalarının kadın kelime bulutu

Şekil 29'a göre, cins adları kodlamalarında en çok kullanılan kadın imgesi kadındır. Kadınların doğrudan kadın olma kimlikleriyle metinlerde tanımlandığı görülmektedir. Kadın

kelimesinin aldığı ekler, kadının bir başka kişiyle olan ilişkileri bağlamında temsil edildiğini göstermektedir. Bayan, çocuk ve insan kelimeleri geri planda kalmıştır. Bayan kelimesi kibar veya resmî bir bağlamda kullanılmakla birlikte toplumsal cinsiyet normlarına dayalı bir anlam taşır. İnsan kelimesinin kadın kelime bulutunda, erkek kelime bulutundan daha az görünür olması kadınların insanlık kavramında daha sınırlı bir şekilde temsil edildiğini ve bu kavramın daha çok erkeklere atfedildiğini göstermektedir. Kadınların insan kelimesiyle daha az temsil edilmesi, kadınların genel insanlık çerçevesinde ikinci planda bırakıldığı mesajını iletebilir. İnsan kelimesinin erkek olarak daha fazla temsil edilmesi, erkeklerin varsayılan insan olarak kabul edildiğini düşündürülebilir.

Değişmeceli dil kullanımı başlığının altında benzetme (aslan gibi); metafor (melek kızım, Herkül geldi); düz değişmece (metonimi) (Halide Edip okurum), deyimler (adam akıllı, erkek Fatma) gibi kodlamalar yapılmıştır. İncelenen ilkokul sosyal bilgiler ders kitaplarındaki değişmeceli dil kullanımında erkek imgeleri daha baskındır. Kadınlara yönelik değişmeceli dil kullanımı sadece Koyuncu (2014) ve Ayantaş (2023) ile sınırlıdır. Kadınların bu bağlamda yeterince temsil edilmediği görülmektedir. Bu başlık altında erkek imgelerinin daha fazla olması, erkeklerin daha derin ve anlam yüklü bir şekilde ele alınırken kadınların daha yüzeysel ve basit bir şekilde temsil edildiğini göstermektedir.

Hitap biçimleri başlığının altında karşılıklı konuşmalar, seslenmeler sırasında kullanılan kelimeler bu başlık altında toplanmıştır. Hem erkekler tarafından üretilen hitap biçimleri hem de kadınlar tarafından üretilen hitap biçimleri incelemeye tabi tutulmuştur. Erkek tarafından üretilen hitap biçimlerinin, kadın tarafından üretilen hitap biçimlerinden daha az olduğu görülmektedir. İncelenen ders kitaplarının metinlerinde, kadınların daha çok konuşturulduğu söylenebilir. Erkek tarafından üretilen hitap biçimlerinde yıllar içinde erkek imgeleri azalırken kadın imgelerinde artış olmuştur. Kadın tarafından üretilen hitap biçimlerinde ise Koyuncu (2014)'te kadın imgeleri daha yüksek iken Ayantaş (2023)'te erkek imgeleri öne çıkmıştır. Hitap biçimleri başlığının altında anlamlı bir fark olmadığından toplumsal cinsiyet rolleriyle paralel bir çıkarım yapılamamıştır.

Hitap biçimleri kodlarının erkek tarafından üretilen temsillerinde en çok kodlanan kelimeler Şekil 30'da verilmiştir.

Şekil 30. Hitap biçimleri kodlamalarının erkek tarafından üretilen temsillerinin kelime bulutu

Şekil 30'a göre, erkekler tarafından en çok üretilen imge kızımıdır. Kızım, ablacığım, annem, anneanne ve nine gibi kelimeler kadınların aile içindeki rolleriyle metinlerde geçtiğini göstermektedir. Sultanım, Aliciğım ve babacığım kelimelerinde ise erkeklerin incelenen ders kitaplarında aile içi roller dışında da farklı rollerde gösterildikleri görülmektedir. Erkeklerin bireysel kimlikleri öne çıkarken kadınların kimlikleri aile içi rollerle bağdaştırılmıştır. İncelenen ders kitaplarında kadınların meslek gibi farklı toplumsal rollerle ilişkilendirilmesi yeterince yer almamaktadır.

Hitap biçimleri kodlarının kadın tarafından üretilen temsillerinde en çok kodlanan kelimeler ise Şekil 31'de verilmiştir.

Şekil 31. Hitap biçimleri kodlamalarının kadın tarafından üretilen temsillerinin kelime bulutu

Şekil 31'e göre, kadınlar tarafından en çok üretilen imge teyzedir. Teyze, teyzeciğım, anneanneciğım, anneciğım, kızım kelimelerinin dikkat çekici bir şekilde yer alması kadının ailenin bir üyesi olarak algılandığını ve diğer aile bireyleriyle ilişkilendirildiğini göstermektedir. Baba, babacığım, oğlum, dede ifadelerinin de görünür olması erkeklerin

edilmiştir. Erkeklerin aile, çalışan, yönetici gibi farklı toplumsal rollerde temsil edildiği görülmektedir. Temsillerin, toplumsal cinsiyet rollerine paralel olarak ilerlediği söylenebilir.

Kapsayıcı sözcükler başlığının kadın kodlamalarında en çok kodlanan kelimeler Şekil 33'te verilmiştir.

Şekil 33. Kapsayıcı sözcükler kodlamalarının kadın kelime bulutu

Şekil 33'e göre, kapsayıcı sözcükler başlığının altında en çok kullanılan kadın imgesi kadınlardır. Kadınlar kelimesinin, kelime bulutunda daha dikkat çekici olması kadınların daha kolektif bir kimlikle temsil edildiğini göstermektedir. Kadınların teyzeler, kızlar, eşler, analar, çocuklar, gelinler, nineler gibi rollerdeki temsilinin kelime bulutundaki baskınlığı kadınların genellikle ev içi rollerde temsil edildiğini ortaya koymaktadır. Kadınlar imgelerinin arasında savaşçılar kelimesinin bulunması kadınların vatan koruma alanlarında da temsil edildiğini göstermektedir ancak bu temsil diğer ifadeler kadar baskın değildir. Kadınlar genel olarak toplumsal cinsiyet rollerine paralel bir şekilde aile içi rollerde temsil edilmiştir. Erkek imgeleri aile, yönetici, çalışan gibi farklı toplumsal rolleri içerirken kadın imgeleri çoğunlukla aile içi temsili yansıtmaktadır. Bu durum incelenen ilkokul sosyal bilgiler ders kitaplarındaki toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini ortaya koymaktadır.

4.8 Kadına ve Erkeğe Yönelik Kullanılan Aksesuarlar, Renkler ve Giysi Stillerine İlişkin Bulgular

Bu tema altında, görsellerde yer alan erkek ve kadın imgelerinin simgesel unsurlar bağlamındaki temsilleri incelenmiştir. Erkeklerin ve kadınların giyim tarzı, aksesuarlar ve renk gibi görsel detaylarla nasıl sunulduğu ve bu unsurların toplumsal cinsiyet imgelerine kattığı anlamlar analiz edilmiştir. Görsellerdeki simgesel unsurlar temasının incelenen ders kitaplarındaki dağılımı Tablo 9'daki gibidir.

Tablo 9. *Görsellerdeki simgesel unsurlar temasının kitaplara göre dağılımı*

	2001 Şenünver-4	2003 Sarıaloğlu-5	2007 Karagöz-5	2014 Koyuncu-4	2023 Ayantaş-4
Görsellerdeki Simgesel Unsurlar	531	543	1644	4177	1724
Aksesuarlar	75	204	265	687	200
Erkek	53	182	160	299	67
Kadın	22	22	105	388	133
Giysiler	196	252	591	1413	635
Erkek	111	192	384	808	318
Kadın	85	60	207	605	317
Renkler	260	87	788	2077	889
Erkek	150	40	508	1077	413
Kadın	110	47	280	1000	476

Tablo 9'a göre, görsellerdeki simgesel unsurlar temasında kitaplara göre dalgalanmalar yaşansa da Ayantaş (2023) dışında incelenen bütün ilkökul sosyal bilgiler ders kitaplarındaki erkek imgeleri kadın imgelerinden daha fazladır. Koyuncu (2014)'da kodlamaların fazlalığı ders kitabının çok fazla görsel içermesinden kaynaklıdır. Kadın imgeleri görsellerde Ayantaş (2023)'a kadar arka planda kalsa da Ayantaş (2023)'ta toplumsal cinsiyet eşitliği bağlamında önemli bir adım atılmıştır.

Aksesuarlar başlığının altında açılan başörtüsü kodunun altında başörtü, türban gibi örtü çeşitleri; fes-sarık vb. kodunun altında fes, sarık, kalpak gibi başlıklar; kravat-papyon kodunun altında kravat ve papyon gibi yaka aksesuarları; şapka vb. kodunun altında şapka, kasket gibi başlıklar; takı kodunun altında kolye, yüzük, küpe, bileklik gibi takılar kodlamaya tabi tutulmuştur. Aksesuarlar kodlarının incelenen sosyal bilgiler ders kitaplarındaki dağılımı Tablo 10'daki gibidir.

Tablo 10. *Aksesuarlar kodlamalarının kitaplara göre dağılımı*

	2001 Şenünver-4	2003 Sarılioğlu-5	2007 Karagöz-5	2014 Koyuncu-4	2023 Ayantaş-4
Aksesuarlar	75	204	265	687	200
Başörtüsü vb.	0	6	12	67	32
Kadın	0	6	12	67	32
Fes-Sarık vb.	15	76	33	99	16
Erkek	15	76	33	99	16
Kravat-Papyon	27	92	58	92	20
Erkek	27	91	57	89	18
Kadın	0	1	1	3	2
Şapka vb.	13	25	88	123	37
Erkek	11	15	57	93	27
Kadın	2	10	31	30	10
Takı vb.	20	5	74	306	95
Erkek	0	0	13	18	6
Kadın	20	5	61	288	89

Tablo 10'a göre, aksesuarlar kodlarının Koyuncu (2014)'ya kadar arttığı görülmektedir. Ayantaş (2023)'ta ise düşüşe geçmiştir. Bunun sebebi Ayantaş (2023)'ta görsellerin genelde çizim olarak bulunmasıdır.

Başörtüsü vb. başlığında başörtüsü, türban, tülbent, yemeni, tesettür gibi farklı aksesuarlar kodlama altına alınmıştır. Şenünver (2001)'de herhangi bir kodlama yokken Sarılioğlu (2003)'dan sonra başörtüsü kodlarında artış görülmektedir. En yüksek seviyeye Koyuncu (2014)'da ulaşılmış Ayantaş (2023)'ta tekrar düşüşe geçmiştir. Ancak aksesuarlar gösterimlerine oranla Ayantaş (2023)'ta da başörtüsü gösteriminin fazla olduğu söylenebilir. Sarılioğlu (2003)'dan itibaren ders kitaplarında başörtülü kadın imgelerinin varlığı mevcut iktidarın ideolojisi ile bağlantılı olabilir.

Şekil 34. Çocuklarıyla ilgilenen erkek ve kadın

Şekil 34’te çocuklarıyla ilgilenen bir baba ve anne tasvir edilmiştir (Ayantaş, 2023, s. 130). Görseldeki kadının başörtülü olması, ailenin muhafazakâr değerlere sahip olduğunu göstermektedir. Hem anne hem babanın çocukla ilgileniyor olması toplumsal cinsiyet rollerinin temsili konusunda olumlu bir gelişme olarak gösterilebilir.

Fes-sarık vb. başlığında fes, sarık, kalpak, takke ve kasket gibi geleneksel başlıklar kodlanmıştır. İncelenen kitaplarda yıllar içinde dalgalanmalar görülmektedir. Erkek imgelerinin tarih konularında daha fazla olması, fes ve sarık aksesuarlarının da görsellerdeki kullanımını arttırmıştır. Fes genelde tarihi ve geleneksel bağlamlarla ilişkilendirilirken sarık genellikle dini ve geleneksel bağlamlarda vurgulanmıştır.

Şekil 35. Sivas Kongresi'ne katılan üyeler

Şekil 35'te Sivas Kongresi'ne katılan üyelerin bir görseli bulunmaktadır (Koyuncu vd., 2014, s. 51). Sosyal bilgiler dersinde tarih konuları geniş bir kapsam içinde ele alındığı için tarihi görsellerde fes, sarık, kalpak gibi farklı dönem kıyafetleri bulunmaktadır.

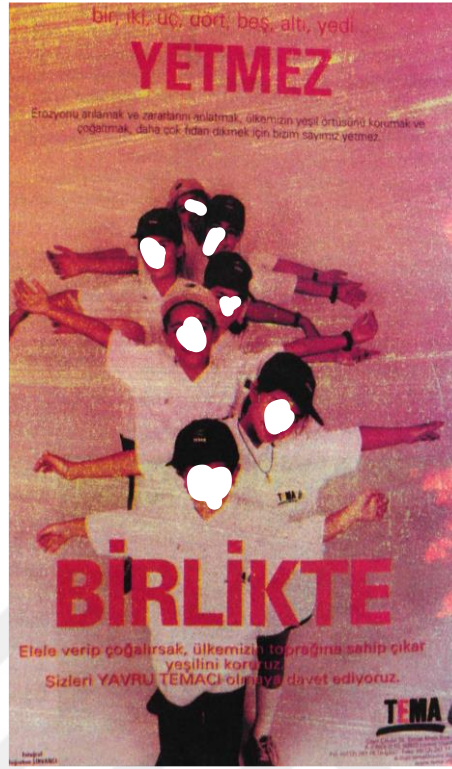
Şapka vb. başlığında şapka, kep, bere gibi modern başlıklar kodlanmıştır. Bu başlık altında hem erkek hem kadın imgeleri bulunmaktadır. İncelenen bütün ilkökul sosyal bilgiler ders kitaplarında şapka vb. başlığı altında erkek imgeleri, kadın imgelerinden daha fazladır. Şenünver (2001)'de erkek ve kadın imgeleri arasındaki fark Sarıalioğlu (2003)'da azalsa da Karagöz (2007)'de artıp Koyuncu (2014)'da en fazla sayıya ulaşmıştır. Ayantaş (2023)'ta şapka vb. aksesuarların temsilindeki erkek ve kadın imgeleri arasındaki fark azalsa da erkek imgeleri, kadın imgelerinden daha baskındır. Şapka kullanımı kadın imgelerinde sınırlı kalmıştır.

Şekil 36. Kadın bir konuşmacı

Şekil 36’da kalabalık içinde konuşma yapan bir kadın gösterilmiştir (Karagöz vd., 2007, s. 64). İncelenen ilkokul sosyal bilgiler ders kitaplarındaki şapka vb. aksesuarları genellikle erkeklerle ilişkilendirilmiş bir aksesuar olarak temsil edilse de bu görsel modern Türkiye’de kadınların da şapka taktığını temsil etmektedir. Özellikle cumhuriyetin ilk yıllarında gerçekleştirilen kıyafet reformları sadece erkeklerin değil kadınların da toplumsal yaşamda modern bir anlayışa sahip olmasını hedeflemiştir. Bu görsel, kadınların modernleşme sürecine katkılarını temsil etmektedir.

Takı vb. başlığı altında küpe, yüzük, kolye, bileklik, bilezik, saat, toka gibi farklı aksesuarlar kodlamaya tabi tutulmuştur. Bu başlık altında kadın imgeleri, incelenen bütün ilkokul sosyal bilgiler ders kitaplarındaki erkek imgelerinden daha fazladır. Kitaplar arasında dalgalanmalar olsa da kadın imgeleri önemli ölçüde erkek imgelerinden yüksektir. Kolye, bilezik, küpe gibi geleneksel kadın takıları ders kitaplarında baskın olarak yer almıştır. Erkek karakterlerdeki takı kullanımı, kadın karakterlere göre oldukça sınırlıdır. Bu takılar daha çok saat ve yüzük gibi aksesuarlar olarak sıralanabilir. Koyuncu (2014)’daki gösterim sayısının yüksek olmasının sebebi kitabın diğer kitaplardan daha fazla görsele sahip olmasıdır. Kadınların kullandığı takılar daha çeşitli ve süslü iken erkeklerde daha sınırlı bir gösterim mevcuttur. İncelenen ders kitaplarındaki takı vb. ile yapılan toplumsal cinsiyet imgeleri kadın ve erkek imgeleri arasındaki ayrımı ortaya koymaktadır.

Şekil 37. Tema Vakfı reklamı

Şekil 47’de Tema Vakfı’nın reklamında görünen çocuklar bulunmaktadır (Karagöz vd., 2007, s.47). Görselde erkek ve kadın çocukların ortak olarak şapka ve saat taktıkları görülmektedir. Bu durum, belirli aksesuarların iki cinsiyette de kullanıldığını göstermektedir. Ancak kolyenin sadece kadın çocuk tarafından takılıyor olması, belirli aksesuarların geleneksel olarak kadınlara atfedildiği toplumsal cinsiyet normlarını yansıtır olabilir.

Giysiler başlığının altında açılan dış giyim kodunun altında ceket, mont, palto; düğün kostümü kodunun altında gelinlik, damatlık, kına elbisesi; etek- elbise kodlarının altında etek ve elbise türevleri; gömlek-bluz kodunun altında gömlek, bluz, kazak, tişört vb.; kostümler kodunun altında dans, tiyatro kostümleri vb.; okul önlüğü kodunun altında öğrenci formaları; pantolon-şort kodu altında pantolon, şort, kapri vb.; üniforma kodunun altında işçi kıyafetleri, polis, asker üniformaları vb.; yerel giyim kodunun altında ise yöresel kıyafetler kodlamaya tabi tutulmuştur. Ayrıca etek- elbise kodunun altında diz altı, diz üstü uzunlukları ve gömlek-bluz kodunun altında kol uzunlukları ayrıntılarına yer verilmiştir. Giysiler başlığının incelenen ders kitaplarındaki dağılımı Tablo 11’deki gibidir.

Tablo 11. *Giysiler kodlamalarının kitaplara göre dağılımı*

	2001 Şenünver-4	2003 Sarıalioğlu-5	2007 Karagöz-5	2014 Koyuncu-4	2023 Ayantaş-4
Giysiler	196	252	591	1413	635
Dış Giyim	26	25	66	193	47
Erkek	13	8	42	108	16
Kadın	13	17	24	85	31
Düğün Kostümü	6	0	2	13	2
Erkek	3	0	1	2	0
Kadın	3	0	1	11	2
Etek-Elbise	9	11	24	86	51
Diz Altı	3	10	12	48	32
Kadın	3	10	12	48	32
Diz Üstü	6	1	12	38	19
Kadın	6	1	12	38	19
Gömlek-Bluz	44	23	136	398	216
Kısa Kollu	15	11	67	168	132
Erkek	8	5	42	97	68
Kadın	7	6	25	71	64
Uzun Kollu	29	12	69	230	84
Erkek	17	9	36	134	46
Kadın	12	3	33	96	38
Kostümler	1	0	19	2	8
Erkek	0	0	15	0	2
Kadın	1	0	4	2	6
Okul Önlüğü	56	12	54	216	63
Erkek	24	6	29	112	28
Kadın	32	6	25	104	35
Pantolon-Şort	25	18	108	274	146
Erkek	23	12	73	205	99
Kadın	2	6	35	69	47
Takım Elbise	7	112	83	60	24
Erkek	7	111	83	59	24
Kadın	0	1	0	1	0
Üniforma	10	43	60	58	40
Erkek	4	41	49	42	21
Kadın	6	2	11	16	19
Yerel Giyim	12	8	39	113	38
Erkek	12	0	14	49	14
Kadın	0	8	25	64	24

Tablo 11'e göre, Şenünver (2001) ve Koyuncu (2014) arasında giysiler kodları artış yapmıştır. Ayantaş (2023)'a kadar giysiler kodlarında erkek temsilleri, kadın temsillerinden belirgin bir şekilde fazladır. Ayantaş (2023)'ta ise giysiler başlığı altında erkek ve kadın temsillerinin neredeyse eşit olduğu görülmektedir. Bu kitapta daha kapsayıcı ve eşitlikçi bir toplumsal cinsiyet temsili olduğu söylenebilir.

Dış giyim başlığının altında palto, mont, kaban, trençkot, ceket gibi farklı giyim ürünleri kodlanmıştır. Yapılan kodlamalarda Şenünver (2001)'de eşit temsil bulunmaktadır. Sarılioğlu (2003)'da ise kadın imgelerinin, erkek imgelerine göre daha baskın olduğu görülmektedir. Karagöz (2007)'de erkek imgeleri kadın imgelerine oranla daha fazla kodlanmıştır. Koyuncu (2014)'da da bu konum korunmuştur. Ayantaş (2023)'ta ise temsil sayısı azalarak kadın imgeleri lehine artış olmuş ve erkek imgeleri azalmıştır. Dış giyim kategorisinde erkekler ve kadınlar arasındaki imgeler yıllar içinde değişse de toplamda erkek imgelerinin daha fazla olduğu görülmektedir.

Düğün kostümleri başlığının altında gelinlik, damatlık, bindallı, nişanlı gibi farklı giysiler yer almaktadır. Yapılan kodlamalarda Şenünver (2001) ve Karagöz (2007)'de erkek ve kadın düğün kostümü gösterimlerinde eşitlik olsa da Koyuncu (2014)'da kadın temsilleri, erkek temsillerine oranla daha baskındır. Ayantaş (2023)'ta ise bu sayı azalsa da sadece kadın temsilleri bulunmaktadır. Erkek düğün kostümlerinde klasik damatlık gösterilirken kadın düğün kostümlerinde gelinliğin yanında bindallı gibi geleneksel kıyafetler de gösterilmiştir. Kadın düğün kostümleri, genellikle törensel detaylar ve geleneksel toplumsal rollerle ilişkilendirilmiştir. Kadınlar düğün ortamlarında daha merkezde yer almaktadır.

Etek-elbise başlığı özellikle kadın karakterlerin nasıl temsil edildiği açısından önemli bir kategoridir. Diz altı etek ve elbiselerin daha muhafazakâr ve geleneksel kadın imgesini yansıtırken, diz üstü etek ve elbiselerin daha modern ve genç kadın imgesini yansıttığı düşünülmektedir. Şenünver (2001)'de daha modern bir kadın imgesi ön plandayken Sarılioğlu (2003)'te kadın imgelerinde muhafazakârlaşma görülmektedir. Karagöz (2007)'de kadın karakterler diz altı ve diz üstü etek ve elbiselerde eşit sayıda temsil edilmiştir. Bu durum kadınların hem modern hem geleneksel olarak dengeli bir şekilde temsil edildiğini göstermektedir. Koyuncu (2014)'da görsel sayısının fazla olmasından dolayı etek ve elbise gösterimlerinde de diğer kitaplara göre artış olduğu söylenebilir. Kadınlar çeşitli bağlamlarda hem geleneksel hem de modern olarak temsil edilmiştir. Toplumsal normlar ve modernleşme arasında denge kurulmaya çalışılmış ancak diz altı gösterimlerde baskınlık söz konusu olmuştur. Ayantaş (2023)'ta kadın imgelerinde etek-elbise giysilerinin azaldığı görülmektedir.

Diz üstü etek ve elbisenin sınırlı olarak kullanılması, modern kadın imgelerinde azalmayı düşündürmektedir. Diz altı modellerinin, diz üstü modellerden daha baskın olması muhafazakâr yaklaşımın söz konusu olduğunu göstermektedir. Bu yaklaşım, iktidar partisinin ideolojisinin ders kitaplarına da yansıdığını göstermektedir.

Şekil 38. Alışveriş yapan bir kadın ve kızı

Şekil 38’de alışveriş yapan bir kadın ve kızının görseli bulunmaktadır (Ayantaş, 2023, 132). Hem annenin hem çocuğun kıyafeti sade, ölçülü ve görece daha muhafazakâr kesimde yaygın olan bir giyim tarzını temsil etmektedir. Annenin görselde çocuğuyla beraber temsil edilmesi kadına alışveriş eyleminin yanı sıra çocukla ilgilenmek eyleminin de yüklendiğini göstermektedir. Bu durumun toplumsal cinsiyet rolleriyle ilişkili olduğu da söylenebilir.

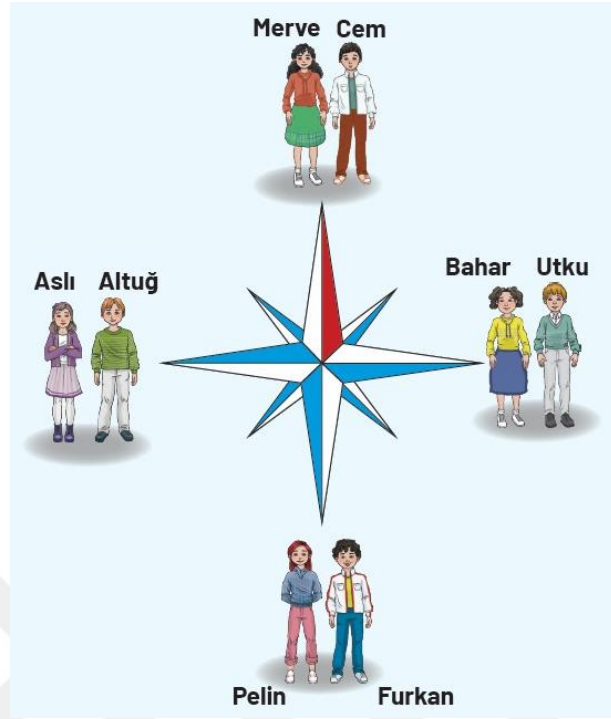
Gömlek-bluz başlığı altında gömlek, bluz, tişört, kazak gibi farklı giysi türleri kodlamaya tabi tutulmuştur. İncelenen bütün ilokul sosyal bilgiler ders kitaplarında gömlek-bluz başlığı altında erkek imgeleri, kadın imgelerinden daha fazladır. Şenünver (2001), Karagöz (2007), Koyuncu (2014) ve Ayantaş (2023)’ta erkek imgeleri hem kısa kollu hem uzun kollu giyim gösterimlerinde kadın imgelerinden daha fazladır. Sarılioğlu (2003)’da kısa kollu giyim gösterimlerinde kadın imgeleri erkeklerden fazlayken uzun kollu giyim gösterimlerinde erkek imgeleri kadın imgelerinden daha fazladır. Gömlek- bluz başlığı altında yapılan kodlamalarda hava durumuna göre giyimlerin olduğu, kol boyu uzunluklarının muhafazakârlık gibi etkenlerden etkilenmediği görülmüştür. Bu başlık altında erkeklerin fazla

kadınların ise daha az gösterime tabi tutulması kadınların ders kitaplarında erkeklere oranla daha sınırlı olarak temsil edildiğini göstermektedir.

Kostümler başlığı altında dans, tiyatro kostümleri gibi farklı kostüm türlerinin kodlaması yapılmıştır. Kitaplarda yıllara göre bu başlık altında değişimler görülmektedir. Erkek imgeleri Karagöz (2007)'de ön plana çıkarken imgeleri Şenünver (2001), Koyuncu (2014) ve Ayantaş (2023)'ta ön plana çıkmıştır. Karagöz (2007)'de erkekler lehine artan fark Ayantaş (2023)'ta kadınlar lehine dönse de kostüm kategorisinde eşit bir temsil olduğu söylenememektedir.

Okul önlüğü başlığının altında önlükler, formalar gibi farklı okul kıyafetleri kodlanmıştır. Şenünver (2001)'de kadın imgeleri, erkek imgelerine göre daha fazladır. Sarılioğlu (2003)'da eşit sayıda imge bulunmaktadır. Karagöz (2007) ve Koyuncu (2014)'da erkek temsillerinin kadın temsillerinden daha fazla olduğu görülmektedir. Ayantaş (2023)'ta ise kadın imgeleri erkek imgelerinin önüne geçmiştir. Kadın ve erkek öğrencilerin temsillerinin arasındaki farklar kitaplarda yıllar içinde değişse de toplumsal cinsiyet normlarıyla ilişkilendirilebilecek bir durum gözlenmemiştir.

Pantolon- şort başlığı altında pantolon, şort, kapri, eşofman altı gibi farklı kıyafet türleri kodlanmıştır. Yapılan kodlamalarda toplumsal cinsiyet imgeleri açısından bir dengesizlik görülmektedir. Erkek imgeleri daha baskın bir şekilde temsil edilirken kadın imgeleri ise sınırlı bir şekilde temsil edilmiştir. Pantolon- şort başlığı altında incelenen bütün ilkokul sosyal bilgiler ders kitaplarında erkek imgelerinin kadın imgelerinden daha fazla olduğu görülmektedir. Karagöz (2007)'den itibaren bir artış olsa da erkek imgeleri, kadın imgelerinden daha fazla olmaya devam etmiştir.

Şekil 39. Pusulanın yönleri etrafındaki çocuklar

Şekil 39’da yönler konusu anlatılırken kullanılan bir görsel verilmiştir (Ayantaş, 2023, 69). Görsel incelendiğinde, kadın ve erkek çocukların eşit şekilde temsil edildikleri görülmektedir. Ancak kıyafet seçimlerine bakıldığında eşit şekilde temsil edilmedikleri söylenebilir. Erkek çocukların hepsi pantolon giyerken kadın çocuklardan sadece birinin pantolon giydiği görülmektedir. Ayrıca kız çocuklarının çoğunlukla etek ya da elbise gibi kıyafetlerle temsil edilmesi, kadınlıkla ilişkilendirilen toplumsal cinsiyet normlarını pekiştirebilir ve giyim tercihlerinin cinsiyete göre sınırlandırıldığı algısını yaratabilir.

Takım elbise başlığı altında incelenen bütün ders kitaplarında erkek imgelerinin, kadın imgelerinden çok daha fazla olduğu görülmektedir. Kadın imgeleri sadece Sarıalioğlu (2003) ve Koyuncu (2014)’da bulunmaktadır. Takım elbise genellikle resmi, lider ve profesyonel rolleri temsil eden bir giysi olduğu için kadınların bu alanlardaki imgelerinin de toplumsal cinsiyet rolleriyle ilişkili olarak neredeyse yok sayıldığı görülmektedir. Ayrıca bu farkın diğer bir sebebi, tarih konularının anlatımından kaynaklanmaktadır. Erkek ağırlıklı bir tarih anlatımı, daha fazla erkek imgesini içerdiğinden ders kitaplarında kadınların bu giysi altındaki görünürlükleri de azdır.

Üniforma başlığı altında polis, asker vb. üniformaları, işçi kıyafetleri gibi farklı iş giysileri kodlanmıştır. Şenünver (2001) dışındaki bütün ders kitaplarındaki üniforma başlığı

altındaki erkek imgeleri, kadın imgelerinden daha fazladır. Bu durum erkeklerin üniformalı mesleklerle kadınlardan daha çok ilişkilendirildiği göstermektedir. Sarılioğlu (2003)'dan sonra kadın imgelerinde yükseliş görülse de Karagöz (2007) ve Koyuncu (2014)'da erkek imgeleri, kadın imgelerine oranla daha baskındır. Erkeklerin üniformalı olarak daha baskın olarak temsil edilmesinin toplumsal cinsiyet normlarıyla ilişkili olduğu söylenebilir. Ayantaş (2023)'ta daha dengeli bir temsil yapıldığı, erkek ve kadın imgelerinin arasındaki farkın neredeyse kapandığı görülmektedir. Kadınların üniforma başlığı altındaki kodlamalarının artışı, meslekler bağlamındaki toplumsal cinsiyet eşitliğine dair olumlu bir gelişme olarak değerlendirilebilir.

Yerel giyim başlığı altında farklı yöresel kıyafetlerin kodlaması yapılmıştır. Şenünver (2001)'de kadın imgelerine, Sarılioğlu (2003)'te erkek imgelerine hiç rastlanmamıştır. Şenünver (2001) dışındaki bütün incelenen ilköğretim sosyal bilgiler ders kitaplarında, yerel giyim başlığı altındaki kadın imgeleri, erkek imgelerinden daha fazladır. Ders kitaplarında yer alan toplumsal normların, kadınları geleneksel giyimle ilişkilendirdiği söylenebilir. Kadın imgelerinin yerel giyim başlığı altında daha az kodlamaya tabi tutulması kadınların kültürel bağlamlarda daha baskın yer alırken erkeklerin ise bu bağlamlarda daha sınırlı bir rol üstlendiğini göstermektedir.

Renkler başlığının altında öncelikle erkek ve kadın kodları açılmıştır. Daha sonra her iki kodun altına nötr, sıcak ve soğuk renkler eklenmiştir. Nötr renkler: beyaz, gri, kahve ve siyah; sıcak renkler: sarı, turuncu, pembe, mor, kırmızı; soğuk renkler: mavi ve yeşil olarak sınıflandırılmıştır. Renklerin incelenen kitaplara göre dağılımı Tablo 12'deki gibidir.

Tablo 12. Renkler kodlamalarının kitaplara göre dağılımı

	2001 Şenünver-4	2003 Sarıalioğlu-5	2007 Karagöz-5	2014 Koyuncu-4	2023 Ayantaş-4
Renkler	260	87	788	2077	889
Erkek	150	40	508	1077	413
Nötr	117	24	323	677	194
Sıcak	21	11	99	224	85
Soğuk	12	5	86	176	134
Kadın	110	47	280	1000	476
Nötr	77	24	128	550	209
Sıcak	27	19	99	317	159
Soğuk	6	4	53	133	108

Renkler başlığı altında erkek ve kadın temsillerinde yıllar içinde dalgalanmalar mevcuttur. Toplamda erkek temsillerinin, kadın temsillerine göre daha çok renkle temsil edildiği görülmüştür. Ders kitaplarında kullanılan renkler, toplumsal cinsiyet öğelerini pekiştirmektedir. Genellikle soğuk renkler erkeklerle, sıcak renkler ise kadınlarla ilişkilendirilmiştir. Nötr renk kullanımları Ayantaş (2023) dışında bütün kitaplarda erkek temsillerinde daha fazladır. Soğuk renk kullanımının da bütün kitaplarda erkek temsillerinde daha fazla olduğu görülmektedir. Sıcak renk kullanımı incelendiğinde de bütün ders kitaplarında kadın temsillerinin erkek temsillerinden daha fazla olduğu görülmektedir.

BÖLÜM V

TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

5.1. Tartışma

Bu çalışmada, 2000-2023 yılları arasında ilkokullarda okutulan sosyal bilgiler ders kitaplarında toplumsal cinsiyet imgelerinin nasıl yansıtıldığı analiz edilmiştir. Nitel bir desende tasarlanan ve söylem tarihsel yaklaşım ile ele alınan bu araştırmanın temel amacı; ilkokul sosyal bilgiler ders kitaplarının metinlerinde ve görsellerinde işlenmiş olan toplumsal cinsiyet imgelerini araştırmak ve nasıl aktarıldığını incelemektir.

Yirmi üç yıllık bir süreci kapsayan ve toplamda sekiz başlık altında toplanan problemleri araştıran bu araştırmanın ilk alt probleminde 2000-2023 yılları arasında Türkiye’de okutulan ilkokul sosyal bilgiler ders kitaplarının metinlerinde ve görsellerinde kadın ve erkek karakterlerin nasıl betimlendiği incelenmiştir. Yapılan analiz sonucunda incelenen ders kitaplarında erkek karakterlerin, kadın karakterlere göre hem gerçek karakterler hem kurmaca karakterler başlıkları altında daha baskın temsil edildiği görülmüştür. Ders kitaplarında içerik yoğunluğu ve karakter çeşitliliği değişse de kadın temsilleri, erkek temsillerinden daha düşük kalmıştır. Kitaplarda tasvir edilen kadınların özellikle gerçek karakter olarak, erkek karakterlerden çok daha az temsil edildikleri görülmüştür. Sadece Ayantaş (2023)’ta kurmaca karakterlerde kadın temsilleri erkek temsillerinin önüne geçmiştir. Cinsiyet dağılımına bakıldığında, karakterler başlığı altında genel olarak erkek imgelerinin kadın imgelerine kıyasla belirgin bir şekilde fazla olduğu anlaşılmaktadır. Elde edilen veriler sonucunda ortaya çıkan bu dengesizlik, yazarların içinde bulunduğu toplumsal yapının ve geleneksel cinsiyet rollerinin ders kitaplarına yansımaları olarak değerlendirilebilir.

Araştırmanın ikinci alt probleminde 2000-2023 yılları arasında Türkiye’de okutulmuş olan ilkokul sosyal bilgiler ders kitaplarının metinlerinde ve görsellerinde kadın ve erkeğin meslek ve eğitim bağlamındaki rolleri incelenmiştir. Bu inceleme sonucunda çalışan kadın temsillerinin Şenünver (2001)’de erkek temsillerinden fazlayken sonrasında düşüşe geçtiği görülmektedir. Dilsel kodlardaki bu düşüş incelenen bütün kitaplarda devam etse de Ayantaş (2023)’ta görsel çalışan kadın temsilleri erkek temsillerinin önüne geçmiştir. Bilindiği gibi dili sosyal bir araç olarak gören ve 1990’lı yıllardan itibaren radikal bir teori olarak ele alınmaya başlanan eleştirel söylem analizinde iktidar ve hegemonyanın dil kullanımı içerisinde kendini nasıl inşa edip nasıl aktardığı merak konusudur. Bu bağlamda elde edilen verilerdeki bilhassa dilsel kodlardaki çalışan kadın gösterimlerindeki bu düşüş, toplumsal cinsiyet rolleriyle

bağlantılı olarak dönemin siyasi iktidarının muhafazakâr söylemleri ile uyum taşımaktadır. Ancak görsellerde bu başlık altında Ayantaş (2023) ile birlikte iyileştirmeye gidildiği söylenebilir. İncelenen ders kitaplarındaki yönetici kodlarında ise hem görsellerde hem metinlerde erkek temsilleri her dönemde kadın temsillerinden çok daha fazladır. Bunun sebebi tarih anlatımının her dönemde erkek merkezli bir şekilde sağlanmasıdır.

Araştırmanın üçüncü alt probleminde 2000-2023 yılları arasında Türkiye’de kullanılmış olan ilkökul sosyal bilgiler ders kitaplarının metinlerinde ve görsellerinde kadın ve erkeğin ailede ve akrabalık ilişkilerinde toplumsal cinsiyet rollerinin nasıl sunulduğu incelenmiştir. Elde edilen veriler sonucunda incelenen ders kitaplarındaki aile ve akrabalık ilişkileri ilgili bulgulara kadının erkeğe kıyasla aile içindeki geleneksel roller üzerinden imgelendiği ve bireysel kimliklerinden ziyade akrabalık ilişkileri üzerinden tanımlandığı görülmüştür. Söz konusu ders kitaplarında yer alan kadının toplumdaki rolü aile kavramı içinde sınırlandırılmakla beraber toplumda kadın, erkeğe kıyasla eve ait bir imgelendirmeye tabi tutulmuştur.

Bu bağlamda araştırmanın dördüncü alt problemine gelindiğinde kadın ve erkeğin mekanlardaki görünürlüğü nasıl verilmiştir sorusunun cevabı eve ait olarak imgelenen kadına çizilen sınırların bu başlık altında da değişmediği görülmüştür. Kadınların kamusal mekanlarda varlığını gösteren imgelerin yıllar içinde arttığı görülse de erkek baskınlığının yüksek oranda olduğu daha net bir veridir. Resmi ve vatani korumanın vurgulandığı mekanlarda erkeğin daha çok imgelendiği kadının ise yardımcı rollere atfedildiği görülmüştür. Bu problemde kadına yüklenen algı geleneksel toplumsal cinsiyet rollerine uygun olarak imgelenmiştir.

Araştırmanın beşinci alt probleminde ders kitaplarında kadına ve erkeğe atfedilen duygusal ve fiziksel sıfatların neler olduğuna dair bir çözümlemeye gidilmiştir. İncelenen ders kitapları sonucunda erkeklere yönelik duygusal ve fiziksel sıfat kullanımının kadınlara kıyasla daha yüksek oranda olduğu ortaya çıkarken, bunun ana nedenlerinden birinin metinlerde erkek karakterlere daha fazla yer verilmesinden kaynaklanmış olduğu belirtilmelidir. Bu problem altında kadınlar genel olarak sınırlı bir şekilde ele alındığı tespit edilmiştir.

Ders kitaplarına yönelik önemli alt problemlerden biri olan altıncı alt problem ise kitaplar içerisindeki etkinlik ve eylemlerde kadının ve erkeğin rollerine ilişkin hangi bulguların elde edildiğidir. Bu noktada hem dilsel hem de görsel kodlar sonucunda ortaya çıkan tabloda etkinlik ve eylem noktasında kadın temsiliinde yıllar için önemli bir artış olsa da

erkek temsilinin gerisinde kaldığı ortaya çıkmıştır. Oldukça kapsamlı kod ve verilerin yer aldığı bu problemin sonucunda erkeğin toplumsal hayatın içinde daha aktif roller ile imgelendiği ve yıllar içinde çeşitli dalgalanmalar olsa da kadının etkinlik ve eylem başlığı altında daha geri planda kaldığı görülmüştür. Kadın, etkinlik ve eylemler teması altında çocukla ilgilenmek, el işleri ve ev işleri gibi eylemlerde daha çok temsil edilirken erkek, sportif etkinlikler, tamirat- yapı işleri, tarım- hayvancılık ve taşıt- binek kullanımı gibi eylemlerde temsil edilmiştir. Bu durum, toplumsal cinsiyet rollerinin ders kitaplarında da kendine yer bulduğunu ve ders kitapları aracılığıyla yeniden üretildiğini göstermektedir.

Araştırmanın yedinci alt problemine gelindiğinde erkek ve kadına yönelik kullanılan dilin analizi yapılmıştır. Daha geniş bir söylemle; erkeğe ve kadına yönelik hitap biçimleri, kapsayıcı dil kullanımı, cins adlarının seçimi ve değişmeceli dil kullanımı bağlamında, kadın ve erkek arasında eşitlikçi bir temsil sergilenip sergilenmediği ele alınmıştır. Detaylı olarak elde edilen veriler ışığında kadın ve erkek temsillerinde yıllar içinde çeşitli dalgalanmalar yaşandığı verilerle sabittir. Kadın doğrudan cinsiyet kavramıyla varlığını tanımlarken, erkeğin insan kavramının kendisiyle özleştirildiği öne çıkan bulgulardan biri olmuştur. Bilindiği gibi imgelerin toplum tarafından kabulü için toplum içinde yer edinebilmiş olan; duyarlılık, inanç, gelenek ve tarihsel olgularla paralel bir yapıda olması gerekir. Bu bağlam içinde görülmüştür ki ders kitaplarında kullanılmış olan dilde kolektif bir kimlikle imgelenecek olan kadının, erkeğe oranla görünürlüğü kısıtlandırılmıştır. Bunun temel sebeplerinden biri de analiz edilen ders kitaplarının aktarım noktasında erkek merkezli bir yapıda olmasından kaynaklanmaktadır.

Elde edilen verilerin ortaya çıkardığı sonuçlardan hareketle karşılaşılan sekizinci alt problemde ise kadına ve erkeğe yönelik kullanılan aksesuar, renk ve giysi stillerine ilişkin bulgulara bakılmıştır. Görsel kodların işlendiği bu problem altında ortaya çıkan detayların toplumsal cinsiyet temsillerine kattığı anlamlar ele alınmıştır. Toplumun içinde bulunduğu mevcut iktidarın ideolojisiyle paralel yapıda verilerin ortaya çıktığı bu analizde, aksesuar ve giysi temaları altında erkeklerin daha görünür olduğu kadınların ise geri planda kaldığı tespit edilmiştir. Ders kitaplarında kullanılan renk temsiliinde ise soğuk renkler erkeklerle, sıcak renkler ise kadınlarla ilişkilendirilmiştir. Nötr renk kullanımları ise ağırlıklı olarak tüm ders kitaplarında erkek üstünden imgelenebilir.

Nitekim, sekiz başlık altında değerlendirilen ve araştırma süresince elde edilen verilerin sonucunda, analiz edilen ilköğretim sosyal bilgiler ders kitaplarının metinlerinde erkeklerin görünürliğünün kadınlara oranla belirgin şekilde daha fazla olduğu saptanmıştır.

Erkekler, metinlerde daha aktif, üretken ve kamusal rollerle öne çıkarken, kadınlar genellikle daha edilgen ve sınırlı alanlarda imgelendiği tespit edilmiştir. Kadınlara ve erkeklere yüklenen toplumsal cinsiyet rollerinin metinler aracılığıyla sistematik bir şekilde aktarıldığı ve bu rollerin, çocuklara toplumsal cinsiyet normlarını benimsetmede önemli bir araç olarak kullanıldığı gözlemlenmiştir. Bu durum, çocukların zihinlerinde toplumsal cinsiyet rollerine dair kalıplaşmış yargılar oluşturma riskini taşımaktadır. Özellikle kadın imgelerinin karakterler, eğitim ve meslek, eylemler ve etkinlikler gibi birçok önemli başlıkta erkek imgelerine kıyasla daha geri planda kaldığı tespit edilmiştir. Kadınlar genellikle çocuk bakımı, el işleri ve ev işleri gibi geleneksel ve özel alanlarla ilişkilendirilirken, erkekler tamirat ve inşaat işleri, sportif faaliyetler ya da dış mekanlarda gerçekleştirilen etkinliklerle bağdaştırılmıştır. Bu tür temsiller, toplumsal cinsiyet rollerinin yeniden üretilmesine ve nesiller boyunca aktarılmasına zemin hazırlamaktadır.

Cinsiyetçi söylemlerin metinlerde yer aldığına dair somut örnekler de çalışmada ortaya çıkarılmıştır. Bu durum, kadınları daha çok aile ve özel alan içinde konumlandırırken, erkekleri kamusal yaşamın vazgeçilmez aktörleri olarak yücelten bir anlayışı desteklemektedir. Bu tür bir temsil, yalnızca kadınların sosyal, ekonomik ve mesleki alanlarda fırsatlara erişimini sınırlandırmakla kalmaz, aynı zamanda erkeklerin de belirli rollerle kısıtlanmasına neden olabilir.

Görseller açısından yapılan incelemeler, metinlerde tespit edilen toplumsal cinsiyet eşitsizliğini destekler nitelikte sonuçlar ortaya koymaktadır. Sosyal bilgiler ders kitaplarında yer alan görsellerde erkeklerin kadınlara oranla daha fazla görünür olduğu açıkça görülmüştür. Bu durum, sadece sayısal bir üstünlükle sınırlı kalmamış, aynı zamanda erkek ve kadınların temsiline dair niteliğe de yansımıştır. Görsellerde sunulan kadın ve erkek imgelerinin, toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin yerleşik kalıplarla uyumlu olduğu; kadınların genellikle ev içi mekanlarda resmedilirken, erkeklerin daha çok kamusal alanlarda temsil edildiği gözlemlenmiştir.

Kadınların yer aldığı görsellerde daha çok çocuk bakımı, ev işleri gibi geleneksel rollere vurgu yapılırken, erkekler fiziksel güç gerektiren işlerde, spor aktivitelerinde ya da mesleki bağlamlarda görünmektedir. Örneğin, bir kadın mutfakta yemek hazırlarken ya da çocuğuna rehberlik ederken resmedilirken, bir erkek tamirat işleriyle ya da sporla uğraşırken betimlenmiştir. Bu tür temsiller, toplumsal cinsiyet rollerine dair geleneksel algıların pekişmesine ve çocukların zihinlerinde bu kalıpların derinleşmesine yol açmaktadır. Görseller,

kadınların daha çok özel alana sıkıştığı, erkeklerin ise kamusal alanda daha güçlü bir varlık sergilediği mesajını bilinçli ya da bilinçsiz bir şekilde çocuklara aktarmaktadır.

Ayrıca, kadınlar ve erkekler arasındaki fark, giysiler ve renkler gibi detaylarla da desteklenmiştir. Kadınlar, genellikle sıcak ve nötr tonlarda geleneksel kadınsı kıyafetlerle resmedilirken; erkekler nötr ve soğuk renklerde ve mesleki kıyafetlerle betimlenmiştir. Eğitim ve meslek bağlamında da kadınların hemşire, öğretmen gibi geleneksel olarak kadınlarla ilişkilendirilen mesleklerde gösterilmesi, erkeklerin ise daha çok yönetici gibi yüksek statüye sahip mesleklerde yer alması, toplumsal cinsiyet eşitsizliğini daha da görünür kılmaktadır. Bu tür temsiller, çocukların gelecekteki meslek seçimlerinde toplumsal cinsiyet normlarının etkili olmasına yol açabilecek bir zemin hazırlamaktadır.

Literatür incelendiğinde sadece ilkökul sosyal bilgiler ders kitaplarında 2000-2023 yılları arasındaki toplumsal cinsiyet imgelerini STY ile inceleyen başka bir çalışma bulunmamaktadır. Ancak sosyal bilgiler ders kitaplarını doküman analizi ve içerik analizi ile inceleyen bazı çalışmalar ortaya konmuştur.

Doküman analizi ve içerik analizi ile yapılan çalışmalardan, Helvacıoğlu Gümüšoğlu (1994)'nın ders kitaplarında toplumsal cinsiyeti, Demirel (2010)'in sosyal bilgiler ders kitaplarında cinsiyet eşitsizliğini, Fidan (2019)'ın sosyal bilgiler ders kitaplarında toplumsal cinsiyeti, Bilgin (2019) ve Dündar (2021)'in ortaokul sosyal bilgiler ders kitaplarında toplumsal cinsiyeti, Aşçı (2020)'nin sosyal bilgiler ders kitaplarında toplumsal cinsiyet kalıp yargılarını, Karaboğa (2020)'nin sosyal bilgiler ders kitaplarında cinsiyet rollerini, Erbuyurucu (2022)'nin ortaokul sosyal bilgiler ders kitapları İstanbul sözleşmesi öncesi ve sonrası toplumsal cinsiyet temsillerini, Küçük Karaca (2022)'nin cinsiyet eşitliği çerçevesinde sosyal bilgiler ders kitaplarını incelediği çalışmalarında ders kitaplarındaki görsellerde ve metinlerde erkeklerin sayıca daha görünür olduğu; kadının ev ortamında, erkeğin kamusal alanlarda ön planda olduğu, kadınların ev kadınlığı ve çocuk bakımı ile özdeşleştirildiği, kitapların görsel ve metinlerinde toplumsal cinsiyet kalıp yargılarının yeniden üretilmesi ve pekiştirilmesine yönelik metin ve görsellere rastlanıldığını, kadın ve kız çocuklarının geri planda bırakıldığı, kadınların erkeklere göre ders kitaplarında daha az temsil edildiği sonuçlarına ulaşılmıştır. Bu çalışmanın sonuçları ile literatürde yapılmış olan çalışmaların sonuçlarının paralellik gösterdiği söylenebilir.

Ayrıca Süer (2024)'in eleştirel söylem çözümlemesi kullanarak incelediği 4. sınıf sosyal bilgiler ders kitaplarındaki toplumsal cinsiyet temsillerinde kadın ve erkek rollerinin,

geleneksel toplumsal cinsiyet kalıp yargılarına göre şekillendirilmeye devam ettiği sonucuna ulaşılmıştır. Bu çalışmanın sonucunun, Süer (2024) ile de paralellik gösterdiği söylenebilir.

Ancak Başaran (2019)'ın sosyal bilgiler öğretim programı ve ders kitaplarında toplumsal cinsiyet eşitliği öğelerini incelediği çalışmasında toplumsal cinsiyet algısı bağlamında ders kitaplarının çok büyük yanlışlıklar ve eksiklikler taşımadığı sonucuna, Sönmez (2020)'nin hayat bilgisi ve sosyal bilgiler ders kitaplarını toplumsal cinsiyet açısından incelediği çalışmasında ders kitaplarındaki cinsiyet söylemlerinin kullanılış şekli ve toplumsal cinsiyet rollerinin sunuluşunun genel anlamda duyarlılıkla hazırlandığı fakat bu duyarlılık düzeyinin yeterli olmadığı sonucuna varılmıştır. Bu çalışma, adı geçen literatürdeki çalışmalarla farklı sonuçlara sahiptir.

5.2. Sonuç ve Öneriler

Bu araştırmada, 2000-2023 yılları arasında okutulan ilköğretim sosyal bilgiler ders kitaplarında yer alan metinler ve görseller, toplumsal cinsiyet imgeleri açısından söylem tarihsel bir yaklaşımla incelenmiştir.

Analitik düşüncüyü geliştirerek, neden- sonuç ilişkisini bilimsel bir yaklaşımla ele almayı sağlayan imge araştırmaları ve bu konudaki çalışmalar; üstünde çalışılan ulusal topluluklar arasındaki ilişkileri ve iletişimi etkileyen tarihsel birikimi ortaya çıkarmayı hedeflerken, karşılıklı olarak kültürleri ve o kültür içerisinde bulunan insanları karşılıklı saygı çerçevesine getirebilmeyi amaçlamaktadır. Bu bağlamda Türkiye’de okutulan ilköğretim sosyal bilgiler ders kitapları üzerinde yapılan analizler sonucunda, elde edilen bulgulara bakıldığında ilk olarak ders kitaplarında erkek temsillerinin kadın temsillerine oranla daha fazla ve daha görünür olduğu tespit edilmiştir. Kadın imgelerinin, özellikle karakterlerin temsili, eğitim ve meslek, eylemler ve etkinlikler, mekân görünürlükleri gibi birçok alanda erkek imgelerinin gerisinde kaldığı görülmüştür.

Kadınların daha çok ev işleri, çocuk bakımı ve el işleri gibi geleneksel rollerle ilişkilendirilirken, erkeklerin tamirat, yapı işleri ve sportif faaliyetler gibi toplumsal cinsiyet kalıplarına uygun etkinliklerle temsil edildiği gözlemlenmiştir. Metinlerde ve görsellerde, kadınların genellikle ev ortamına hapsedildiği, erkeklerin ise daha çok kamusal alanlarda resmedildiği dikkat çekmiştir. Ders kitaplarında, kadınlara ve erkeklere toplumsal cinsiyet rollerinin sistematik bir şekilde yüklendiği ve bu rollerin öğrencilere aktarıldığı saptanmıştır. Ayrıca, kavramlar ve söylemler düzeyinde de cinsiyetçi ifadeler yer verilerek toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin yeniden üretildiği görülmüştür.

Sonuç olarak, ilkokul sosyal bilgiler ders kitaplarının, toplumsal cinsiyet eşitliğini desteklemek yerine, geleneksel cinsiyet rolleri ve kalıp yargılarını pekiştirdiği anlaşılmaktadır. Kadınlar ve erkekler arasındaki bu dengesiz temsiller, eğitim materyallerinin toplumsal dönüşüm üzerindeki etkisi göz önüne alındığında, özellikle eleştirel bir bakış açısıyla yeniden ele alınmayı gerektirmektedir. Ders kitaplarının, toplumsal cinsiyet eşitliğini teşvik edecek ve kalıp yargıları kırarak şekilde düzenlenmesi, gelecekte daha kapsayıcı bir eğitim sistemi için önemli bir adım olacaktır.

1. Kadın ve erkeğin bireysel, sosyal, ekonomik, kültürel ve ailedeki konumu ile rolleri o toplumun kültürü, dini ve sosyal inançları, devletin her döneme özgü siyaset ve ideoloji yaklaşımı tarafından şekillenmiştir. Ders kitapları dönemin ideolojik kaynaklarını en iyi gösteren unsurlardır. Bu yüzden farklı ders kitaplarında, farklı yılları ve yöntemleri kapsayan toplumsal cinsiyet çalışmalarını yapmak hem bu ideolojileri anlamak hem de ders kitaplarını daha eşitlikçi bir yapıya çevirmek için önemli olabilir.
2. STY ile yapılan çalışmalarda dönemin iktidar erkinin, ders kitaplarına nasıl yansıdığı daha rahat bir şekilde görülebilir. Bu yüzden yeni yapılacak çalışmalarda bu yöntemin kullanılması araştırmacılara önerilmektedir.
3. Sosyal bilgiler ders kitaplarındaki kadın ve erkek temsillerinde, kişi adlarında, mesleklerde, eylemlerde kısacası ders kitaplarının hem metinlerinde hem görsellerinde eşitliğe gidilmelidir.
4. Sosyal bilgiler dersinin etkili vatandaş yetiştirme vizyonundan dolayı sosyal bilgiler ders kitapları, eşitlikçi bir toplum yaratabilmek adına toplumsal cinsiyet kalıp yargılarından ve rollerinden arındırılmalıdır.
5. Sosyal bilgiler ders kitaplarının içerikleri doğru bir şekilde düzenlendiğinde, toplumsal cinsiyet eğitimi yoluyla çocuklarda oluşan kalıp yargıların ve toplumsal cinsiyet rollerinin yıkılmasına önemli bir katkı sağlanabilir.

KAYNAKÇA

- Açıl, O. (2015). İlk Türk devletlerinde kadın algısı ve kadın hakları. *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(3), 63-72.
- Akkaş, İ. (2019). Cinsiyet ve toplumsal cinsiyet kavramları çerçevesinde ortaya çıkan toplumsal cinsiyet ayrımcılığı. *Ekev Akademi Dergisi, ICOAEF Özel Sayısı*, 97-118.
- Alabas, O., Tashani, O., Tabasam, G. ve Johnson, M. (2011). Gender role affects experimental pain responses: A systematic review with meta- analysis. *European Journal of Pain*, 16. <https://doi.org/10.1002/j.1532-2149.2012.00121.x>.
- Anayasa Mahkemesi. (2008, Ekim 24). Anayasa Mahkemesi kararı: Esas sayısı 2008/1 (Siyasi parti kapatma), Karar sayısı 2008/2, Karar günü 30.7.2008. *Resmî Gazete* (Sayı: 27034). <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2008/10/20081024-10.htm>
- Apple, M. W. ve Christian Smith, L. K. (Ed.). (1991). *The politics of the textbook*. Routledge.
- Aras, B. ve Toktaş, Ş. (2010). Turkey's new dynamics in domestic and foreign policy. *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, 12(1), 1-3. <https://doi.org/10.1080/19448950903507602>
- Aratemur Çimen, C. ve Bayhan, S. (2018). Değişen ders kitaplarında toplumsal cinsiyet, *Kültür ve Siyasette Feminist Yaklaşımlar*, (36), 72-102.
- Aşçı, F. (2020). *Cumhuriyetten günümüze sosyal bilgiler ders kitaplarında toplumsal cinsiyet kalıp yargıları* [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Gazi Üniversitesi.
- Atenstaedt, R. (2012). Word cloud analysis of the BJGP.. *The British journal of general practice : the journal of the Royal College of General Practitioners*, 62 596, 148 . <https://doi.org/10.3399/bjgp12X630142>.
- Ayantaş, T. (2023). *İlkokul sosyal bilgiler ders kitabı-4*. Ferman Yayıncılık.
- Barr, R., Barth, J. L., ve Shermis, S. S. (1977). *Defining the social studies*. Arlington, VA: National Council for the Social Studies.
- Başaran, M. (2019). *Sosyal bilgiler öğretim programı ve ders kitaplarında toplumsal cinsiyet eşitliği eğitimi* [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Necmettin Erbakan Üniversitesi.

- Bayraklılar, B. N., ve Türkoğlu, B. (2022). Türkiye’de toplumsal cinsiyet kavramı üzerine yapılan bilimsel çalışmaların incelenmesi. *Uluslararası Sosyal Bilimler Ve Eğitim Dergisi*, 4(7), 703-726.
- Bhasin, K. (2014). Toplumsal cinsiyet “bize yüklenen roller”. (Ay, K ve Sarıhacıoğlu). Kadınlarla Dayanışma Vakfı.
- Bilgili, B. (2016). *Kadınların cinsiyet rolleri ile gösterişçi ve statü tüketim davranışları*. Detay Yayıncılık.
- Bilgin, S. (2019). *Ortaokul sosyal bilgiler ders kitaplarında toplumsal cinsiyet* [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Ondokuz Mayıs Üniversitesi.
- Bozatay, Ş. A. (2011). 12 Eylül 2010 Referandumu ve referandum sürecinin üniversite öğrencileri tarafından algılanmasına ilişkin bir araştırma: *Biga İktisadi Ve İdari Bilimler. Yönetim Bilimleri Dergisi*, 9(2), 115-140.
- Bozkurt, K. (2018). Suriye iç savaşı: Savaşın yarattığı mültecilik akınının Türkiye ve Avrupa Birliği’ne yansımaları. *Türkiye Siyaset Bilimi Dergisi*, 1(1), 57-70.
- Bölükbaşı, M., ve Macar, E. (2019). Seçim kampanyalarının profesyonelleşmesi: AK parti ve CHP’nin 2011 genel seçim kampanyalarının analizi. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 8(2), 939-964. <https://doi.org/10.15869/itobiad.537329>
- Braun, V., & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3(2), 77–101. <https://doi.org/10.1191/1478088706qp063oa>
- Calleo, Y., Zio, S. D., ve Pilla, F. (2023). Facilitating spatial consensus in complex future scenarios through real- time spatial delphi: A novel web- based open platform. *Futures & Foresight Science*, 5(3-4). <https://doi.org/10.1002/ffo2.155>
- Cankurtaran, Ö ve Kelebek Küçükarslan G. (2021). Toplumsal cinsiyete dair kavramlar. A. Bora ve Ş. İnce (Ed.) *Toplumsal cinsiyet eşitliği* (s.7-22). Hacettepe Üniversitesi Kadın Sorunları Uygulama ve Araştırma Merkezi.
- Cerami, C. (2021). Turkey, Europe and Women’s Rights: The Controversial Debate on the Istanbul Convention.,3. <https://doi.org/10.13130/2612-6672/15644>.

- Cizre, Ü. ve Yeldan, E. (2005). The Turkish encounter with neo-liberalism: economics and politics in the 2000/2001 crises. *Review of International Political Economy*, 12(3), 387–408. <https://doi.org/10.1080/09692290500170692>
- Creswell, J. W. (2013). *Nitel araştırma yöntemleri: beş yaklaşıma göre nitel araştırma ve araştırma deseni*. (Bütün, M. ve Demir, S. B. Demir). Siyasal Kitapevi.
- Crockett, M. (1994). The Social Sciences and the Social Studies: An Essay on the Development of and Need for Citizenship Education.
- Çalışkan, H. ve Uzunkol, E. (2021). Sosyal bilgiler alanı, özellikleri ve temel amaçları. V. Aktepe, M. Gündüz, N. Kurtdele Fidan ve E. Yalçinkaya (Ed.) *Kuramdan uygulamaya sosyal bilgiler öğretimi* (s. 1-20). Pegem Akademi.
- Çayır, K. (2014). “Biz” kimiz? *Ders kitaplarında kimlik, yurttaşlık, haklar: ders kitaplarında insan hakları III projesi: tarama sonuçları*. Tarih Vakfı; Seçbir Sosyoloji ve Eğitim Çalışmaları Merkezi.
- Çıtak, A. (2008). *Kadınların çalışmasına yönelik tutum: Cinsiyet, cinsiyet rolü ve sosyoekonomik düzeye göre bir karşılaştırma*. [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Ankara Üniversitesi.
- Demirel, E. (2010). *Sosyal bilgiler ders kitaplarında cinsiyet ayrımcılığı* [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Dokuz Eylül Üniversitesi.
- Doğan, Y., ve Tuğ, O. (2017). Uluslararası sınavlarda başarılı ülkeler ve Türkiye’nin sosyal bilgiler ders kitaplarının tasarım boyutu açısından incelenmesi. *Uluslararası Sosyal Bilgilerde Yeni Yaklaşımlar Dergisi*, 1(1), 56-79.
- Doğanay, A. (2005). Öğretimde kavram ve genellemelerin geliştirilmesi. Öztürk. C ve Dilek D. (Ed.). *Hayat bilgisi ve sosyal bilgiler öğretimi* (s.265- 296). Pegem Yayıncılık.
- Dorlach, T. ve Savaşkan, O. (2017). The political economy of economic and social policy in contemporary Turkey: an introduction to the special issue. *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, 20, 311 - 317. <https://doi.org/10.1080/19448953.2018.1385276>.
- Dökmen, Z. Y. (2010). *Toplumsal cinsiyet sosyal psikolojik açıklamalar*. Remzi Kitapevi.

- Dönmez, C. (2003). Sosyal bilimler ve sosyal bilgiler. Şahin, C. (Ed.). *Konu alanı ders kitabı inceleme kılavuzu sosyal bilgiler*. Gündüz Eğitim ve Yayıncılık.
- Dündar, S. (2021). *Ortaokul sosyal bilgiler ders kitaplarında toplumsal cinsiyet* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Aydın Adnan Menderes Üniversitesi.
- Ellemers, N. (2018). Gender Stereotypes. *Annual review of psychology*, 69, 275-298. <https://doi.org/10.1146/annurev-psych-122216-011719>.
- Elmacıoğlu, G. (2024). Ruth Wodak ve söylem tarihsel yaklaşım: uygulama örnekleri üzerinden bir değerlendirme. *4. Boyut Medya ve Kültürel Çalışmalar Dergisi*, (24), 1-20. <https://doi.org/10.26650/4boyut.2024.1428072>
- Erbuyurucu Z. C. (2022). *Sosyal bilgiler ders kitaplarında toplumsal cinsiyetin temsili: İstanbul Sözleşmesi öncesi ve sonrası* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Marmara Üniversitesi.
- Ercan G. S, Belkıs, Ö. ve Siyez D. (2017, 4 Mayıs). *Hayat bilgisi ders kitaplarının toplumsal cinsiyet rolleri açısından incelenmesi* [Bildiri sunumu]. Uluslararası Sosyal Bilgiler Eğitimi Sempozyumu VI, Eskişehir.
- Ercan, G. S. ve Danış, P. (2019). Söylem, söylem çözümlemesi ve eleştirel söylem çözümlemesi: tanımları ve kapsamaları. *Dokuz Eylül Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 6(2), 527-552.
- Esen, Y. (2015). *Toplumsal cinsiyet eşitliği ve eğitim*. Kemal Matbaacılık.
- Ete, H. (2018). 24 haziran seçimleri: yeni sistemin siyaseti ve sosyoloji. *Muhafazakâr Düşünce Dergisi*, 15(54), 293-321.
- Fairclough, N. (1992). *Discourse and Social Change*. Polity Press.
- Fausto-Sterling, A. (2000). *Sexing the body: Gender politics and the construction of sexuality*. Basic Books.
- Fidan, S. (2019). *Sosyal bilgiler ders kitaplarında toplumsal cinsiyet* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Yıldız Teknik Üniversitesi.
- Foucault, M. (1972). *The Archaeology of Knowledge*. Pantheon Books.

- Gezer, H. (2020). *Türk siyasal hayatında koalisyon hükümetleri: DSP-MHP-ANAP örneği* [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Karabük Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Giddens, A. (2008). *Sosyoloji*. (Güzel, C.). Kırmızı Yayınları.
- Green, R. A. (2014). The Delphi technique in educational research. *Sage Open*, 4(2), 1-8. <https://doi.org/10.1177/2158244014529>
- Güzel, D. ve Şimşek, A. (2014). Milli eğitim şûralarında ders kitapları. *Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 23(23), 172-216.
- Hansell, J. (2011). Where sex was, there shall gender be? the dialectics of psychoanalytic gender theory. *The Psychoanalytic Quarterly*, 80, 55-72. <https://doi.org/10.1002/j.2167-4086.2011.tb00077.x>.
- Hasinoff, A. (2009). It's sociobiology, hon!. *Feminist Media Studies*, 9, 267-283. <https://doi.org/10.1080/14680770903068233>.
- Helvacıoğlu Gümüsoğlu, F. (1994). *1928'den 1994'e ders kitaplarında cinsiyetçilik* [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul Üniversitesi.
- Hooks, B. (2016). *Feminizm herkes içindir: tutkulu politika*. (Aydın E., Kurt B., Özgün Ş. ve Yıldırım A.). Bgst Yayınları.
- İletişim Başkanlığı. (2021, 21 Mart). Türkiye'nin İstanbul Sözleşmesi'nden Çekilmesine İlişkin Açıklama. <https://www.iletisim.gov.tr/turkce/haberler/detay/turkiyenin-istanbul-sozlesmesinden-cekilmesine-iliskin-aciklama>
- Karaboğa, M. T. (2020). Sosyal bilgiler ders kitaplarında cinsiyet rolleri. *OPUS International Journal of Society Researches*, 15(1), 4847-4881. <https://doi.org/10.26466/opus.686709>
- Karagöz, D. vd. (2007). *İlköğretim sosyal bilgiler ders kitabı-5*. Devlet Kitapları.
- Karakaya, H. (2018). Toplumsal cinsiyet algısı, din ve kadın. *Journal of Analytic Divinity*, 2(2), 36-62. <https://doi.org/10.46595/jad.418134>

- Karakuş Özdemirci, Ö., Acar Erdol, T. ve Şahin, M. (2024). Öğretim programları ve ders kitaplarında kadın imgesi analizine yönelik ölçüt belirleme: Bir delphi çalışması. *Batı Anadolu Eğitim Bilimleri Dergisi*, 15(2), 2097-2125. DOI. 10.51460/baebd.1525687
- Kılıç, H. (2021). *Yurt Bilgisi ders kitaplarında çocuk kimliğinin temsili (1923-1950)* [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. İstanbul Üniversitesi.
- Koyuncu Kaya, M. vd. (2014). *İlköğretim sosyal bilgiler ders kitabı-4*. Devlet Kitapları.
- Küçük Karaca, C. (2022) *Cinsiyet eşitliği çerçevesinde sosyal bilgiler ders kitaplarının (4, 5, 6, 7) incelenmesi* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Aksaray Üniversitesi.
- Lockheed, M. E. (1990). Improving primary schools in developing countries. *Finance & Development*, 0027(001), 24-26. <https://doi.org/10.5089/9781451953022.022.A007>
- McLaren, P. (1989). *Life in schools: an introduction to critical pedagogy in the foundations of education (6th Edition)*. Longman.
- MEB, (2005). *Sosyal bilgiler 4.-5. sınıf programı*. Devlet Kitapları Müdürlüğü Basımevi.
- MEB. (1998). *İlköğretim okulu sosyal bilgiler dersi öğretim programı*. Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- MEB. (2005). *Sosyal bilgiler dersi ilköğretim 4. ve 5. Sınıf programı*. Milli Eğitim Basımevi.
- MEB. (2018). *Sosyal bilgiler dersi 4,5,6,7. Sınıflar öğretim programı*. Milli Eğitim Basımevi.
- Merdović, B., Bjelajac, Ž. & Počuča, M. (2022). Trends in the Implementation of the Istanbul Convention. *International Journal of Cognitive Research in Science, Engineering and Education*. <https://doi.org/10.23947/2334-8496-2022-10-2-207-217>.
- Miles, M. B., Huberman, A. M., Saldaña, J. (2014). *Qualitative data analysis: A methods sourcebook* (3rd ed.). SAGE Publications.
- Murnen, S. K., ve Stockton, M. (1997). Gender and self-reported sexual arousal in response to sexual stimuli: A meta-analytic review. *Sex Roles: A Journal of Research*, 37(3-4), 135–153. <https://doi.org/10.1023/A:1025639609402>

- National Council for the Social Studies. (1994). *Expectations of excellence: curriculum standards for social studies*. Washington, DC: National Council for the Social Studies.
- Neumann, M. H. (2012). Absolute regularity and ergodicity of Poisson count processes. <https://doi.org/10.48550/arXiv.1201.1071>
- Neziroğlu, İ., ve Yılmaz, T. (2015). *Koalisyon hükümetleri, koalisyon protokolleri, hükümet programları ve genel kurul görüşmeleri: Cilt 3*. TBMM Basımevi.
- Oakley, A. (1972). *Sex, gender and society*. London: Temple Smith.
- Özkan, R. (2013). İlköğretim ders kitaplarında kadın figürü. *International Journal of Social Science*, 6(5), 617-631. <http://doi.org/10.9761/JASSS1567>
- Özmen, C. (2011). Sosyal bilimler olarak sosyal bilgiler yaklaşımının sosyal bilgiler ve sınıf öğretmenlerinin bakış açısıyla değerlendirilmesi. *Uluslararası Sosyal Bilimler Eğitimi Dergisi*, 1(1), 1-18.
- Özvarış, Ş. B. (2015). Toplumsal cinsiyet, çalışma yaşamı ve kadın sağlığı. *TTB Mesleki Sağlık Ve Güvenlik Dergisi*, 15(56), 37-43.
- Patton, M. Q. (2014). Nitel araştırma ve değerlendirme yöntemleri. (Bütün, M. ve Demir, S. B). Pegem Akademi.
- Patton, M. Q. (2015). *Qualitative research & evaluation methods: Integrating theory and practice* (4th ed.). SAGE Publications.
- Phillips, M. & Lu, J. (2018). A quick look at NVivo. *Journal of Electronic Resources Librarianship*, 30(2), 104–106. <https://doi.org/10.1080/1941126X.2018.1465535>
- Prieto- Sandoval, V., Ormazábal, M., Jaca, C., ve Viles, E. (2018). Key elements in assessing circular economy implementation in small and medium- sized enterprises. *Business Strategy and the Environment*, 27(8), 1525- 1534. <https://doi.org/10.1002/bse.2210>
- Reisigl, M. ve Wodak, R. (2009). *“The discourse-historical approach”, methods for critical discourse analysis (2nd. Edition)*. Wodak, R. ve Meyer, M. (Ed.) Sage.

- Renci, C. (2023). *Toplumsal cinsiyet eşitsizliği bağlamında İstanbul Sözleşmesi'nin iptaline ilişkin kadın siyasetçilerin medyada yer alan söylemlerinin analizi* [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Ege Üniversitesi.
- Rençberler, Ö. (2022). Yunanistan'ın I. Dünya Savaşı deneyimine postyapısalcı bir bakış: söylem-tarihsel yaklaşım. *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 12(23), 223-258. <https://doi.org/10.33207/trkede.1023568>
- Resmî Gazete. (2012, 11 Nisan). 6287 sayılı *İlköğretim ve Eğitim Kanunu*. Resmi Gazete (Sayı: 28261). <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2012/04/20120411-8.htm>
- Riazi, A. M. (2003). What textbook evaluation schemes tell us? a study of the textbook evaluation schemes of three decades. In W.A. Renandya (Ed.), *Methodology and materials design in language teaching* (s. 52-63). Fontana Press.
- Ridgeway, C. (2001). Gender, status, and leadership. *Journal of Social Issues*, 57, 637-655. <https://doi.org/10.1111/0022-4537.00233>.
- Ristori, J., Cocchetti, C., Romani, A., Mazzoli, F., Vignozzi, L., Maggi, M. ve Fisher, A. (2020). Brain sex differences related to gender identity development: Genes or Hormones?. *International Journal of Molecular Sciences*, 21. <https://doi.org/10.3390/ijms21062123>.
- Sadker, M., Sadker, D., ve Klein, S. (1991). The issue of gender in elementary and secondary education. *Review of Research in Education*, 17, 269-334.
- Safran, M. (2014). Sosyal bilgiler öğretimine bakış. Tay, B. ve Öcal, A. (Ed.). *Özel öğretim yöntemleriyle sosyal bilgiler öğretimi* (s. 2-18). Pegem Akademi.
- Sandahl, J. (2020). Social Studies Education From the Socialisation, Qualification, and Subjectification Perspectives. , 186-202. <https://doi.org/10.4018/978-1-7998-3677-3.ch008>.
- Sarialioğlu, F. ve Karadaş, M. (2003). *İlköğretim sosyal bilgiler-5*. Cemre Yayıncılık
- Seçgin, F. (2012). *Sosyal bilgiler dersinde toplumsal cinsiyet etkinliklerinin öğrencilerin algı ve tutumlarına etkisi* [Yayınlanmamış Doktora Tezi]. Gazi Üniversitesi.

- Seyhan, F. M. (2019). *Türkiye’de uygulanan hükümet sistemleri ve 2017 anayasa değişikliği ile benimsenen hükümet sistemi* [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Kırıkkale Üniversitesi.
- Sınnmaz Uzgan, Yıldız (2021). Tarihsel perspektiften kadının toplumsal cinsiyet inşası: eleştirel bir analiz. Altay, A. Ve Aslanpay Özdemir, E. (Ed.). *Türkiye’de ve dünyada kadın araştırmaları*.(s. 35- 53) Efil Yayınevi.
- Siyez, D., Ercan, G. S. ve Belkıs, Ö. (2017, 4 Mayıs). *Sosyal bilgiler ders kitaplarında toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin betimlemeler* [Bildiri sunumu]. Uluslararası Sosyal Bilgiler Eğitimi Sempozyumu VI, Eskişehir.
- Sönmez, K. (2020). *İlkokul hayat bilgisi ve sosyal bilgiler ders kitaplarının toplumsal cinsiyet açısından incelenmesi* [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Ahi Evran Üniversitesi.
- Sönmezay, N. (2014). *Finansal krizlerin bulaşıcılığı ve gelişmekte olan ülke örnekleri: Türkiye uygulaması* (Doktora tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Ana Bilim Dalı, İstanbul, Türkiye.
- Süer, N. B. (2024). *4. sınıf sosyal bilgiler ders kitaplarında toplumsal cinsiyet (1968-2021)*. [Yayınlanmamış doktora tezi]. İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa.
- Şahin, M., Kaya, E., Taşdelen, A. ve Yılmaz, U. (2022). Hayat bilgisi ders kitaplarında kadın imgesi. *Journal of Human Sciences*, 19(4), 669-680. <https://doi.org/10.14687/jhs.v19i4.6344>
- Şahin, M., Yılmaz, U., Kaya, E. ve Taşdelen, A. (2022). “Türk Yavrularına Yurt Bilgisi” kitabında kadın. *Journal of Human Sciences*, 19(4), 657-668. <https://doi.org/10.14687/jhs.v19i4.6345>
- Şenünver, G. vd. (2001). *İlköğretim sosyal bilgiler-4*. Milli Eğitim Basımevi.
- Tongco, M. (2007). Purposive sampling as a tool for informant selection. *Ethnobotany Research and Applications*, 5, 147-158. <https://doi.org/10.17348/ERA.5.0.147-158>.
- Torun, Y. (2021). *Eğitim siyasaları ve toplumsal cinsiyet*. I. Ünal, D. Kayacan, S. Şahin, Y. Torun (Ed.), Eğitimin cinsiyeti (s.75-92). Dipnot Yayınları.

- Travis, C., ve Yeager, C. (1991). Sexual selection, parental investment, and sexism.. *Journal of Social Issues*, 47, 117-129. <https://doi.org/10.1111/J.1540-4560.1991.TB01826.X>.
- Tutar, H. (2022). Nitel araştırmalarda geçerlilik ve güvenilirlik: bir model nerisi. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(zel Sayı 2), 117-140. <https://doi.org/10.18037/ausbd.1227323>
- Türkiye Büyük Millet Meclisi. (2000). *Tutanak Dergisi*: Dönem 21, Cilt 32, Yasama Yılı 2. TBMM Basımevi.
- Türközü, D. (2021). Turkey’s withdrawal from the Istanbul Convention: one step further, two steps back: *Vlkerrechtliche Tagesthemen* 13. <https://doi.org/10.17176/20210622-101710-0>.
- Udry, J. (2000). Biological limits of gender construction. *American Sociological Review*, 65, 443 - 457. <https://doi.org/10.1177/000312240006500307>.
- Unger, R. ve Crawford M. (1992). *Women and gender: a feminist psychology*. Temple University Press.
- nal, F., Tarhan, S., rkvelioğlu Kksal, E. (2017). Toplumsal cinsiyet algısını yordamada cinsiyet, sınıf, bölüm ve toplumsal cinsiyet oluşumunun rolü. *Bartın University Journal of Faculty of Education*, 6(1), 227-236. <https://doi.org/10.14686/buefad.287496>
- Wodak, R. (2001). “*The discourse-historical approach*”, *methods for critical discourse analysis*. Wodak, R. ve Meyer, M. (Ed.)Sage.
- Wodak, R. ve Meyer, M. (2009). *Methods in critical discourse analysis* (2nd Edition). Sage.
- Yıldırım, A. ve şimşek, H. (2013). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (Genişletilmiş 9. Baskı). Seçkin Yayıncılık.

EKLER

EK 1. Öğrencinin Akademik Özgeçmişi

Kişisel Bilgiler			
Adı ve Soyadı	Arzum Taşdelen		
E-postası/Web Sayfası			
Bildiği Yabancı Diller	İngilizce		
Uzmanlık Alanı	Sosyal Bilgiler Öğretmenliği		
Öğrenim Bilgileri			
	Üniversite	Bölüm	Yıl
Lisans	Ege Üniversitesi	Sosyal Bilgiler Öğretmenliği	2019
Tez Başlığı	İlkokul Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Toplumsal Cinsiyet (2000-2023)		
Tez Danışmanı	Prof. Dr. Mustafa Şahin		
Akademik Eserler			
(Makale, kitap, kitap bölümü, bildiri, poster, sergi, konser vb. eserlerden kaynakça yazım kurallarına göre en fazla 10 eser yazılmalıdır.)			
Tezden üretilen yayınlar * ile işaretlenmelidir.			
Şahin, M., Yılmaz, U., Kaya, E. ve Taşdelen, A. (2022). “Türk Yavrularına Yurt Bilgisi” kitabında kadın. <i>Journal of Human Sciences</i> , 19(4), 657-668.			
Şahin, M., Kaya, E., Taşdelen, A. ve Yılmaz, U. (2022). Hayat bilgisi ders kitaplarında kadın imgesi. <i>Journal of Human Sciences</i> , 19(4), 669-680			
Alanıyla İlgili Bilimsel Kuruluşlara Üyelikler			
Alanıyla İlgili Aldığı Ödüller			

EK 2. Etik Kurul İzni

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ
HUKUK MÜŞAVİRLİĞİ

Sayı : E-87347630-659-570568

13.04.2023

Konu : Araştırma İzni- Prof.Dr. Mustafa ŞAHİN

BUCA EĞİTİM FAKÜLTESİ DEKANLIĞINA

İlgi : a) Dokuz Eylül Üniversitesi Rektörlüğü (Hukuk Müşavirliği)'nün 15.03.2023 tarihli ve E-87347630-659-546963 sayılı yazısı.

b) Ankara Üniversitesi Rektörlüğü Hukuk Müşavirliğinin bila tarih ve 876443 sayılı yazısı.

İlgi (a)'da kayıtlı yazımız ile bildirilen Fakülteniz öğretim üyesi Prof.D. Mustafa ŞAHİN'in, "İlkokul Öğretim Programları ve Ders Kitaplarında Kadın İmgesi (1923-2023)" konulu çalışma kapsamında uygulama yapma talebine ilişkin olarak tarafımıza gönderilen ilgi (b)'de kayıtlı cevabi yazı ve ekleri, işbu yazımız ekinde sunulmaktadır.

Bilgilerinizi ve gereğini rica ederim.

Prof.Dr. Esra BUKOVA GÜZEL
Rektör V.

EK 3. Kod Listesi

Name	Description	Files	References
Akrabalık İlişkileri		5	480
Erkek		5	248
Kadın		5	232
Dil Kullanımı		5	521
Cins Adları		5	157
Erkek		5	64
Kadın		5	93
Değişmeceli Dil Kullanımı		5	27
Erkek		5	22
Kadın		2	5
Hitap Biçimleri		3	62
Erkek Tarafından Üretilen		3	18
Erkek		3	6
Kadın		3	12
Kadın Tarafından Üretilen		3	44
Erkek		3	17
Kadın		3	27
Kapsayıcı Sözcükler		5	275
Erkek		5	178

Name	Description	Files	References
Kadın		5	97
Eğitim ve Meslek		5	1508
Dilsel		5	510
Çalışan		5	214
Erkek		5	160
Kadın		5	54
Yönetici		5	296
Erkek		5	280
Kadın		5	16
Görsel		5	998
Çalışan		5	926
Erkek		5	542
Kadın		5	384
Yönetici		5	72
Erkek		5	68
Kadın		2	4
Etkinlik ve Eylem		5	1429
Dilsel		5	783
Erkek		5	467
Kadın		5	316
Görsel		5	646
Çocukla İlgilenmek		5	37

Name	Description	Files	References
Erkek		2	13
Kadın		5	24
Eğitsel Etkinlikler		4	62
Erkek		4	27
Kadın		4	35
El İşleri		4	15
Erkek		1	1
Kadın		4	14
Ev İşleri		4	22
Erkek		4	6
Kadın		3	16
Oyun-Etkileşim		4	122
Erkek		4	61
Kadın		4	61
Sanatsal-Kültürel Etkinlikler		5	179
Erkek		5	88
Kadın		5	91
Sportif Etkinlikler		4	119
Erkek		4	100
Kadın		3	19

Name	Description	Files	References
Tamirat-Yapı İşleri		3	7
Erkek		3	7
Tarım-Hayvancılık		4	74
Erkek		4	52
Kadın		3	22
Taşıt-Binek Kullanımı		4	9
Erkek		4	8
Kadın		1	1
Görsellerdeki Simgesel Unsurlar		5	10751
Aksesuarlar		5	1431
Başörtüsü vb.		4	117
Kadın		4	117
Fes-Sarık vb.		5	239
Erkek		5	239
Kravat-Papyon		5	289
Erkek		5	282
Kadın		4	7
Şapka vb.		5	286
Erkek		5	203
Kadın		5	83

Name	Description	Files	References
Takı vb.		5	500
Erkek		3	37
Kadın		5	463
Giyisiler		5	3087
Dış Giyim		5	357
Erkek		5	187
Kadın		5	170
Düğün Kostümü		4	23
Erkek		3	6
Kadın		4	17
Etek-Elbise		5	181
Diz Altı		5	105
Kadın		5	105
Diz Üstü		5	76
Kadın		5	76
Gömlek-Bluz		5	817
Kısa Kollu		5	393
Erkek		5	220
Kadın		5	173
Uzun Kollu		5	424
Erkek		5	242

Name	Description	Files	References
Kadın		5	182
Kostümler		4	30
Erkek		2	17
Kadın		4	13
Okul Önlüğü		5	401
Erkek		5	199
Kadın		5	202
Pantolon-Şort		5	571
Erkek		5	412
Kadın		5	159
Takım Elbise		5	286
Erkek		5	284
Kadın		2	2
Üniforma		5	211
Erkek		5	157
Kadın		5	54
Yerel Giyim		5	210
Erkek		4	89
Kadın		4	121
Renkler		5	4101
Erkek		5	2188
Nötr		5	1335

Name	Description	Files	References
Sıcak		5	440
Soğuk		5	413
Kadın		5	1913
Nötr		5	988
Sıcak		5	621
Soğuk		5	304
Saç Stili		5	2132
Kısa		5	1436
Erkek		5	1220
Kadın		5	216
Uzun		5	696
Erkek		4	36
Kadın		5	660
Karakterler		5	4107
Dilsel		5	1470
Gerçek Karakterler		5	589
Erkek		5	543
Kadın		5	46
Kurmaca Karakterler		4	881
Erkek		4	393
Kadın		4	488

Name	Description	Files	References
Görsel		5	2637
Gerçek Karakterler		5	654
Erkek		5	536
Kadın		5	118
Kurmaca Karakterler		5	1983
Erkek		5	1032
Kadın		5	951
Mekanlardaki Görünürlük		5	2345
Alışveriş		4	31
Erkek		4	16
Kadın		3	15
Ev		5	155
Erkek		4	68
Kadın		5	87
Kamusal		5	1381
Erkek		5	884
Kadın		5	497
Resmî		5	704
Erkek		5	372
Kadın		5	332
Vatan Koruma		3	74

Name	Description	Files	References
Erkek		3	56
Kadın		2	18
Sıfatlar		5	130
Duygusal		5	93
Erkek		5	63
Kadın		5	30
Fiziksel		4	37
Erkek		3	24
Kadın		4	13